

SZÉCSY JÁNOS

**AZ
ITTFELEJTETT NÉP**

MAGYAR ENCIKLOPÉDISTÁK TÁRSASÁGA

„Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak.
Békévé oldja az emlékezés;
Rendezni t égre közös dolgainkat:
ez a mi munkánk és nem!”

József Attila

A LÁTHATÓ ORSZÁG

Mi magyarok szomorú tapasztalással gazdagodtunk: nemlétező országban élünk. Egyetlen recszenéssel fejünkre omlott államberendezésünk, társadalmi szerkezetünk, állameszménk és a világról alkotott képünk. Szilárd támaszainkról kiderült, hogy merő elvonatkoztatások, nem állanak kapcsolatban a valósággal, téveszmék, melyek a v é l e l m e z e t t magyarság körülményes megszerkesztésére készítettek. Fikciók, néha bölcsek, gyakran badarok, de mindig valószínűtlenek; a tapintható dolgok világából csak az iskolai falitáblákkal tartanak rokoni kapcsolatot. Fegyvereinket és eszméinket egyszerre győzték le, így tehát igen tökéletes vereséget szenvedtünk. Olyan szövetséges mellett kiáltottuk el „harci Jézus Máriát”, akivel sokan akartak gazdagodni, de senki sem kívánt küzdeni. Háborút vívtunk, de rettegtünk a győzelemtől. Ellentmondások sokaságába keveredtünk a körülöttünk lappang a következtetés, hogy létezősiink önmagában is ellentmondás.

Ha egy nép megbukik a vizsgán, önmagába vetett hite rendül meg elsősorban. A nagy magyar állam széthullása, állameszménk elpárolgása, társadalmunk felmorzsolódása, a második világháború lelki kudarca azt a hitet keltette a magyarságban, hogy mi semmire sem vagyunk valók. Fel kell szívódnunk valahová, mert magyarnak lenni már egyéni tragédia. Az alacsonyrendűségi érzés ilyen megnyilvánulása alkalmas arra, hogy egy népet történelme legnagyobb válságába sodorjon. A magyarság a második világháborúig szilárdan hitt önmagában; de meg kellett bizonyosodnia, hogy az az énje, amelyben hitt — nem létezik. Alapos gyanú merült fel arra nézve, hogy nem mi vagyunk a világ első lovasnépe. A dédelgetett fikciók összeomlottak s tanácstalanul keresgélünk, hogy mit szerethetünk majd önmagunkban, ha ábrándjainkat nem szerethetjük? Ha meg kell válnunk történelmi olajnyomatainktól, „a magyarság⁴¹ kifejezés többé semmit sem mond; új fogalmi tartalommal kell megtölteni a szót. Addig Petőfi vére a vidéki vendéglők faláról a pusztába csorog. Országunk és önbizalmunk egy pillanatban rendült meg; kemény próba s annál nehezebb, mert országunk megmenekedett, de önbizalmunk odaveszett. Vájon mihez kezd majd egy nép, mely eddig a tükör előtt írta történelmét?

A trianoni magyar állam rendeltetésszerű hivatásának tartotta, hogy a millenáris Nagy-Magyar-

ország pontos kicsinyített mása maradjon. Visszahúzódott új határai mögé, mini egykor a hódoltság idején a nemesi vármegye a királyi Magyarországba. Fitogtatta a „csonka” jelzõt, de nem titkolta, hogy a birodalmi állameszmét nem engedi önmagában megcsonkítani. Ilyen értelemben a második világháború fizikai létünket is felszámolta. Egészen új Magyarországot kell teremteni, mely csak nevében hasonlít elõdjéhez. Államberendezsünket Európához kell hasonítani; önmagunkról való tudomásunkat át kell formálni, s a magyarságot, mely számunkra eddig etikai elv volt, etnikai vagy mûvelõdési elvvé kell értékelni. Közjogi szerkezetünket, melyben már a trianoni ország is lötyögött, a valósághoz kell szabni s ezzel önmagunknak is bevalljuk, hogy a magyar birodalom, mint meseország is füstbement. A magyar állam némi folytonossági hiánnyal biztosítani tudta idõrendi egységét, de ez nem jelent többet, mint a földrajzi fogalom megmentését. A homlokzat áll, de a ház összedõlt; a világ egykori legjobb lovasnépének meg kell mutatnia, hogy gyalogosan is kibírja a történelmet.

A valóság és a vélelem élesen elkülönültek. Államszerkezetünkben kihullott minden hipotetikus elem. De mert e szerényke valóság szinte elveszett dagályos fikcióink között, igen kevés elemünk maradt a megszerkesztendõ képlethez. Úgyszólván nem több, mint a tapasztalás, hogy új fikciók alapítása

ezúttal országunk elpárolgásával járna. A második világháború következményeit tudomásul venni és önmagunkra vetíteni: egy nemzedék életét betöltő feladat.

A magyarság a trianoni bukást mint valóságot nem érzékelte, elhárította magától és a természetfeletti csapások mintájára, jogalpnak és mentőkörülménynek használta. A békeszerződés a versikéző hazafiság sohasem álmodott virágkorát hozta; a magyarság íme másik oldalára fordulhat, mert a nemezis sanyargatta meg, nem saját oktalansága. Mindenképpen hasznos lett volna megfogadni annak a szókimondó honvédezzredesnek a tanácsát, aki könyvében azt ajánlotta, hogy: „aki háború esetén a háterszágban a hazára, nemzetre, vagy hazafias és nemzeti érzésére hivatkozik, vagy háborúban és békében egyaránt a trianoni békeszerződést, mint a fennálló állapotnak kútfejét jelöli meg akár szóban, akár írásban, azt békében hathónapi elzárással, háborúban négyévig tartó börtönnel kell büntetni”. Trianon után a nemes magyar nemzet úgy érezte, hogy sérelmei isteni méretűek; áldozatnak érezte magát és elégtételt kért a világegyetemtől. Félő, hogy az ellenkező véglet is életveszélyes lehet; egy nép, mely lemondott önmagáról, már kilépett a történelemből.

Önmagunkról való tudomásunk menthetetlenül összekúsálódott. Vélelmezett magyarságunk összeütközött a valóságos, meglevő, hétköznapi magyar-

sággal. Az ország nem azt cselekedte, amit a hipotetikus nemzeteszmenyról megálmodtunk, hanem azt, amit a létező magyarságról eltitkoltunk. Részletes és alapos ismereteink voltak a magyarság mi-
benlétéről, nagyjából azt is tudtuk, hogy mi a teendők, hogy magyaroknak számítsunk. Ismertük az alapszabályokat és a szabályok előzményeit. A képzeletbeli Grál-magyarságnak meg volt a maga képzeletbeli történelme, mondanaköre, jellemrajza, államszemlélete és helyzetérzése. Szilárd meggyőződésünk szerint valóban azok voltunk, akinek hittük magunkat. Az élet változó jelenségei, a válságok és a körmönfont helyzetek nem értek készületlenül, mert jó előre kiterveltük, hogy képzeletbeli esetekben mire tanít majd a képzeletbeli történelem. Hipotetikus hibáink és erényeink szerint kerestük helyünket a világban, s hogy így történt, nem csodálnivaló; mindig önmagunkról való tudomásunk dönti el, hogy szembeszállunk-e a világgal, vagy megadjuk magunkat. Kényszerű sietséggel kell elfoglalnunk helyünket a változott földgolyón, pontosan és egyértelműen tudnunk kell, hogy merre induljunk. Kezdősebesség nélkül kell behoznunk az évszázadokat, melyeket átbóbiskoltunk. Szembe kell néznünk néhány társadalmi jelenséggel s nem tagadhatjuk, hogy tektonikus rengésekhez hasonlítanak. Formát és jelleget kell kölcsönözni állami önállóságunknak, hogy végül hitelt érdemlően bizonyítani tudjuk: képesek vagyunk-e még segítség

nélkül államot alkotni? Megannyi történelmi próbatétel. Egyelőre azonban ki kell alakítani a magyarság új arculatát; azt, amely kibírja majd a valóság érintését.

A hipotetikus nemzeteszmény feloldódott, a Grál-lovag csörömpölve összeomlott, elkotródott a színről, s mi magunkról kétségbevonhatatlanul csak annyit tudunk, hogy léteünk; de nem tudjuk magunkat a környezettől megkülönböztetni.

A bölcs népek a múltjukra büszkék, okos népek a jövőjükre. Mi magyarok a büszkeségünkkel büszkélkedtünk. Rátartiságunknak nyilvánosságot szereztünk, mintha nélküle elveszíténék ismérveinket a népek Bréhm-rendszerében. A „magyar úr” népszerű fogalma ragaszkodásunkat fejezte ki, hogy mindenképpen a gerincesek csoportjába kerüljünk. Nemzetünk emlékezőtehetségének a szabadságharc elvesztése nem fájt annyira, mint a győztes goromba mondása a *rebellis* ről, akivel nem hajlandó tárgyalni. Európa-szerte köztudomású volt, hogy a magyarok büszkék a magyarságukra s gőgjük nyilvánvalóan gentlemanlike; jóllehet nem fedik fel, mi okuk van hetykébbnek lenni az angolnál vagy franciánál? Önmagunkról való tudomásunk szerint kemény nyakú, úri és parancsoló nép vagyunk; nem hajtjuk járomba a fejünket s megköveteljük az engedelmisséget. Történelmünk színe-virága a gentlemanlike magyar gerinCESSÉGRŐL regél: Bánk Bán leszámol a meráni jövevényekkel, Mohácsnál

az urak levágtják magukat sátraik előtt (nagyot ütnek a veszett fejsze nyelével), Görgey nem az o s z t r á k hadak előtt teszi le a fegyvert, a tétlen ellenállás idején a nemzet levegőnek nézi a törvénytelen uralkodót. Magyaroknak lenni nyilvánvalóan etikai kötelezettségekkel jár s így nem írhatunk rangunkon aluli történelmet. A világháborúkat úri tisztességből vállaljuk, szövetségi kötelezettségeink teljesítésére, mert akivel egyszer paroláztunk, azt többé el nem hagyhatjuk, ha mindjárt a nyakunk beleszakad. Harcolunk a „zászló becsületéért”, szöges ellentétben más népekkel, barátokkal és ellenségekkel, akik érdekeikért viaskodnak.

A vélelmezett nemzeteszemély vallásos tisztelettel övezte nemzeti büszkeségünket: úgy tetszett, hogy meg kell semmisülnünk, ha megalázkodunk. Nem tagadhatjuk el önmagunk előtt, hogy a létező Magyarország rácáfolt álombéli vetületünkre. Szervilis hódolattal fogadta szövetségese kezéből a fokozatos megsemmisülést. Tapasztalati úton bebizonyosodott, hogy a magyar nem büszke nép, nem szegül ellen az erőszaknak és elfogad kisebb adományokat. Megszállták, kifosztották, felperzselték s a nemzet készségeskedett a megszállók körül. Nem vonult vissza erdeibe, nem lőtte ki utolsó töltényét, csak hazament megvárni, míg elpusztítják. Jól tudta, hogy besorozták a nagynémet birodalomba s hátráltató harcokra használják, de úgy gondolta, ez az erősebb szövetséges jogaihoz tartozik. Megajándé-

kozták a Trianonban elcsatolt területekkel és a nemes nemzet húszévi kardcsörtetés után hálálkodva elfogadta vélt tulajdonát. A Grál-lovag végignézte, hogy halomra mészárolnak védtelen embereket és magyar állampolgárokat tömegesen szolgáltatott ki idegenek öldöklő dühének, önmagunkról való tudomásunk csorbát szenvedett: Orgovány, Marseille, Újvidék és a pogrom emlékét kell felejtenünk. Megalázott nép vagyunk, mert megaláztuk önmagunkat. Semmi kétség sem merülhetett fel, hogy a világ legjobb katonái vagyunk. Villogó páncélban és fel-emelt pallossal jelentünk meg lelki szemeink előtt. Magyar csak akkor juthat a Paradicsomba, ha a szolgálati szabályzat előírásai szerint távozik az élők sorából. A képzeletbeli magyar nem válogat a harc lehetőségei között: elfogad minden csatát és jelen van minden ütközetben. A Grál-lovag, aki nem valamely célért harcol, hanem magáért a küzdelemért ragad fegyvert, végeredményben nem a házáért mérkőzik, hanem a bajnoki címért. Sparafucile — Don Quichote gúnyájában. A csatákban legtöbbször alulmarad, a győzelem nem érdekli, mert a krónikások később amúgyis győznek helyette. A hőst jóleső érzéssel tölti el, hogy mindig készen áll újabb fordulóra; Prohászka Lajos világosan kifejtette, hogy „amikor a magyar sors igazolásául a százados harcokat, a nemzetnek a történeti elindulástól fogva úgyszólván állandó fegyverben-állását, harcra felajzottságát szoktuk idézni,

akkor ezzel tulajdonképpen olyan tényre hivatkozunk, amely minden élniakaró és politikai képességű népre egyaránt jellemző⁴.

A Grál-lovag nem fogadta el a harcot. Nyilván nem érdekelte már a bajnoki cím, mert félkézzel mérkőzött, elszámolást kért, hogy kiért ontja vérét, visszavonult és pincékbe húzódott. Don Quichote, a hivatásos utóvéd nem volt hajlandó testével fedezni a hátrálást és vitézi gyengéit hadpaiancsban rótták meg ország-világ előtt. Többé senki sem állíthatja, hogy mi vagyunk a mindenség legjobb katonái. Önismeretünk kedvenc oszlopa kidőlt: a Grál-lovagot nem lehet bérbeadni alkalmi verekedésekre. A nemzet, mely lélekben még mindig a férfias hadakozásból élt és a hősiességen kívül nem volt bejelentett foglalkozása, kénytelen más eszmény után nézni a megdicsőült Sparafucile helyett. Olyan eszménykép után, mely gyáva lehet, ha öngyilkosságra kényszerítik.

Országunk szerves tartozéka volt a hit, hogy mi mindig saját fejünk után igazodunk. Az állami öncélúság mindennapi szókincsünkhöz tartozott, gyakran és bőbeszédűen kellett hangsúlyoznunk, hogy senkinek sem tartozunk számadással. Függetlenségvágyunk fel tudott oldódni a függetlenség képzetében, mert a büszke katonanemzet ragaszkodott a formaságokhoz: csak alkotmányos külsőségek között volt hajlandó kézcsókra járulni. Mint-hogy magunk ajánlottuk meg vérünket, emelt fővel

és a feszélyezettség legcsekélyebb jele nélkül tudtuk vállalni a segédnép szerepét.

Ilyenformán önmagunk előtt kell először kivívnunk önállóságunkat. Nehéz leckét tanulhatunk: létezésünk alkalomszerűnek tűnt s most hozzászokhatunk, hogy államunk valóságos és még legendáinkról is le kell mondanunk. Gyilkos öngúnnyal látuk magunkat a politikai hintán egyensúlyozni s az egyértelmű sors most arra kényszerít, hogy megtaláljuk a fát, melyre a hintát felfüggeszük.

A felismeréssel, hogy nemlétező országban élünk, párosul a következtetés, hogy a magyarság minden más népnél nagyobb jelentőséget tulajdonít saját képzeletvilágának. El sem gondolhatni kínosabb sértést, mint figyelmeztetni a hazát a való-ság és vélelem különböző minőségére. Fájdalom, nem számoltunk a lehetőséggel, hogy a történelem előbb-utóbb áthágja társasági szabályainkat t-visszakényszerít a kézzelfogható dolgok világába. Minden nép néhány sarkalatos igazságot párol le, mielőtt elindul a nagyvilágba; tudomásul veszi önmagát, mielőtt másokkal tudomásul véteti. Magyarország arra az alapigazságra támaszkodott, hogy hazánk polgárosult ország. A „polgári társaság” ismérveit elsajátította, a nemzetet kiemelte ásatag formáiból és felszerelte a technikai civilizáció kelteivel. A közjogi nemzet meglepéssel tapasztalta, hogy az ország gyorsan tette magáévá a polgári Európa jellemzékeit; a befektetés megtérült s

elérkezettnek látta az időt, hogy a millenáris vállalkozás hasznot hajtson. Demokrácia, liberalizmus, kapitalizmus, technika, civilizáció. Mily egyszerű és varázslatos! Néhány göreb és alkalmasint néhány tudományos bűvszó. A haza máris beléphet a kortársak sorába.

A második világháború erélyesen figyelmeztetett, hogy a polgárosultság fikciója nem azonos a történeti fejlődés eredményeként keletkezett polgári osztállyal. Semmi kétség sem maradt, hogy Magyarország nélkülözi a harmadik rendet, a polgár szabatosan megfogalmazható és szükségszerű osztályát. Jelentékeny űr tátong a proletár és a nagypolgár, illetve a közjogi nemzet között; a jövedelemeloszlás és az iparosodás ide rakta le azt a réteget, mely nem tartozott az uralkodóosztályhoz, de nem is volt proletár. Ez a botcsinálta polgárság csak töredékében az, amit általában polgárnak neveznek, éppen ezért önként értetődik, hogy nem képes egyértelmű megnyilvánulásokra. Jellemzékei esetlegesek, semmit sem tud a merev, tisztelátó-körű, önző és hagyománytisztelő citoyenről, ki a veszélyben csökönnyösen ragaszkodik az államhoz, melynek ő a mértani közepe. A hazai polgárság történelmünk mellékterméke; ha ezt nem tudtuk volna, a fejleményekből vissza kell következtetnünk. „A polgári társaság” külsőséges ismérvei tehát nem azonosíthatók a történeti polgári osztállyal.

ámde egy ország, mely a kortárs minden tulajdonságát elsajátította, nem vonhatja ki magát a történeti fejlődés egy bizonyos megnyilvánulása alól; képzeljünk el egy repülőgépmérnököt, aki négykézláb jár, mert családfája e tekintetben nem volt hajlandó szokásaiból engedni. A korszerű haza elmulasztotta a polgári forradalmat, a szorongatásban nem tudott államalkotó tiers état-ra támaszkodni, társadalmi kérdései felfűjódtek, mert a feszültségeket nem tudta levezetni. A nemlétező polgárság betöltetlen helyére történeti fejlődés nélkül kényszerülünk jogutódot varázsolni s egyszerűbben kifejezve ez annyit jelent, hogy a vélelmezett citoyen minduntalan szociális forradalommal fenyegeti a vélelmezett államot. Nem csekély töredekkel kell bevallanunk, hogy kudarcunkat nem a polgárság, de a polgárság hiánya okozta. A történeti fejlődés szabatos, mint minden életműködés, gyakran ugrásszerű, de mindenkor logikus. S ebből következik, hogy kolunk társadalmi átalakulásával népünk csak akkoi tarthat lépést, ha hiányait pótolja; a polgári kifejlést túl lehet haladni, de aligha lehet megkerülni. Tapasztalatunk e tekintetben friss és élményszerű: a polgárosulatlan haza szemünk láttára tűnt el az örvényben, mint a feneketlen csónak. Egy darabig magatehetetlenül körbeforgott, azután zuhanás-szerűen elmerült.

1920 óta azt hajtogattuk, hogy megkisebbedett

államterületünk merőben átmeneti jellegű. A büszke, öncélú és polgárosult katonanemzet nyilván úgy érezte, nem tehet egyebet, mint a gyanútlan járókelő, kit a történelem felöklel és arculüt. „Nyilván összecseréltek valakivel” — szóltunk és a békekötés óta a Grál-lovag egyre azon fáradozott, hogy visszahelyezze magát arculütés előtti állapotába. Népünk nem ismerte fel, hogy erői nem futják többre a békeszerződésben előírt állapot rögzítésénél, és ezért egyetlen alkalmat sem szalasztott el, hogy tagadó álláspontját a világgal közölhesse. Talán mindennél szilárdabban hittük, hogy a nacionalisták istene, akit Ttianonban félrevezettek, igazságot fog szolgáltatni a magyar nemzetnek. Önmagunkról való tudomásunk szerint tehát nem ténykérdésről volt szó, hanem a görög sorstragédia minősített esetéről. Népünk fájdalmas feladata most, hogy leszámítolja e misztikus elvonatkoztatást. A trianoni terület sem bírta ki a földrajzi fogalom járulékos feltételeit, országunk összeomlott s szövetségese legázolta: államunk néhány pillanatra megszűnt létezni. S most az életveszélyből szabadult ember örömeivel cikkelyezhetjük be a tényállást, melyet eddig jogfenntartással sem akartunk elfogadni.

Ha élni akarunk, új szempontok szerint kell igazodnunk. Országunk bizonytalan léptekkel járni tanul, mint a lábbadozó beteg. De ezúttal a megfelelő lábbal megfelelő helyre kell lépnie. Tájéko-

zódási képességét elveszítette, mert önmagáról alkotott fogalmai kiestek; népünk iszonyú munkája lesz megvalósítani az országot, melyet a nemzet maga köré képzelt. Ha országunkat ezentúl a kézzel-fogható, valóságos dolgok állományába akarjuk utalni, önmagunkról való tudomásunkat kell mindenekelőtt a valósággal egyeztetni. Igen pontosan tudnunk kell, hogy népünk eszes, életrevaló és tanulékony; de a kelletténél többet álldogál saját arc képe előtt. A katonanemzet lovagi vértjét elhajíthatjuk: nemzeti büszkeségünk megcáfolta önmagát. Öncélúságunk körmondattai elárulták a lakáj mozdulatait. Polgárosultságunk tévtannak bizonyult, trianoni perlekedésünk az Úristennel idejét múlta.

Mi maradt hát mindabból, amit a magyarság kémszerének gondoltunk? Mindössze néhány szabatosan megfogalmazott tagadás. S ebből világosan kitűnik, hogy három elhibázott évtized után csak kizárásos módszerrel állapíthatjuk meg a helyet, ahová országunknak lépnie kell.

Abban a veszélyben forgunk, hogy a régi fogalomra fogunk új államot alapítani, mert a Grállovag nemkevésbé ellenállóképes az idővel szemben, mint bármely más legenda. Ezért jelentős az a tény, hogy államunk legújabbkori társadalmi képe sajnálatosan eltér közkeletű levelezőlap-ábrázolásinktól. Az elmaradt polgári forradalom lehetővé tette, hogy a technikai civilizáció kellős közepén Magyarországon fennmaradjon a s z o c i á l i s

b a r o k k . Társadalmi szerkezetük nem változott, mivel a birtokos uralkodócsászárt a misera plebs contribuentstől légmentes tér választotta el, melyben a felszívódás eleve lehetetlen. Minden bizonynyal számítási hibának tudható be, hogy roppant erejű gázok gyülemlettek a térbe, melyet vacuumnak hittünk. A második világháború idején népünk úgy érezte magát, mint a tengerész, ki benzinrakomány tetején sodródik a sziklák felé.

Most már azt is tisztáznunk kell, hogy országunk talpraállítása lényegében egy gondolat sor pontos megszerkesztésén múlik. A vélelmezett Magyarország helyes feltételezések és megfelelő következtetések birtokában fokozatosan elhelyezkedhetik az anyagszerű világban; s ez magában foglalja a választást két különböző minőségű cselekvés: a célkitűzés és a látlelet között. A történetírás rendeltetése nem az, hogy képletekkel és eljárási szabályokkal zsúfolja tele a jövődőt, csalhatatlan rendszerekkel, melyeket régi sikerekből és kudarcokból párolt le. A mi országunknak sem közömbös, hogy a látleletet, vagy a programot készíti el előbb; feladatunk nem az, hogy színpadiasan új életet kezdjünk, hanem az, hogy a régít megmozdítsuk. És ez önmagában sem utolsó próbatétel.

A technikus ember sulykolt közhelyekben gondolkodik, minthogy civilizációnk a gondolkodás kiküszöbölését egyszerű műszaki feladatnak tekinti. Ezért nem tudunk ellentállni a programra ígöző

tömegvonzásának; aki nem közöl megbízható üzeír tervet legalább egy emberöltő erejéig, abba » gyanúba keveredik, hogy züllesztő munkájával fel akarja robbantani a földgömböt. Alkalmunk nyílik bizonytságot tenni önuralmunkról: mielőtt zsebünkben a menetrenddel nekirontunk a jövőnek, tudomást kell venni önmagunkról.

A feladat, melyre népünk készülődik, emberfeletti, több annál: történelemfeletti. A dolgok mai állását kell utolérnie és ezért a közbeeső fejleményeket csak szükségszerkezetekkel pótolhatja. A fogalmakat minőségük szerint széjjel kell választania, hogy az intézményeket, melyeket ösztönei annak idején nem jeleztek, most vegykonyhájában előállíthassa. Földrészünk minden tekintetben bizonytalan és változó halmazállapotú; mint Ortega írja: „botrányos hevenyészettséget” mutat. Vagyis merőben alkalmatlan időben kell újjászületnünk: nem kevesebről van szó, mint a válságok időiendi egyeztetéséről. Önkénytelen részesei vagyunk az általános társadalmi és lelki felfordulásnak, jóllehet nem tudunk a kortársakkal együtt evickélni, mert személyes gondjaink még abból a korból valók, melyet Európa éppen most kezd tartósan elfelejteni. Mindenekelőtt egykorúakká kell válnunk és a fenyegető bonyodalom csak azután következik: megtalálni népünk helyét a jelenlegi Európában. Az önértetes lovag nehézkes öltözékében messze elmaradt a versenyzőktől; talán egy pontosan kiszámított végső

lendület megmentheti. De először megbízhatóan ismernünk kell teljesítőképességünket, hogy mekkorát tudunk ugrani.

Ebből az következik, hogy még nem jutottunk el a napi politikáig: hosszabb lejáratú hiányosságainkkal kell drága időnket tölteni. Addig jövönk a jószerecsére bízva várja, hogy beérkezzünk a starthelyre. Kis ország vagyunk és időszerűtlen nép; nem bízhatunk a többszám mindenhatóságában s az idő sem nekünk dolgozik. Ha élni akarunk, csak önmagunkban bízhatunk és ez így van, minthogy államot is alkotunk képünkre és hasonlatosságunkra. A kor, amelyben élünk, úgy ítélt, hogy a mennyiség bővületével szemben a minőség szerény princípiumát kell oltalmaznunk, mivel kevesen vagyunk és abból élünk, amit az emberiségnek adunk. S ha nincs egy részecskénk, mely egyetemes, elpusztulunk, egyszerűen azért, mert senki sem tud megkülönböztetni a környező mennyiségtől. Létszámunk és helyzetünk önmagában program: egyesével kell helytállnunk és Európában. Szabadoknak kell lennünk és embereknek. Ennyi elég egy történelemre.

Népünk szívós és emberi tulajdonságai sem megvetendőek. Szereti a szabadságot és ha tisztelni is megtanulja, nem fogja többé tehernek érezni számszerű gyengeségét. Tud harcolni s ha kell, tud csökönnyösen szenvedni. Nem kedveli a hétköznapiakat és szeret megbocsátani. Nyugat serény nemzetei

között népünk a magánzó típusát képviseli; érdeklődéssel sétál át a történelmen, de csak azzal foglalkozik, ami közvetlenül izgatja. Az a m a t ő r jelképszerű megtestesülését tisztelhetjük benne és nem feledkezhetünk meg mentő körülményeiről: tudnunk kell, hogy egy nagyszerű műkedvelőt bírálunk.

Magánzónk megszorult és ügyeit rendezni kényszerült, jóllehet mélységesen szereti önmagát és az intézményes kényelmet. Csak olyan munkatervet szabhat magának, mely a fogalmak tisztázásával kezdődik, minthogy elrévülve bandukolt s nem feledkezhetünk meg mentőkörülményeiről: a magánzói az a veszély fenyegeti, hogy „túl kell kompenzálnia” az átbóbiskolt forradalmakat. Semmi más, csak a tényállás szabatos ismerete akadályozhatja meg, hogy a bámulatos műkedvelőt elárassza a polgárosulatlan kispolgárság. Tisztázott fogalmak s megfelelő következtetések minden biztonnyal biztosíthatják a forradalmak történeti menetrendjét: ez nemzedékünk leckéje. Polgárosulnunk kell, hogy utólérjük a kortárs válságot s megelőzzük szétpukkanásunkat. Igaz, hogy összeomlottunk; de kikászálódunk romjaink alól és kiderült, hogy az épület azért dőlt ránk, mert nem volt megalapozva.

Az őszinteség az egyetlen munkamódszer, mely népünknek hasznára válhatik. Semmit sem tudunk önmagunkról s nem kevesebbéről van szó, mint

arról, hogy a tetszelgő lovaggal meg kell szerettetni polgáriruhás arcképét. Sohasem fukarkodtunk önöndicséretünkkel s nem kell tartanunk a lelkiismeretfurdalástól, hogy egy esetben is elmulasztottuk felmagasztalásunkat. Andre Gide meghatározása szerint rosszul szeret az, aki csak dicsérimi tud; s ez órában talán az a vezeklésünk, hogy jól és tévedés nélkül kell szeretnünk saját magyarságunkat. Senki sem fogja szemünkbe mondani az igazságot, de tudnunk kell, hányadán állunk.

Ez a nép nem hisz többé önmagában és úgy érzi, szíventalálták. Talán lefekszik meghalni, jöllehet nem haldoklik; egyszerűen nem hiszi, hogy sebével életben maradhat. Megtalálni a golyót és felmutatni: lehet, hogy a sebesült hiúság felsikolt a fájdalomtól, de népünk megérti, hogy nem a végzet győzte le, hanem saját balkezessége. S ez a bizodalom: hogy ez az inas, rátarti ország szégyelleni fog meghalni, ha egyszer megmentették.

II.

A két világháború között a magyarság a válságok legsúlyosabbikát élte meg: a forma válságát. A létezés mindennapos szabályai, az élet normái, a közösség írott törvényei és az összetartozandóság kimondatlan sajátosságai megtagadták szerepüket. A létezés arányai megbomlottak. A forma, melybe életünket foglaltuk, megtagadta hivatását, nem szabályozta többé a kiterjedést, nem adott eligazodást és kötelező magatartást. Alig van mondás, melyet annyit idéztek volna, mint Széchenyiét: „Mi magyarok tengünk hosszú századok óta, egy magában irigykedő, agyarkodó, már-már pusztulásra fajult méhraj”. A forma válsága az együttélés alapjait kezdte ki, az emberi viszonylatok bonyolult szövevényét, a hasonlóság és különbözős bizonytalan árnyalatait. Asszimiláció, disszimiláció, Anschluss, népiség, öncélúság: a jelszavak arra következtetnek, hogy a magyar állami élet a feloszlásnak abba a fokozatába jutott, melyei a modern bölcselet az

élet széthullásának nevez. Az állam személytelén, szerkezet, sajátosságai arra képesítik, hogy túl élje az eszmét, mely létrehozta. A tartalom válsága tehát megelőzi a forma válságát.

Az első világháború után a magyar államot a tehetetlenségi nyomaték tartotta össze: a tartalommal való vívódásunk a millenarizmussal holtpontra jutott; megadtuk magunkat a tapasztalásnak, hogy létezőnk, jóllehet széthullottunk. Az élet kiterjedései felmorzsolódnak, tájékozódásunk formakereséssé szűkült, önmagunkról való tudomásunkból riadt eszmélés maradt: belső valóságunk elveszett. Rettegésünk nyilvánvaló; a befejezett múlttól, az ismeretlen világ formanyelvétől, attól, hogy cselekednünk kell, bár idegrendszerünk megbénult. „A pont, melyen most állunk, az, jobban mondva: nemzeti létünk körüli tudomásunk ma csak az, hogy nemzetünk él s hihetőleg élni fog: tovább semmi”.

Középosztályunk magatartását is a félelem irányította. A közigazgatási színezetű uralkodóosztály csekély változtatásokkal a rendi nemzet egyenes folytatása és felmenő kapcsolatát tőle telhetőleg hangsúlyozta is. A rendiség alól kicsúszott az anyagi alap, az állam főszolgabírájává szegényedett nemesség úgy vélte, hogy kenyéradó gazdáját szolgálja, ha a kurzushoz csatlakozik. A kurzus kényelmes biztonsággal tájékozódott a huszonöt év szélsőséges pártingadozásai, politikai intrikái, tár-

sadalmi válságai között, a nélkül, hogy a reakciós nevet méltán megszolgált volna. Ha nem akarjuk a szabadságharc lélektani jelentőségét és indító-okait túlbecsülni, nem állíthatjuk, hogy megéltük volna az akciót, mely a rendi uralmat a reakció rangjára emelné.

1919-ben a balsikerű háború és a háborús fáradtság — sajátságos módon — felülről jövő forradalmat robbantott ki; a tömegek közönyösen szemlélték a kegyeikért folyó versenyfutást. A britanniások és a szegedi gondolók valódi akciót láttak a forradalomban, nem ismerték fel a fájdalmas különbséget a forradalom s z á n d é k a és a lázadás t é n y e között. Az ellenforradalom nem pusztított el liberális hagyományokat, vagy forradalmi demokratikus vívmányokat. Az áldemokratikus alkotmánnyal együtt átvette a monarchikus Magyarország rendi gyökérezetű és polgári színezetű liberalizmusát; ez a két pillér csekély igazításokkal végigszolgált a kurzus egész korszakát.

A felülről jött forradalom nem hozhatott valószínű változást, nem volt effektus, a kurzus tehát az új korszakra alkalmazhatta a régi feudális-rendi demokráciát és nem kellett vállalnia a reakció vádját.

Valóban a reakció nem is tett egyebet, mint visszaadta a látszatot, amelyet a forradalom oly súlyosan veszélyeztetett. S ez arra utal, hogy a forradalom előtti liberális demokratikus berendezkedés

más látszatba burkolva nemkevésbé jobboldali, reakciós és antiliberális volt, mint a kurzus és a 30-as évek után bekövetkezett „alkotmányos” süllyedés. Csak a forradalom utáni idők igazolták véglegesen a polgári baloldal akaratlan érdemeit a demokrácia elméleti megközelítése terén; vizsgálódásunk során ki fog tűnni, hogy ezek az érdemek a versenykapitalizmus és a demokrácia szándékos összecseréléséből fakadtak. A nemzetgyűlésben ismét a rendi nemzet nyilatkozott meg és nyilatkozata egyértelműen azt bizonyítja, hogy a liberális kor nyomtalanul múlt el a „nemzet” felett.

A liberalizmus elvei legfeljebb a hazai kora kapitalizmusban jelentkeztek. A kialakuló gyáripár és a fejlődő városi polgárság saját védelmére importálta a liberalizmust, tehát eredeti minősége eleve megváltozott. A liberalizmus Magyarországon nem rendező elv, hanem gazdasági rendszer, melyet az állam nagylelkűen a városi polgárságnak adományozott, mint iparfejlesztő egyedárúságot. Liberalizmus, kapitalizmus, demokrácia: e három fogalom sohasem érte meg tisztázását. Liberalizmus annyit jelent, hogy a nemes nemzet hozzájárul a kereskedés és szólás szabadságához. A kapitalizmus nem más, mint a birtokos rendek hallgatólagos beleegyezése a pénzgazdálkodás és a hipoteka bevezetéséhez. A demokrácia fogalmi tartalma a polgárjogokra szorítkozik s a rendi nemzet előtt mindig negyvennyolcas vívmányként jelenik meg. A

közjogi nemzet évtizedekig úgy hirdette a magyar demokráciát, mint idegenforgalmi nevezetességet, „Euróához tartozásunk e fényes zálogát”. A miniszteri felelősség s a szólás szabadsága nem demokrácia, a gyáripari fejlődés nem kapitalizmus, az elméleti szabadverseny nem liberalizmus. A fogalmak különböző minőségét és helyzeti jelentőségét az utókornak kell majd tisztáznia a millenarizmus helyett. A nélkül, hogy a tény lélektani elemzésébe bocsátkoznánk, állapítsuk meg, hogy a magyar állam nem intézményeken, hanem az intézmények l á t s z a t á n épült, a cselekvés és a fejlődés vélelmén.

Kapitalizmus és polgári liberalizmus végérvényesen összezavarodott. Az ál-hagyományokban nevelkedett elmékben a liberalizmus gazdasági szabadságot jelenített meg, a kapitalizmust viszont szociális jogosítványnak tartották, mely lehetővé teszi az általános és korlátlan nyerészkedést. Úgy látszott, hogy a „modern” eszméket a polgárság testesíti meg, ez a veszedelmes, hagyománynélküli osztály, mely kívül áll a játékszabályokon és saját törvényeinek engedelmeskedik. Mint társadalmi osztály egyedül vállalta a „koreszmét” s ez a millenáris Magyarországon azzal a következménnyel járt, hogy nyakába varrtak minden jelszót, melynek fogalmi tartalmát nem ismerték. Az állam, a közigazgatás, a hadsereg és az úgynevezett közjogi nemzet gyanús elemet látott a polgárságban, mely

felforgató eszméket ápol és titokban bizonyára szocialista. Minden polgári kezdeményezés cselszövésnek látszott a „standmässig” osztályok előtt, melyek gondosan őrizkedtek a polgársággal való szükségtelen érintkezéstől.

A nagy agrárvándorlás, az „amerikás magyar”, a parasztforradalmak, a hazai gyáripár behozhatatlan lemaradása világosan mutatja, hogy az agrár-ollóval egyidőben a társadalmi válság is kinyílt, hogy megmutassa mélységeit. A gyáripár kicsúszott a liberális fejlődés nagyszabású lehetőségei közül; pedig ez a lehetőség nem kevesebbet jelentett, mint a jobbágygazdálkodás óta gondosan őrzött agrárkényszertől való szabadulást. Budapest fejlődése egyúttalad a kereskedelmi fellendüléssel. A hazai liberalizmus jellegzetesen polgári alkotás maradt; a polgári liberalizmus elfoglalta ugyan a nemzet elfelejtett állásait, de a közjogi problémákkal foglalkozó uralkodó osztály nem engedte túljutni a polgári kereteken.

Kíméletlen gazdasági bírálatot szoktak mondani a versenykapitalizmus szolgálatában felnőtt magyar liberalizmusról: meglehetősen igazságtalan bírálatot. Ha a városi versenykapitalizmus akkoi sem frissíti fel valamennyire gazdasági vérkeringésünket, a gazdasági élet visszasüllyed oda, ahová a rendi állam és közigazgatás szánta: a század első harmadának kényelmes, agrárgyarmat színvonálára. Az agrárgyarmat állapotot ugyan így nem

lehetett elkerülni, de a gazdátlanul maradt versenykapitalizmus legalább az általános gazdasági összeomlást elodázta. Nem történhetett másként, mint a gyáripari munkásság kárára és számlájára; a hazai iparosodás csak a közjog és agrárfeudalizmus között maradt hasadékon tudott beférkőzni, a gyáripari munkás pedig csak az agrárproletár kivándorlósorsával cserélhette volna fel a versenykapitalizmus sovány kenyéréét.

A szociális népvándorlás egyértelműen a gyárak felé mutatott, az agrárproletár világosan a millenarizmus és a rendi nemzet ellen szavazott: Amerikát választotta és a várost. A gyáripar megközelítően sem fejlődött olyan gyorsan, mint amilyen tömegben az agrárproletár az ipar felé áramlott, az ipari munkakínálat felülmúlta a keresletet és megteremtette az ipari munkanélküliséget. 1874-ben már hatezer munkanélküli volt Budapesten és a hallatlan munkakínálat miatt a munkásság kénytelen volt felfüggeszteni a bérharcot. Jegyezzük fel, hogy a mezőgazdaság akkor nemzetiségi munkaerők felkutatásán fáradozott. Az állam egészen a harmincas évekig quantité négligeablenak tekintette az industrializmust. A gyáripari munkásság szervezkedése sehohsem tartott lépést az iparosodással; hosszabb időnek kellett eltelnie, míg beletalálta magát új szerepébe. A negyedik rendtől nem készült fel az önállóságra.

Az Internacionálé már javában működött, mikor

egy Külföldi Viktor nevű munkás megalakítja Budapesten a „választásra nem jogosultak pártját”, hogy a munkásságot megszervezhesse. A polgári sajtó derűséggel fogadja az új párt kiáltványát: tizenöt millió ember nevében kilencszázezer választja a képviselőket. Sem a veszített háború, sem a forradalom, sem a kurzus pénzügyi válságai nem tudták elhitetni a közjogi nemzettel, hogy új osztály támadt a semmiből, s hogy ez az osztály nem hagyja kizárni magát az állam vezetéséből. A közjogi Magyarország őrizkedett a versenykapitalizmus ipari formájától, miközben sietett elegyíteni saját feudális érdekeltségével.

A kapitalizmus liberális színekben érkezett s ez arra a zavaros következtetésre indította a közjogi nemzetet, hogy a liberalizmus a gazdasági „szabadrablás”⁴⁴ álcázása, a kapitalizmus viszont gazdasági rendszerbe burkolt társadalomfelforgató kísérlet.

Míg a nemzet zavartalanul élte közjogi életét, a „társadalmi olló” elviselhetetlen gyorsasággal nyílt szét. A millenarizmus gyenge gyáripárt és fejletlen mezőgazdaságot nevelt, a polgári kapitalizmus viszont megerősödött a kereskedelem és pénzgazdaság megalapozásával.

A magyarországi nehézipar kialakulását maga az államszervezet akadályozta: Ausztria és a magyar kormány együtt védte az osztrák ipari fölényt. A hazai feudálkapitalizmus számára nem volt ör-

vendetes tény, hogy az új magyar ipar meg akar mérkőzni az osztrák és cseh piaccal. A magyar nagybirtok akkor már nem volt versenyképes, utolsó lehetősége a bevált monarchikus csereviszony: a magyar termény osztrák áruért. A magyar gyáripar nem a hazai szükségletet, hanem a monarchikus érdekeket tükrözi; mintegy tartalékul szervezték az osztrák és cseh ipar mellé s ezzel arra kárhoztatták, hogy a termelékenység és jövedelmezőség kérdését soha ne tudja megoldani.

A közjogi normákban és avult társadalmi képletekben gondolkodó állam figyelmen kívül hagyta a feltörő polgári rendet s a millenarizmus ennek köszönheti, hogy a polgári jólét korszaka lett. Szociális öntudatra ébredő agrárproletariátus lent, magárahagyott, életformát kereső ipari munkásság fent, ez az alapépítmény és tetőzet, melyet a millenáris állam szolgáltatott a kapitalizmus készülő épületéhez. Csak a polgárság tudta felhasználni a szabadverseny előnyeit.

A polgárságot alig kötötték hagyományok. Haladását és gyarapodását a század nagy polgári vívmányainak köszönhette, érdekei szembeállították a közjogi nemzettel, s a pénzgazdálkodás kezdetén meg tudta előzni a kötött agrárfeudalizmust. Idegen származása megkönnyítette alkalmazkodását az importcikként jelentkező modern Európához. Magyarországon a polgári virágkor annyit jelentett, hogy a hivatalos ország bámulva figyelni megszokott

világa elmerülését. A nagytőke és a feudalizmus versenyében a polgárság mégegyszer élő arcot kölcsönzött a testnek, mely valójában lárvát hordozott.

Az agrártömeg és az ipari proletariátus nem tudott ellenállni a közjogi állam nyomásának és a nacionalizmus lelkendezésében jogcímet talált a közönyös szemlélődésre, melyet csak néha váltott fel a tömeg hazafias felbuzdulása.

Az 1899-es párizsi munkáskongresszus magyar kiküldötte kijelenti, hogy a magyar munkásság helyzete irigylésreméltó, kitűnő viszonyban van a kormánnyal és nem vonul ellenzékbe. A szónokot, bizonyos Ihlringer Antalt a magyar képviselőház megdicsérte.

Néhány héttel a forradalom kitörése előtt erélyesen idézik Kossuthot: „A revolutionárius Syllogismus nem egyéb, mint egy rémletes rodomontáda . . . Magyarországon forradalmi drámákról álmodozni senkinek esze ágában sincsen⁴⁴. Európa forradalmak sorozatába sodródott, a polgári radikalizmus sietett megragadni ezt a lehetőséget az 1848-ban elmaradt társadalmi és politikai reformok valóraváltására. Mikor a nép félreérthetetlenül és haladék nélkül véget akart vetni a háborúnak, készen kapta a polgári radikalizmustól programját, elméletét és vezetőit. A forradalom kívülről és felülről jött és kezdetben valóban jobban hasonlított 1848-hoz, mint forradalom-kortársaihoz. A tömegek még a háború befejezését és a sol-

dateska elsőprését ünnepelték, ez a forradalom katonai díszményein látszik legvilágosabban. A tömeg — az egyes proletárok összessége, nem a pszichológiai tömeg — nem látott még egyéb feladatot. Nemzetnek tartotta magát és csak a nemzet közjogi logosában tudott fogalmakat alkotni. A forradalomban az összességnek kellett volna fellépnie, de az összesség ebben a döntő pillanatban nélkülözte a nép ösztöneit; magyar revolúciót akart, de csak mint nemzeti forradalom lehetett volna magyar.

Az agrárproletariátus és az ipari munkásság, a két elsősorban érdekelt réteg szemlélődésben maradt és csak akkor léphetett elő, mikor a n é p helyett t ö m e g r e volt szükség. Valóban, a forradalom első felvonása, a polgári radikalizmus jegyében a magyar népállam megteremtésére törekedett. Történeti eredménye felbecsülhetetlen: elválasztotta a m a g y a r s á g f o g a l m á t a l á t s z a t f o g a l m á r ó l .

A forradalom második része az egykorú forradalmakhoz képest szintén felülről jött, de közvetlenül a proletariátus felé fordult, amely ezúttal tömeg minőségében reagált. A tömegek sajtóságos módon nacionalista irányban kezdtek eltolódni és készek voltak folytatni a háborút, mely a forradalom közvetlen oka volt. Ismét felbukkant a népnélküli nemzet lélektani dilemmája, ezúttal megoldhatatlanul,

mert a megoldás az állami önállóság egyik járulékanak mondható, s ha az uralkodó ideológia részben polgári is volt, harcosai nem voltak azok. A szabadságharc bukása után az államhatalom kezdeményezett, a gazdasági élet alapvető változásai védekezésbe szorították a középnemességet, a közjogi formák megszilárdulásáért el kellett viselni gazdasági és társadalmi rendszerünk gyökeres átalakítását. A hazai polgárosodás kezdetét a hitel és a pénzforgalom — azaz a kereskedelem — jelentette, két olyan gazdasági jelenség, mely a XIX. század derekán nevetségesen természetesnek számított Európában. Széchenyi programja óta nem állott rendelkezésre gazdasági és társadalmi rendszer, mely legalább a fogalmakat és szükségleteket tisztázhatta volna, de ezt a lángeszű, gyermekdeden egyértelmű bölcs és patetikus normát a szabadságharc és a közjogi szakítás lehetetlenné tette. Erkölcsi hagyatékával és elméleti tanulságával a tanulatlan, rendi képzetekben vergődő nemzet semmit sem kezdhett. Gazdasági életünk a század közepén a kötött jobbágygazdálkodáshoz alkalmazkodik. Az osztrák kormány, miután harminc évig harcolt az országgyűlésekkel a társadalmi kérdés rendezéséért, a rendi uralom végeztével rendeleti úton érvényesítette a 48-as törvényeket. Ausztriával közjogi harcban állottunk a l á t s z a t é r t, míg az iparosodás, a kereskedelmi és a mechanizálódás európai értelemben el sem kezdődött. A jobbágy-

felszabadítás és a föld esztelen szétaprózása proletártömegeket eredményezett, melyeket már nem lehetett a Hármaskönyv mögé rejtteni. Az országgyűlés kapitalista és liberális látszattal takarta el a rendi kizárólagosságot. Két évtizeden keresztül az országgyűlés közjogi állásháborút folytatott a monarchia ellen; a közjogi harc késő bánat volt, hogy a 67-es alkotmányban a „népképviseleti” ország következményeket is elvállalt. Ügy gondolták a közjogi látszat megszilárdítása kibúvókat nyit majd a magyar országrészre eső követelések alól. Ez a két évtized eltelt a nélkül, hogy az országgyűlés figyelemre méltatta volna azt a világot, melyet ma szociálisnak neveznénk, vagy megszabadította volna az állítólag liberális berendezkedést a feudális megyei közigazgatástól.

Magyarország a kiegyezéssel lett európai állam. Hála a közös pénz- és külügyminisztériumnak, közös jegybanknak, delegációknak és a versenykapitalizmus megjelenésének. A rendiségnek nem volt hatalnu többé arra, hogy az országot légmentesen elzárja a külvilágtól, még a lehetőségéről is lemondott, mikor a delegáció gondolatába beleegyezett. A nagytőke rohamosan csúszott ki a birtokos nemesség és a közjogi nemzet kezéből. A tőke többé nem volt a nemes magyar nemzet tulajdona; a tőke politikai szolgálatok fejében koncokat vetett és a nemesség büszkén fogadta adományait. Az országot többé nem a jogosítványok birtokosai kormányoz-

zák, hanem, azok, akik termelékennyé tudják tenni a kihasználatlan jószágokat. A jószág, amelyet nem jószágforrásnak tekintenek, a század végén csak arra alkalmas, hogy birtokosát csődbe kergetse. Ez a politikai, ha úgy tetszik szociális helyzet biztosította a polgári rend sikerét, de magában hordozta a hibákat és ellentmondásokat is, melyeket a polgárságnak örökölnie kellett.

A polgárosodás Európában folyamat volt. Mikor a kiegyezés észrevétlenül ránkényszerítette, a nyugati államokban régen befejeződött. Az 1848-1867-es hosszú obstrukcióban a közjogi nemzet gazdaságilag kimerült, szellemileg elmaradt, de sikerült az országot nagyban-egészben megóvnia a káros európaizálódástól. A passzív rezisztencia anyagi romlásba döntötte a középnemességet, elvágta a közhivataltól, beszorította a vármegyébe, Szekfü Gyula szerint „a passzív rezisztencia évtizedeiben az igazi bús magyarok a vármegyében élnek, az ő hajlíthatatlan, tétlenségben s kitűnő várakozásban nagyszerű hangulatukon törik meg az osztrák adminisztráció beolvasztó akarata, kibékítő próbálkozása”. Mi ez, ha nem Prohászka Lajos magyar finitizmusa, az ábrándozó ellenzékiesség, melyben „azonban lehetetlen valóságot formálni anélkül, hogy meg ne nyomorítsa, szét ne dülja — Kém azokat, akiken uralkodni akar, hanem — önmagát”. A középnemesség, az úri magyarság ellenállt, az irrealitásba vonult, hogy látszatát megvédje; ki-

lépett a történés folyamatosságából, de saját élete árán. Hősi, önemészto semmittevését lelkes pátoszba ágyazta a történelem, nagyszerűséget kölcsönzött gyáva tehetetlenségének, mely húsz év múlva kényszerítette, hogy feladja azt, aminek védelmében elszáradt: életformáját. „Tétlenségben nagyszerű.” Római matrónák sírfelirata ily tömör és lényegbevágó: domiseda, lanifica. Otthon ült és font.

A hatvanas években a közjogi nemzet szükség-szerűen lemaradt. Kivülről és alulról lett egy újabb társadalmi réteg, amely már eleve Európában gyökeredzett. A szabadpályákat feltöltötték a kurta-nemes és jobbágyivadékok. A kereskedelmiét kézbevette a hazai német polgárság, a közigazgatás indi-génái végre megtalálták helyüket Magyarországon. A nemesi nemzet tömegei gazdasági helyzetük sze-rint a dzsentriség, a hadsereg és a hivatalnokság között választhattak.

A közjogi nemzet kénytelen volt belátni, hogy „nagyszerű tétlensége” következtében nem verseny-képes többé. Olyan világ következik, melyben a szakértelem jelenti a nemességet, nem a jogalap. A történelmi uralkodóosztály elveszítette sokat tár-gyalt túlsúlyát, mikor a lehetőségeket képe sí-t é s h e z kötötték.

A polgárosodás folyamata hiányzott, aki 1880-ban polgár volt, negyven évvel előbb ál-modni sem merhetett ilyen emelkedésről. Aki pedig polgár volt, egyenjogúsításra, társadalmi

vezetőszerpre nem gondolhatott. Széchenyi reformjai állva maradtak a levegőben, a nemességnek szánt alkotások régen virágoztak, de a „polgárosult Magyarország” most egyszeriben polgári, anélkül, hogy valaha polgárosult volna. A feudális ál-liberalizmus megakadályozta a polgárságba való tömeges felszívódást és bokros közjogi gondjaira hivatkozva, elmulasztotta a közoktatásügy liberális reformját. A kiegyezés első évtizedeiben középosztály és polgári osztály két hasonló megjelenésű, de alapjában különböző minőségű réteg. A polgárság a képesítéshez kötött dolgozók összessége, középosztály a munkára kényszerült birtoktalan vagy kisbirtokos köznemesség, hivatalokban, hadseregben, politikában, csekély töredékében szabad pályákon vagy az új gazdasági élet reprezentatív állásaiban. Széchenyi szerint a rendiségnek kellett volna polgárosodni, az elmaradt földműveléstől fokozatosan iparosodásra áttérni, a német kereskedelem, kisvárosi kereteit európai értelemben vett magyar kereskedelemmé bővíteni, magyarul képesítéshez kötni az életet és ezzel a rendiséget természetes felszívódásra ítélni. Ezt az utat járta be minden tőlünk nyugatra fekvő állam, így kellett volna 1867-ig polgári evolúcióval, közlekedési hálózattal, elfogadható agrártermeléssel, kereskedelemmel és húszéves indusztrializmussal várnunk a kiegyezést. A közjogi rendeződés euró-

pai államban szükségszerűen elvesztette volna perdöntő jelentőségét. Az államforma válsága történetileg azt jelenti, hogy a közösség megnyilvánulási formája elavult. A valóság túljutott a chartán, tehát a chartát meg kell változtatni. 1867-ben a kérdés ellenkező előjellel vetődött fel. Az államforma megvolt, de a közösség nem tudta kitölteni.

A polgári szabadságjogok, a népképviselő, a felelős kormányzat és a kapitalizmus európai közhehellyé sekélyesedtek s nehézkedésük felrobbanással fenyegette a magyar társadalmat. Az állami függetlenség és az államterület elhatárolása vélelem volt, melynek jogi elismerését is felfüggesztette az abszolutizmus. Egy egész világrész légköri nyomása kényszerítette a közjogi nemzetet, hogy a valóságot végre a vélelemhez igazítsa. A különbség több, mint módszertani: társadalmi és gazdasági fejlődésünket kiszolgáltatta az alkotmányos rendezésnek.

Mit jelentett ez az állapot a polgárság számára?

Tudta, hogy közjogi aktusból született, az osztrák szellemi és politikai túlsúly elismeréséből, életlehetőségei a politikai határokon túl vannak és ragaszkodása a monarchikus formához: létkérdés. Egy napon született a modern pénzgazdálkodással és az industrializmussal, számára tehát a polgári liberalizmus és a kapitalizmus végérvényesen egyet jelentett. A liberalizmusnak köszönhette az elismerést, a kiegyezésben fanyalagva elvállalt kényszer-

Európának a gyakorlati szabadelvűségét és az iparosodást, azt a két erőforrást, amely képesítéshez és létalaphoz juttatta, később pedig lehetővé tette, hogy a szabad versenyben kieroszakolja társadalmi és anyagi egyenjogúsítását.

A közjogi nemzet a képesítéshez kötött versenyben csak akkor vett részt, ha a pusztá jogalap nyilvánvaló éhkoppot jelentett. A polgári rend zöme nemmagyar származásúakból jött és meg kellett küzdenie az asszimilációval. A nemesi indigénák a közjogi asszimilációt addigra már befejezték, a nemzetiségi, német és zsidó származású polgárság azonban csakúgy kényszerű alkalmazkodás előtt állt, mint a kurtanemesből vedlett polgár.

Az asszimiláció nem volt olyan egyszerű, mint amilyen természetesnek látszik múlt időben. A polgárságnak hasonulnia kellett a nemzethez, bár előzőleg sohasem volt nép, tehát csak az attribútumokat sajátíthatta el. Arra kényszerítették, hogy kilépjen a függöny elé, mielőtt szerepét megtanulhatta volna. Olyan nemzethez kellett alkalmazkodnia, mely nemzetiségét közjogi meghatározásokban hordozta, de a közjogi doktrínát nem fogadhatta el, mert tudta, hogy a polgári-nyugati színezetű állam csak de i u r e függetlenség mellett lehetséges. D e f a c t o függetlenségben az államfenségre alapozott polgári kapitalizmus megsemmisülne. Senki sem voltak kétségei, hogy a kiegyezés nem bölcs megfontolásból, hanem sanyargató szükségből

fakadt. Az osztrák házasság társadalmi és gazdasági következményeit senki sem merte végiggondolni. A közjogi nemzet csak azért tűri a felforgató nyugati eszméket, hogy ki ne nézzék a sociétéből. Ha magára maradna az országban, habozás nélkül visszatérne a *quieta non movere* bevált hagyományához.

A polgárság tudta, hogy a gazdasági átalakulás árát Ausztria fizeti meg a közjogi nemzetnek és a birtokos nemesség addig fogja elősegíteni saját gazdasági csődiét, amíg a monarchia uszályába kapaszkodva elkerülheti a történelmit. A polgárság, a nemzetiségek és a feltörő jobbágnak tudták, hogy tűzön-vizén át aulikusnak kell maradni. A „csúnyácska haza” elmaradottsága korlátlan lehetőséget jelent, a látszat-önállóság a szabad polgár önérzetével kecsegtet, de tovább esry lépést se! A függetlenségi 48-as párt óvatosan elméleti, hatvanhetes negyvennyolcassága mutatja, hogy az új polgárság tételesen megfogalmazta és látta ezt az ellentmondást. Az asszimiláció első feltétele a közjogi alkalmazkodás volt: a polgárság maradéktalanul meg is felelt a próbának, melyből a szecessziós-romantikus-kispolgári magyarosság született.

De tisztában kell lennünk azzal, hogy a polgárság nem műveltségi, hanem elsősorban társadalmi fölény előtt kapitulált. A közjogi nemzet hagyományos lenézéssel kezelte a képesítéshez kötött társa-

dalmi osztályokat, foglalkozásokat és előkelőségeket. Tudomásul kellett vennie, hogy nem lehet többé díszmagyarban járni. De nem óhajtotta eltűnni, hogy a ferencjózsefkabátosok vasárnap kardot kössenek. Félrevonult birtokaira, huszárezredeibe és kaszinóiba, őrizni a különbséget, vagyis annak az erkölcsi jogcímét, hogy gyengébb lehessen az ellenfélnél. Polgárságunk évszázados függőségi viszonyból származott, de nem kívánom megkockáztatni, hogy a magyar nemes műveltségi színvonalával biztosította fölényét a századok folyamán. Társadalmi berendezkedésünk eleve kizárta, hogy nem-nemesek tömegben el tudják hagyni kultúrszintjüket. A nemesi közműveltség gazdasági egyedárúságból fakadt. Versenytárs nélkül áll és önmagában soha ki nem egészülhet.

A rendi műveltség külföldről kapja élményeit és indításait, de ez nem változtat a tényen, hogy nem folyamat, hanem befejezett állapot. A társadalmi válaszfalak leomlottak, mégis ugyanaz az úr állott szemben ugyanazzal a szolgálóval és ez a viszony a szabad, feltörekvő polgárnak fájdalmasabb volt a régi szolgásánál. Neofita lendülettel vetette magát a miagyasodásba, nyelv, kultúra, közgondolkodás és közjogi „magyarságtudat” minden attraktív elemét elsajátította, hogy társadalmi egyenlőségét biztosítsa. A közjogi nemzetnek halvány ressentiment-tal voltak arról, hogy mit jelentett eredetileg a naciona-

lista-rendi romantikában feloldott magyarság; míg a polgári társadalom azonfelül, hogy s o h a s e m v o l t m a g y a r n é p, eleve kénytelen volt szembehelyezkedni az államalkotás gondolatával.

Az a magyarság, amelyet ezek után létrehozott, vegytiszta nacionalizmus volt. Herder és Fichte, rendiség, álromantika és rosszulértelmezett szóvirágok betanult, de maradandó ötvözete. Akkoriban a közjogi nemzet már beérte az előkelő utánzással és szorgalmas tanítványától észrevétlenül átvette saját műmagyarságának javított kiadását. A polgári liberalizmus sohasem szándékozott államot alkotni, politikai magatartása kimerült a versenykapitalizmus szabadelvű és demokrata jelszavakkal kendőzött védelmében. A szociális helyzetet aszerint bírálták, hogy biztosítja-e a polgári jólétet? A millenarizmus tehát megközelítette az eszményi állapotot, jóllehet mindenféle szempontból államcsődöt készített elő. A fejlődő iparosodás nem Széchenyi reményeit szolgálta, az evolúció és a belső csinosodás szép álmát. Elkésve és mesterségesen jött létre, fejlődését a szó igazi értelmében osztályérdeknek tekintették, a polgárság is, a feudális rendiség is.

Így állott elő az a bonyolult helyzet nép, állam, Európa és polgárság között, mely végül a magyar látszat-állam összeomlásához vezetett. Az asszimiláció kellemesen összeegyeztette a szóvirágokat, megteremtette a frazeológiát; oly sikerrel, hogy

húsz-huszonöt év múlva már a polgárság képviselte a nevetséges magyar imperializmust. Amiből látszik, hogy az asszimilálok károsabbak voltak az asszimilációnál. Végeredményben a polgárságot semmiféle őszinte élmény, ha úgy tetszik „magyarságtudat” nem feszélyezte s bár megejtően ismerte a nemzeti romantika hangszerelését, nem is tehetett volna semmit, ami a magyarság valódi érdekét szolgálja. Módszertani tévedés a nemzetiségi politikaért, a szociális reakcióért vagy a közjogi harc pszichotikus tökélyéért vádolni. Mindez hozzátartozott a jó magyarsághoz. Nem volt nép, elfogadta a nemzetet és nem akart államot.

Mire a polgárság gyökeret eresztett és saját hagyományaira támaszkodott, nyilvánvalóvá vált, hogy asszimilációs öröksége és a nemzeti romantika többé nem elégíti ki. Ez a felismerés volt a polgári radikalizmus politikai alapja. Az a s s z i m i l á l á s helybenmaradás, az asszimilálóadás fejlődés. Míg a közjogi nemzet továbbra is helybenmaradt, a polgárság rohamosan fejlődött, megelégette a fikciót és valóságot keresett. A rendi romantika ásatag szólamaiban felfedezte ösellenségét és mikor eljutott oda, hogy értékrendszerét pontokba foglalja, kiderült, hogy a tanítvány mesterét akarja elpusztítani. Nem szorul magyarázatra, hogy a liberalizmusban és demokráciában felnőtt polgárság szükségszerűen került szembe a rendi nacionalizmusba merevedett közjogi nemzettel.

A XIX. század kezdete óta a feudál-kapitalizmus észrevétlenül lenyomta a polgárságot a gazdasági piramis csúcsáról; a védekező polgárság a radikalizmus felé tolódott. Hagyományai voltak és tapasztalatai s amit elhitt 1867-ben, nem hitte el 1910-ben. Nem voltak nép-ösztönei, de saját ösztönei annál megbízhatóbbak voltak. Felismerte a társadalmi — ma azt mondanánk szociális — válságot és homályosan derengeni kezdett a magyar nacionalizmus talmisága. A polgári radikalizmus megszületése önmagában bizonyította, hogy a polgárság a kiegyezésben életszükségletet ismert fel és a közjogi nemzet monarchikus kényszerhelyzetét éppen ellenkezőleg használta fel, mint negyvennyolcas és nagymagyar szóvirágaival hirdette. Felépítette Budapestet, az út- és vasúthálózatot, a modernnek nevezhető közigazgatást, felfrissítette a Corpus Jurist, modern jogalkotást teremtett, komoly kereskedelmi életet és mindenütt, ahol túlsúlyban volt, virágzó kultúrtevékenységet. A közjogi nemzet megelégedett a? auditor benevolens hálás szerepével és a közjogi képletek tökéletesítésével. Mint a polgári virágkor legfelsőbb haszonélvezője, túrta a polgárság „szellemi kiruccanásait”, míg a polgári liberalizmus el nem jutott a szociális válság felismeréséig.

A világháború volt a polgári rend első nagy élménye, s rövid ideig úgylátszott, hogy a tanulság felismertette vele a helyes utat. A polgári radika-

lizmus, amely a háború utolsó éveiben komoly sikereket ért el az első számbavehető koncepció Széchenyi óta. Nyíltan bevallotta, hogy az egykori versenykapitalizmuson élőködő polgári társadalom áldemokráciájával és álliberalizmusával leáldozóban van. A körülmények szerencsés alakulása, a nagyhatalmi állás helyzeti előnye, a mérhetetlen ipari kereslet és a meginduló kereskedelem hitették el, hogy Magyarországon a polgári lét lehetőségei „adva vannak”. A Beksicsek, Apponyiak, Rákosiak gyermekded derűlátása abból a balhiedelemből fakadt, hogy a nagy ország tökéletes ország. A kis ország hivatalból Balkán és halálraítélt. A polgárság csak akkor tudta volna jövőjét biztosítani, ha a kiegyezés óta következetesen a közjogi nemzeteszmény ellen úszik. Ha szembenáll az idétlen nagymagyar imperializmussal, a nemzetiségi politikával, Ausztria katonai kiszolgálásával. Eszmei szövetséget kötni a feudalkapitalizmus-sal, gentleman agreementben szabályozni a „Herrenvolk”-eszményt és ugyanakkor anyagi bukásba kergetni az imádott államalkotó osztályt, radikalizmust hirdetni és szabadversenyt, melyben a közjogi nemzet kétségtelenül nyakát szegi — nem az erjesztő kovász, hanem a dinamit politikája.

Magától értetődik, hogy a polgári radikalizmus szociális „forradalomba” ment át, vagyis a polgárság végül majdnem maga vetett véget saját rendszerének. Hála a közjogi nemzet nagyzási pszicho-

zisának és egocentrikus államszemléletének, elkésetten és kapkodva tényszerűnek kellett a polgárságot és mikor nagy fáradtsággal összehabarták, egyszerű megélhetési szükségből a magyar állami szuverenitás ellenzői közé kényszerült. Udvarképessé viszont csak akkor tehetette magát, ha elfogadja a millenáris imperializmust. A világháború alatt a német-zsidó-kurtanemes középosztály látszólag megbékélt a közjogi nemzettel. A polgárság, sajtójával, képviselőivel, hangulatával sietett szittyá üggyé tenni a háborút és maradandó érdemeket szerzett a közvélemény elkábításában.

A tiers-état, a polgári tömeg vidáman menetelt a pusztulásba; Makó messzebb van Jeruzsálemtől, mint a magyar középosztály a polgári radikalizmus vakmerő békebarátságától. „A Monarchia egységét nem szabad felborítani!” — Az uralkodóház hálás lesz, ha a magyarság akadékoskodása nem késlelteti a győzelem kivívását. Károlyi Mihály hiába idézi Schwarzenberget: „L'Autriche épatera le monde par son ingratitude!” Emlékirataiban keserűen panaszolja a bécsi anekdotát Vilmos császárról, amint Ferenc Józsefhez fordul: „Mit szólna a negyvenketteseimhez?” „Nagyszerűek” válaszol Ferenc József. „De mit szólna az én negyvennyolcasaimhoz?” A békebarát radikalizmus a valóságban a szociáldemokráciára támaszkodott s a polgárságtól vezetőkön kívül alig kapott valamit. Az úri középosztály át volt hatva a meggyőződéstől, hogy a tan-

könyvek számára el kell játszania a francia gárda szerepét. A radikális gondolatot egy szerénynek is alig nevezhető polgári csoport képviselte. 1918 őszén kilátás nyílt arra, hogy végre kitör az elmaradt magyar polgári forradalom.

A nyugati társadalmi fejlődésből szerkezeti okokból nem hiányozhatott a tiers état felkelése. Nemlétező polgárság azonban nem támaszthat forradalmat. Az őszirózsás kísérlet nagyjából addig jutott a forradalomban, mint a magyar tiers état a polgárosodásban. A szociáldemokrata tömegek belátták, hogy a radikális vezetők nélkül fel lehet robbantani a Monarchiát, de nem lehet átalakítani az országot. 1918 októberében a szociáldemokrata pártgyűlésen Kunfi Zsigmond alapelveket tisztáz: „a béketárgyalások asztalánál Magyarországnak minden német és osztrák leköötöttségtől ment, önálló és független állam gyanánt kell megjelennie, amely területi épségének s a jövőendő fennmaradásának biztosítékait nem a fegyverek és erőszak uralmában, hanem a népek önrendelkező jogának elismerésében, teljes politikai demokráciában és gyökeres szociális átalakulásban keresi”. A pártgyűlés kimondja, hogy a szociáldemokrata párt „körülhatárolt időre és megszabott célra a polgári pártokkal együttműködhetik”. A radikális program tehát a baloldal közös csatakiáltásává vált.

Másnap Jászi Oszkár válaszol az Országos Radikális Párt nevében: „Magyarországot csak egy új erkölcsi közvélemény mentheti meg, amely a múlt bűneivel szakítva, az összes demokratikus erők tömörítésével, a nemzetiségekkel való becsületes kibékülésekkel és a szomszédos új államok jogos igényeinek lojális elismerésével megteremti a békes fejlődés mindazon garanciáit, amelyeket tőle a művelt nemzetek társasága joggal elvár. Ehhez pedig az őszintébb demokratikus elemeknek olyan koncentrációja szükséges, aminőt a szocialista párt hozott javaslatba”. Polgárságról és középosztályról már szó sem esik. Tisztelettudóan követi imádott példaképét, a közjogi nemzetet, tudomásul vette, hogy saját vezetői fordulnak ellene és harcbaszállt a látszatért, amelyről akkor már nem lehetett kétséges, hogy a polgári gondolat halálát jelenti. A magyar tiers état az utolsó percben elfelejtette, hogy a látszatsdemokrácia tette naggyá; arra emlékeztet, hogy Ausztriának és a millenarizmusnak köszönheti megszületését.

A forradalom ideglázás óráiban a polgári képviselők Tisza István mögött ágáltak. Október 16-án Fényes László valósággal tetemrehívja a közjogi nemzetet.

„önök kötötték meg a németekkel a szövetséget. Egy kis társaság kötötte meg és önök voltak ebben a kis társaságban. A nép nem kötötte ezt a szerződést. Harcoljanak Önök a németekkel együtt.

Meg kell mondani a népnek, hogy fájdalom, a Duna felé közeledik az ellenség, hogy a katonák látván azt, hogy a nemzetből kirekesztették őket — mert van külön nemzet és van külön nép, mint a választójog tárgyalása alkalmával ezt az önök tapsai között hallottuk, — mondom, a katonaság nem kíván harcolni.”

Tisza István magánkívül felugrik: „Ohó! Áruló!” A napló tanúsága szerint egy polgári képviselő gúnyosan Fényes László felé kiált: Orvost! Orvost! Tisza másnap válaszol a támadásokra. A polgári rend tapsai között igyekszik ledorongolni a radikálisokat és halhatatlanságot követel a millenarizmusnak:

„Igyekeznünk kell — mondja — az igazság fegyvereivel meggyőzni az ellenséget, hogy az itteni viszonyok közelebb állnak Wilson posztulátumaihoz és hogy itt nem kell gyökeres változás. Végzetes ballépést követ el az, aki olyan jelszavakat hangoztat a nemzetiségi követelések ki-elégítése terén, amelyek messze elvisznek minket a magyar nemzet elvi talajáról. . . Ami a demokratizálás jelszavát illeti, nálunk a demokratizálásra nincs szükség, mert... mi benne vagyunk a demokráciában”.

Nem lehet félreismerni, hogy a magyar tiers état három évig monarchikus háborút vívott. Osztrák-magyar állam polgára volt; az osztrák fél adta a sine-qua non-t: a lehetőséget, hogy polgári élet-

formában élhessen, a gazdasági virágkort, a biztonságot és jólétet, míg a magyar rész jóleső önérettel, nemzeti büszkeséggel és társadalmi pályafutással szolgált. A háborút nem hiúsági, hanem szükség-szerű kérdésnek tartotta, — tehát osztrák háborút vívott magyar jelszavakkal. A statikus monarchia ellen nem volt kifogása, hiszen polgár volt, lényege szerint megtartó és nem megújító. A háborúban élesen elítélte a közjogi nemzet adminisztratív hibáit, de a lényegben nem talált kivetnivalót. A kollektív hősiesség számtalan példáját adta a harc-tereken, de gazdaságilag nem feledkezett meg arról, hogy a háború célszerűségi ügy.

Világos volt, hogy ha ellenzél kerekedne, egymásnak sodorja a polgárságot és a közjogi nemzetet, mely a háborút „Ding an sich”-nek tekintette, jelenvaló, elrendelt ténynek, melyre a logika törvényei nem vonatkoznak. 1917-ben már bizonyos „célszerű következtetéseket” kellett levonni a háborúból: a monarchia gazdaságilag tönkrement, a szociális feszültségről bebizonyosodott, hogy köpölyözéssel nem gyógyítható. Amint mondták, „jóslatokba lehetett bocsátkozni” vereség, vagy kiegyezés esetére. A monarchiát széjjelszedik a nemzetiségek, valutáris csőd és nehézipari válság bizonyosra vehető. 1918-ban a szabadpályán levő polgárság polgárosult része a polgári radikalizmus táborából támadta már a célszerűtlen háborút. Fel-téve, hogy nem volt kapcsolatban az állammal vagy

a nagytőkével, mert nem kívánhatta kenyéradó gazdája bukását. Ezért került a radikalizmus vezetése a zsidó középpolgárság kezébe. A feudálkapitalista-militarista nagyhatalom és a szabadversenyt védő polgár útjai elváltak; a harmadik rend egy része most valóban liberális és nyugati értelemben demokrata államban óhajtott élni és felismerte, hogy eddig csak látszatot teremtett ezen a téren.

A felismerés elkésett, a háborút már nem lehetett célszerűen felszámolni. Az utolsó lehetőség úgy látszott befejezni a háborút, azaz elveszíteni, félreállítani a közjogi nemzetet, feladni az imperialista államszemléletet, rendezni a szociális kérdést, a korszak kedvenc kifejezése szerint a széles néprétegekkel csinálni politikát és bevonulni egy megkisebbedett, de homogén országba, melyet a polgári racionalizmus kormányoz majd szocialista, demokrata és parlamentáris alapon.

A baloldal ezekkel az alapelvekkel egyetértett, de a polgári baloldal viszonylag kicsiny volt, a szociáldemokrácia pedig túlságosan is polgári. Csak a radikálisok tudták pontosan, hogy mit akarnak, s ezért jött a forradalom felülről, vagyis bukásra ítélt irányból.

A polgári liberalizmus civilizáló korszaka a háborúval végetért. Nem viselte el a meg-rázkódtatást, mert alkotásaiból csak az ipari-kapitalizmus és a kereskedelmi szabadverseny volt

valódi. Visszanéző bölcsesség ezt a polgári kapitalizmust vádolni a magyar államfikció politikai és szociális összeomlásáért. Úgy született, ahogy születni engedték s olyan lett, amilyenné nevelték. A nagykapitalizmust kisajátította a közjogi nemzet és megtartotta a második világháborúig, a polgárság a liberális szabadverseny mellékkörülményeire támaszkodott; a közjogi nemzet átokét, a polgárság a kamatokat élvezte. A tőke elveszett, a kamatok devalválva ugyan, de megmaradtak.

1918-ban nem volt többé magyar államkoncepció. A közjogi nemzet menekülőben is fenntartotta a nagymagyar állameszmét, amely nem tudta ugyan rendezni közjogi állásunkat, de meg akarta őrizni a nemlévő állam kereteit úgy, hogy a nemzetiségek, az utódállamok és a szociális feszültség létezéséről nem vesz tudomást. „A felfelé tanúsított szervilizmus és a lefelé gyakorolt sovinizmus ez összefoglaló rendszere” nem kívánja észrevenni, hogy a Dunamedencében gazdasági, számbeli és kulturális kisebbségben vagyunk. A monarchia felbomlott, ennek a közjogilag külső eseménynek köszönhetjük a felfedezést, hogy magyar állam de facto nem létezett, mert a birodalommal saját állami kereteink is szétestek.

A nemzetiségeket egymás ellen használhatta egy nagyhatalom, tehát kisebbségek voltak, de önálló állam keretében nem voltak kisebbségek, ezért

kiváltak. Nagymagyar eszme ilyen helyzetben nyílt imperializmus volt. A nemzet, amely maga volt az ultramontán közjog, csak alkotmányos alapelvek megsértésével tudott államot teremteni és a de-tronizáció nem felelt meg sem az 1608. I., sem az 1723. I., II., III., IV. határozatainak. Ugyanakkor a magyar politika továbbra is a monarchikus gondolatmenetet követte, mert önmagában nem volt képes gondolatmenetet produkálni. A közjogi nemzet kénytelen volt elfogadni az állami önállóságot, amelyért háromszáz évig szakadatlanul küzdött, de egy lustrum alatt kiderült, hogy mitsem tud vele kezdeni. A nemzetgyűlés Őfelsége helyett a gondviseléshez írta fel gravameneit, a történeteket oktalan sorsnak és rejtélyes villámcsapásnak tartotta, az okot kívülhelyezte minden emberi akaratton, miért is a nemzet a következő negyedszázadban mélységű részvétellel volt önmaga iránt.

A polgári virágkor elmúlt, a polgárság elveszítette hatalmát és életlehetőségeit. A monarchikus ország felesleget termelt, ez a felesleg kiesett, de a monarchikus országnak nem volt szerves gazdasági élete: a békekorszak polgári jóléte ebből a feleslegből táplálkozott, amely szándék nélkül jött létre. A világháború kitörésével a polgári liberalizmus gazdasági és kulturális virágkora végetért, mert a topogás volt egyetlen életformája. 1918 után a polgárság jelentős része elsüllyedt a „széles népretegekben”. A zsidó középpolgárság

kitartott a reménytelen gazdasági pályákon, legnagyobbat zuhant és később legnagyobbat emelkedett. A kispolgárságot kezdte elnyelni az ipari proletariátus és a munkanélküliség, de helyébe léptek a menekülő, vagy elszegényedett dzsentrik és köz-hivatalnokok.

A békekötés után a középosztály, amely nem óhajtotta, hogy polgárságnak tartsák, a trianoni országba zsúfolódott, mert szakképzettséghez kötött államokban el kellett volna pusztulnia vagy munkával kellett volna eltartania magát. Az osztrák államvezetés és közigazgatás kiesésével a hazai németiség szerepe várakozáson felül megnövekedett, hogy a hiányzó princípiumot pótolja. A sváb és szász eredetű középosztály sietve emelkedett polgári színtről a közjogi nemzet előkelő méltóságaiba. A régi közös ügyek osztrák kézből sváb kézbe kerülnek. Az államkoncepció bukásáért a gondviselés méltatlanságán felül földi tettesre is szükség volt s a zsidó polgárságra hártották a felelősséget, amely különösen ellenszenvessé tette magát azzal, hogy a hagyományos gazdasági tevékenységéért ezúttal a ráfizetést is vállalta, mialatt a maradék középosztály állami juttatásokért versengett. A gazdasági pályák néhány évi nyugati eltévelyedés után ismét faut-pasnak számítottak és az állami állásokban zsúfolódó polgárság mintegy jogai fenntartására „keresztény középosztályinak kezdi nevezni magát. Magában foglalja a hivatalnoknemességet, a

falusi és megyei intelligenciát, az állami proletariátus hirtelen emelkedő utódait és a szabadpályán levőket, kik a pangás éveiben köztehernek tartották magukat. A közjogi nemzet tehát visszanyerte régi rendi-feudális összetételét.

Az önálló ország azonnal visszakapja millénaris attribútumait. A rendiséget ezúttal keresztény középosztálynak hívják. A feudalizmust a „társadalmi rend és közbiztonság megóvásának” kell szólitani. A külügyeket a valódi demokráciától való rendi félelem irányítja. A közjogi nemzet folytatja a gravamenpolitikát, — ezúttal az utódállamok felé. A földbirtokreformot és a kartellrendszert, mely ipar hiányában túrhetetlen, a cenzúra hatáskörébe utalják. A közjogi nemzet ismét bizonyosságot tesz államalkotási tehetetlenségéről: történelmi érveket hangoztatva irredenta politikát kezdeményez a leg súlyosabb válság éveiben, mikor gazdasági életünket csak az utódállamok átmenőforgalmából lehetett volna fenntartani.

A redivivus közjogi nemzet huszonöt éves korszaka hibáiban sem tudott újat hozni. A történelemben nem mindennapos látvány, hogy események visszatérjenek; semmi sem szokatlanabb, mint az, hogy a történelem megismételje önmagát. A történelem nem valami automata, mely évezredekot tölt el néhány tucat doktori értekezés folyamatos felmondásával. A történelem lehetőségek és megvaló-

sulások csodálatos sokaságára és változatosságára képes, szabad szemmel alig látható különbségekből drámákat alkot és tragédiákat szerkeszt. Úgy tesz, az ember az automata, amint szűkös képzelőtehetségével a lehetőségek számlálhatatlan változatosságában szaladgál, hogy megkeresse lábnyomait. A docensek és a szaktudósok mestersége kiselejtezni a lehetőségeket, hogy a történetet néhány szemponttá egyszerűsítve, be lehessen illeszteni az automatába. A legújabbkori magyar társadalmi fejlődés kutatásában még nem jutottunk túl a szempontokon; be kell érünk azzal, hogy a sokoldalú társaságból azt tudjuk meg, hogy mit tart faut pas-nak.

Tudomásunk néhány negatívumra szorítkozik: polgárságunk nem folyamatos fejlődés eredménye, nincsenek hagyományai, nem a magyar államfikcióhoz igazodott, biztosítékai nem a magyar állami függetlenségben rejlettek. E negatívumok összege egy ténybeli megállapítás: a „polgárság” és „középosztály” szó használata nem egyéb nyelvi és fogalmi hiányosságnál. Pragmatikus értelemben nincs sem polgárságunk, sem középosztályunk; azt a réteget jelöljük ezzel a két szóval, mely Magyarországon a középosztályt és polgárságot helyettesítette.

A magyar „polgári rend”⁴⁶ fogalmi kellei közül hiányzik a műveltség, a hagyomány, az államvezetés. Vizsgálódásainkhoz tehát kiegészítő szempontokat kell keresnünk, hogy a hazai polgár-

ságot „sajátszerűen állományilag” megfogalmazhassuk. Gazdasági fellendülés, szabadverseny, kapitalizmus, liberalizmus. Az együtthatók száraz felsorolása közli, hogy az, amit „tiers état”-ként kell elfogadnunk, — gazdasági és társadalmi princípiumok összefoltozása. A magyar polgári rend látványos jelenléte nem csekély mértékben annak köszönhető, hogy — mint Apponyi Albert írta — „jóhiszeműen vagy célzatosan, de mindenesetre nagyon tévesen, összezavarták a manchesteri tanokat — a feltétlen gazdasági szabadságot — a politikai liberalizmussal, a gyengék oltalmát előtérbe állító szociálpolitikai törekvéseket a reakcióval⁴”.

Minden középosztály lényeges kelléke, hogy a társadalomban betöltse a közlekedőény hivatását. A felemelkedés, művelődés és helyzetváltoztatás lebonyolítása a középosztálynak, azt mondhatnók, élettani szerepe; amit alulról felszív, felül kibocsátja. Az európai fejlődés mindig számontartott egy életformát, mely a társadalmi osztályok közlekedését biztosította; a középkori egyház, a conquista és a zsoldosháborúk után a polgárságra hárult a feladat, hogy a társadalom vérkeringését lebonyolítsa. Ebben a jelentőségében rejlett történeti sikere, meit az együttélés jellegét az az osztály adja, mely a társadalmat megmenti a felborulástól.

A „magyar középosztály” — nem egyéb a közjogi nemzet állatalan változatánál — szerkezeti okokból nem teljesíthette feladatát. A rendiség és

az alkotmány sáncaiban fonnyadó tömegek közé élettelen tuskó zuhant, melyen nem látszott szerves élet nyoma; nem tudott sem gyökeret verni, sem levelet hajtani.

Polgári rendünk — last but not least — csak gazdasági segédfogalmakkal írható körül. Az a polgár, aki jövedelméből a látszatra is költhet valamit. Innen a hazai polgárság vonzódása a patológikus nemzeteszmenyhez és közjogi nemzethez. A polgár szilárd valóságérzéke helyett a parvenü határtalan formavágya; a hagyomány nemes formalizmusa helyett az utánszás ellenállhatatlan ingere. A műveltség öntudata helyett a külföldi boulevard bizantinus tisztelete. Az államalkotó ösztálv történeti hagyománya és ösztönös eligazodása helyett megrettent társulásvágy és az alárendeltség óhajása. A tiers état szűk, sokszor korlátolt, de biztonságos láthatára helyett a távlat teljes hiánya. Amorf, és a szerves világgal szemben elfogódott; a látszat belesodorta a történelembe és most rémült pillantása nem találja önmagát. Társul az ellenforradalomba, győz: tanácstalanul eszmél fel, hogy rendeltetését be kell teljesítenie, vagy elpusztul. A feltámadó munkásosztály és az elhanyagolt arisztokrácia között lehetővé kell tenni az átmenetet és meg kell adni a szempontokat: államot kell alkotni. A középosztály azonban nem tudott megszabadulni önmagától, attól a ténytól, hogy lényegénél fogva virtuális, vagyis nem több vélelemnél. A monarchi-

kus államforma és a polgári liberalizmus összeomlása után csak a kihűlt organizmus válik láthatóvá, mely 1867-ben Deák Ferencet az önálló magyar állameszme végleges és jogilag körülírt feladására készítette.

Alig, hogy az ország kivált a monarchiából, visszanyerte provinciális jellegét. A „polgári társaság” önkénytelen civilizáló szerepét sem az úgynevezett keresztény középosztály, sem az arisztokrácia nem tudta átvenni. Az idegen polgárság ott-honossá akarta tenni az országot, melynek volt ugyan kultúrtörténete és sajátos műveltsége, de nem volt élő kultúrája. Széchenyi kultúrpolitikai programja gazdasági terveinél is rosszabb sorsra jutott, mert aránylag legbuzgóbb követői, a főrendek, Lovaregyletet, Casinót és Georgicont Magyarországon alapítottak, de kultúráért Nyugatra mentek. A polgári rend magával hozta különféle hagyományait, hozzátanulta a nyelvet s a kihűlt magyar állameszme merev frázisait.

Ezért szoktak kultúránk elnémetesedéséről beszélni. Akkor a magyar kultúra nem volt élő anyag, legalábbis korabeli osztrák, cseh vagy német értelemben nem. Nyugatabbra az abszolutizmus a többé-kevésbé befejezett polgárosodás kora; Magyarország még rendi-feudális jobbágyállam, polgárság, ipar és kereskedelem nélkül, népiskolák, utak híjával. A közjogi nemzet a német romantika neveltje és a következő száz évben az is

marad. A rendiség és a kor összeütközése agyonnyomta sajátos művelődésünket: kultúrahordozó réteg nélkül érintetlen, holt anyag maradt. A polgári virágkor a nyelvet és az irodalmat termékenyíti, építészeti, zenei, színpadi, társadalmi stílusát német kultúrterületről hozza és félszázadon keresztül önállóan alakítja a magyar városi kultúrát. A dzsentr-birtokos-hivatalnok nemzet távoltartja magát a fejlődéstől, csak a kultúrbehozatal hordalékát veszi át: az érzelmes német regényt, a bécsi valcert, a cseh szalonzenét, a bajor vendéglőt és a francia divatot.

Új nyelvújítás tanúi vagyunk. A városi polgárság tanulja a nyelvet és kiegészíti a korszerű szükségletekkel, köznyelvünket elárasztják a germanizmusok, a hivatalos nyelv eltorzul. A polgárság tudatosan és versenyezve asszimilálódik, a zsidó középosztály még a második világháború elején is őrizte a 70-es évek dzsentr-vonásait. Mire a nem-nemes ivadékok az iskolákon keresztül a polgárságba jutnak, már az asszimiláltakhoz asszimilálnak.

A köznyelv mindig azokhoz alkalmazkodik, akik használják. A magyar nyelv a XIX. század második felében a polgári szükségletekhez idomult, többé nem termékenyül meg önmagában, m ű v i jelleget ölt, erőszakolt fordulatokkal telik meg, a csinálmány ízetlenségével és bántó idegenszerűségével. A XIX. század „polgári társasága” a hatvanas évek

óta tagadhatatlan nyelvtani nehézségekkel küzd. Szórend, hangsúly, igealak, a szavak helyzeti értéke, a kifejezésbeli pontosság nem követik az a n y a n y e l v biztos ösztönét. A nyelv a hordalék közvetítésére szorítkozik, célszerűvé válik és pontossá, mint a szolgálai fordítások és ezért le kell mondania a gyalogember nehézkes, de vonzó bájáról. A hetvenes években az állam már külön nyelvjárást beszél, szövevényes, érthetetlen tolvajnyelvet, a kúriális latin utódát. A r e n d e l e t félelmetes nyelv-szörnyetege ez. „A magyar nép nincsen abban a helyzetben”, — írta csúfondáros haraggal Kosztolányi Dezső — «hogy az ép nyelvérzéke ellen elkövetett kicirkalmazott és körülteremtett erőszakosság megérhetőségének körülményeit előmozdíthassa.»

A rendi Magyarország természetesen távolmaradt. Faut de mieux, elnézte a veszedelmes civilizálódást, megelégedvén azzal, hogy sikerült a nagyobb városokra korlátoznia. A magyar városi kultúra végeredményben a polgárság magánügye maradt. J e l l e g z e t e s e n városi: sem felfelé, sem lefelé nem terjedt. A német kultúrelemek terjesztésében előljárt a németajkú zsidó polgárság. A közjogi nemzet a német vezényleti nyelv fertőző hatásával védekezett a nyelvrontás vádjá ellen. Sikerrel. A vezényleti nyelvet senki sem értette, a hivatalos nemzetet, az irigyelt „sociétét” pedig nem merték perbefogni. A nyelvrontás egyik gyakorlati

következménye a különféle minőségű princípiumok összezavarásának. A nyelvrontás minden bizonynyal fönnakad a tömeg ízlésén és józan eszén, ha az industrializmus nem keveredik össze a polgári liberalizmussal és a nyugati városi művelődéssel.

A magyar kultúra rendi jellege a XIX. században vált nyilvánvalóvá. A nemzeti műveltség Európa-szerte közkincs volt már, mikor nálunk még szűk feudális kör ápolta a kultúr hagyományokat. Kultúrtörténetünk utolsó egyértelmű jelensége: Berzsenyi, Csokonai, Bacsányi, Bessenyei rendi vi-rágzása már elmúlt, a „nagyok” többé nem egy-értelműek a földdel, melyből vétettek. A hetvenes évek óta a tekintélyesebbek javarészt a nemesi nemzetből jönnek, de idegenül és k í v ü l r ő l b í-rálják a feudális álkultúrát. A jobbágyivadékok és a városi kultúra közepszerű indigénái viszont mil-lenáris hozsannákat zengedeznek.

A polgárság az árnyalatokat nem érzékelté. L é t e s í t e t t városi kultúrát, színházat, zenét, irodalmat, képzőművészetet és sugárutakat, de a polgárosulás hiányát nem tudta kiheverni. Életfor-mát és attitűdöt nem tudott teremteni; következés-képpen ízlést sem. Csak a szecesszióban tudott jól-rosszul feloldódni, mert a szecessziót magával hozta. Nem kívánt közízlést, választékosságot, hagyomá-nyokat. A polgári élet jellegzetes kaszt-kultúrává fejlődött, mert életformáját sem felfelé, sem lefelé nem tudta terjeszteni, úgyhogy a polgárság saját vá-

rosi kultúrájával hadakozott a közjogi nemzet ellen: ha a dzsentri lenézte a kenyérkereső polgárt, ezentúl a polgár is lenézhetette a műveletlen dzsentrit. Ha a birtokos nemesség s a hivatali arisztokrácia kizárta a polgárt a hön óhajtott közigazgatási, hivatali és katonai pályáról, a diplomáciai és udvari életből: a polgárság saját nemességet teremtett önmagából, mely irodalmi kávéházakban, szalonokban és vernissagekon csillogott, laza kapcsolatot teremtve a bálványozott főrendekkel. Más szóval a polgári kultúra menthetetlenül a kispolgárság felé sodródott, szűklátókörű, sznob és moralizáló helyi-érdekűségbe, mert önmagára volt ítélve. Lefelé még kevésbé nyúlhatott, mint felfelé. A közoktatásügy szabadelvű reformja Trefort közjátékáig jutott el, csak egyéni teljesítményekkel lehetett a polgárságba emelkedni. Társadalmilag kellett polgárosodni a polgári kultúra megszerzéséhez, amely sznob szalonokban és a tehetősebb polgárság kedvteléseiben virágzott.

Az új polgár már a századfordulóig hátrahagyta a kispolgársághoz vezető út javarészét. Reménytelenül belehabarodott ott saját félműveltségébe és az uralkodóosztály áhítatos utánzásába. A kurzus s l o g a n-ja szerint ez a polgári kultúra gyökértelen volt. De a kurzus nem mondta meg, hogy hová eresztett volna gyökeret. Talán a rendi nemzetbe, mely ezzel a polgári kultúrával Európába emelhetett volna az országot és félévszázad

alatt pótolhatta volna a cseh és osztrák fejlődés előnyét. De a rendi nemzet előkelően félrefordult: fidonc, ez a kereskedő már többnek képzei magát, mert Flaubert és Baudelairet olvas. A rendi műveltség észrevétlenül elmerült, a harmincas diéta szónokai elérhetetlen kultúrszintet jelentettek a véderövita „debattereinek”. A rendi nemzet visszatért a megyei műveltséghez: „nemzetbontó törekvés” címszó alatt azonosította a kultúrfejlődést a polgárosulással.

Ez a gyenge lábon álló polgári kultúra volt utolsó lehetőségünk államunk átmeneti megszilárdítására. Elveszítettük közjogi függetlenségünket, számbeli fölényünket, politikai ösztönünket. A monarchia védelmében szembeszálltunk a feltörekvő szláv nemzetekkel és nem tudtuk, hogy szociális berendezkedésünk egyszer bete noir lesz a születendő utódállamoknak. De íme, itt a „történelmi pillanat”. Gazdag, millenáris Magyarország, a monarchia éléstára, látszólag polgárosodik, közigazgatását korszerűsítik, egyetemei, középiskolái, fővárosi kultúrélete Európába is beillik. Belgrád és Bukarest jelentéktelen balkáni kisváros, Prágát fojtogatja a monarchia, de Budapest már nyugati kultúrközpont. Még egy lépés és a nemzetiségek nálunk találják szellemi otthonukat. A közjogi nemzet ezt egyszerű magyarosítás! kérdésnek látta, mert önmagát nem magyar kultúrterületnek, hanem közjogi lénynek tartotta és a második háborúig sem

értene meg, hogy a h a g y o m á n y és e műveltség dönti el e nemzeti „hovatartozást”. A nemzetiségek köszönettel vették a magyar alsóoktatást és ugródeszkának akarták használni Budapestet, az egyetemeket és a városi kultúrát. Hamarosan kiderült, hogy Budapest az osztrák-bajor kispolgári életformát közvetíti, míg ők francia kultúrát akartak kapni, elsőkézből. Szabadulni akartak a monarchiától, — nem feloldódni, s ez irányban gazdag és elriasztó tapasztalatokra tettek szert Magyarországon. A későbbi szerb, román és szlovák államférfiak túlnyomórészt magyar iskolákban diákoskodtak s működésük megmutatta, hogy mennyire sikerült őket magunkhoz láncolnunk. Nemcsak masyarizálásról, feudális gögről és rémet hordalék-kultúráról volt itt szó; ezek az emberek friss ösztöneikkel megérezték, hogy halott néphez jártak iskolába.

Ebben az időben kezdte Budapest az országot jelenteni.

A polgárság várost akart teremteni képére és hasonlatosságára. Gyarmatosítónak érezte mas;át: kultúrát és civilizációt hoz a monarchia eldugott sarkába. A rendi Magyarország központja még klasszicista mezőváros volt. Tárgyilagos, elfogulatlan, előkelő, de kisvárosi. Zárt formáihoz és arányaihoz ragaszkodó városkép, lendületteljes, alaposan kidolgozott homlokzatok, mértékletes oszlopdíszek, bájos terek, világosan tagolt, nagyvonalú

középületek, kavargó por és támolgó falusi házacskák. Elmaradott, de művészi városka. A kiegyezés után ezt a lassan, de biztos ösztönnel fejlődő Pestet elragadja a modernség és a világváros láza. Szédületes építkezés következik, terv, cél, ízlés, válogatás nélkül, jellegtelen, művészietlen bérkaszárnnyák irdatlan tömege, császári és királyi stílusú középületek, terjedelmes márványtáblákkal és megyeszékhelyi törvényházakra emlékeztető homlokzatokkal. Ötven évig építette, kuszálta, javította, gigantizálta a polgárság Budapestet; kis túlzással a maga országát építette benne.

Az új Budapest minden tekintetben világvárosi, elbűvöli és magához vonzza a polgárságot, az élet teljességét ígéri. A közjogi nemzet büszke volt Budapestre, a polgárság szégyelte az országot. Statikus történet szemléletünknek köszönhető a balhiedelem, hogy Budapest túlfejlődött, agyonnyomta a vidéket. Budapest félig-meddig lépést tartott Európával, míg alatta a test elsatnyult. Az új város becses építészeti adalékokat őriz a kétlaki millenáris fejlődésről. Lakónegyedei a kispolgár szürke, ötletelen vonásait tükrözik, reprezentatív részei az ezredévi ünnepegekre készültek és minden számbajöhető világvárost utánóznak. A közjogi nemzet és a városi fejlődés egymást kizáró fogalmak: ezért a vidéki városok ezalatt mindössze néhány közigazgatási épülettel és sétánnyal gazdagodtak. Vidéki városaink azt bizonyítják, hogy a feudálkapitalista Magyarország

nem felületes jelszó; még a nemzetiségi területeken sincsen európai értelemben vett magyar polgári kultúrközpont, mert a városi polgárság csak Budapesten találta helyét. Budapest azonban hiába rugaszkodott neki a világváros-lélekszámnak: a magyar városi fejlődés behozhatatlanul lemaradt Európától. Vidéki ország lettünk: a vég most már szándékosan sem kerülhette el a magyar állameszmét.

A nemzetiségi kérdés a híd, melyen a polgárság eljutott a közjogi nemzet üres állameszméjéhez. A XIX. század derekán a nemzetiségek ügye már jóval többet jelentett nyelvi kisebbségek közjogi és kulturális követeléseinél. A nacionalizmus megjelenése félelmetes érzelmi szakadékokat nyitott meg. A közigazgatási módszer csődöt mondott a hitvallássá emelt hazafisággal szemben. A nemzetiségek nem Szent István fogadott fiai, hanem saját nemzeti államuk polgárai akartak lenni. Ugyanaz a szocializmus, mely a millenáris Magyarországot hevítette, a nemzetiségeket is elragadta. A nacionalizmus: agressió. A magyar nacionalizmus nem kifelé, hanem befelé fordult, a lakosság ötven százaléka megtámadta a másik negyvenkilenc százalékot. Le lehetett volna vonni a következtetést, hogy a magyar állampolgárok nem feltétlenül magyarok. Az államalkotó nép politikai ösztönének kellett volna figyelmeztetnie, hogy a nacionalizmus már

elhagyta a liberalizmus és a romantika tisztos korlátait. Senki sem mondta ki, de mindenki tudta, hogy az ország már etnikai fikció; a magyarság nemzetiség saját országában.

Erdély romanizálódott, Horvátország világosan kijelentette, hogy csak a perszonáluniót óhajtja fenntartani. A tótok haboztak, „non belligeranza” álláspontot foglaltak el, mert a cseh terület maga is a monarchiához tartozott. 1867 és 1914 között a valóságos magyar túlsúly fokozatosan elenyészett, egyik jogfeladás és vereség követte a másikat. Kulturális hatalmunk a nemzetiségek felett már a múlté, a valóságos élet gyorsan és biztosan feszítette széjjel a fiktív államot,

A nacionalizmus jelenlétét nem lehetett letagadni. A közjogi nemzet kénytelen volt valamilyen álláspontot elfoglalni, mert semmiféle ország nem veheti tudomásul, hogy létezését kétségbevonják.

A hivatalos Magyarország az etnikai fikciót közjogi vélelemmel tüntette el. Népeségi és kulturális túlsúlyt nem tudott teremteni, de törvényeket és jogi csinálmányokat igen. A 67-es nemzet nem volt többé élő valóság, önmaga is látszat lévén, csak az elvonatkoztatást tudta érzékelni. A látszat egységes Magyarországot kívánt és a nemzet történeti irrealizmusa hűvösen keresztül nézett a nemzetiségeken. A nemzetiségek nincsenek, mert ezer évvel ezelőtt nem voltak. A nemzetiségi jogalkotás pusztán a vendégjog kodifikálása. Az ide-

genajkú polgárok ittartózkodása átmeneti. A nemzet kegyétől függ és lovagiasságunkra vall, hogy megtúrjuk őket.

Most megszólal a jogászi vélelem: a nemzeti-ségek l a t e n s m a g y a r o k s barbárságuknak tudható be, hogy nem tartották úri kötelességüknek a visszamagyarosodást. Ez az ellentmondás vendég-jog és de jure magyarság között a legcsekélyebb feltűnést sem keltette. Aki Magyarországon lakik: magyar állampolgár, aki magyar állampolgár, az magyar. A nemzet nagy szívére vall, ha kisebb engedményekre hajlandó. Mindebből kitűnik, hogy fájdalomosan nélkülöztük a cuius religio novelláris felújítását. A magyarság eleve képtelen mást, mint rebellist látni a nemzetiségekben: így lett a román pópa betolakodott, lázadó magyar.

Az államot nem lehet nem közjogi szemmel nézni. Aki a fiktív határokon belül van — eleve magyar, azt az „abusust”, hogy idegen nyelven beszél, esetleg jóvá lehet hagyni, de nem lehet hivatalosan elismerni. A közjogi nemzet csak a szót kereste a millenarizmus alatt, hogy kihirdesse a m a g y a r k a l i f á t u s t. Az 1868:44. szerint „politikai tekintetben az ország összes polgárai egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, amelynek a hon minden tagja, bármely nemzethez tartozik is, egyenjogú tagja”. — Bármely nemzethez tartozik — vajjon ez a mondat teljes fogalmi zűrzavart jelent-e, a nemzeti é r z é s

és az állampolgári jogállás összezavarását, vagy a kalifátus nyílt meghirdetését? Mindenki, aki Magyarország jogi területén született, él, vagy „polgári jogokkal” bír, tagja egy virtuális, magasabb értelemben vett nemzetnek, melynek fogalmi jegyei nyilvánvalóan a vallás körébe esnek. Erendő kötelezettséget ró az emberekre, szabad akaratuktól függetlenül, erkölcsi normává súlyosbítva a magyar állampolgári minőséget.

Horvátnak, románnak, tótnak lenni annyi, mint illetőséggel bírni, helyi jellegű, érdektelen sajátosság, mely nem lépheti túl a lokálpatriotizmus államilag szabályozott felső határát. A horvát képviselők a sátorban használhatják anyanyelvüket, de az országgyűlésen beszéljenek magyarul. A közjogi nemzet nagylelkű pillanataiban hajlandó az osztrák-magyar hazafiság mintájára horvát-magyar vagy román-magyar hazafiságot szabadalmazni, mert a két változat szembeötlő különbségét természetesen nem veszi észre: a magyarság kivülesik az osztrák államterületen, míg a hazai nemzetiségek a falon belül vannak. Ha Ausztria belenyugszik a honvédség létezésébe, elfogad egy idegen, más minőségű princípiumot; ha a „magyarországi” k. u. k. ezredk követelik nemzeti nyelvüket ez a saját princípium feloldását jelenti, azt, hogy a magyarországiak nem feltétlenül magyarok. A kalifátus ötletesen áthidalja ezt a tárgyi nehézséget: a nemzeti hovatartozást az erkölcsi fo-

galmak csoportjába utalta, „köztörvényi”, úton elvonatkoztatássá légiésítve a valóságot.

Állameszménk halálát három szervi baj okozta: a nemzetiségi, szociális és kulturális kór. Mivel az állam politikai fogalom, a nemzetiségi kérdésnek jutott a szerep, hogy végezzen a halódó államszerkezettel. A közjogi nemzet a trianoni béke után sem tudta levonni a következtetéseket. Hajdan a nemzetiségeket tartotta átmeneti jelenségnek, most a nemzetiségi területek leválását sorolta a tűrhetetlen túlkapasok közé. A közjogi nemzet az összeomlás után sem engedett a dogmából. Véleménye szerint a trianoni béke nem változott az ezer év előtti statusquon. A millenáris nemzetiségi politika és trianoni irredenta között vannak alaki eltérések, de nincsenek lényegi különbségek. Ugyanaz az illúzió, ugyanaz a cél és a jogcím; Trianonban tehát nem lehetett az állameszmét modernizálni, mert meghalt jóval Trianon előtt. A szociális, kulturális és revíziós csődöt az ellenforradalom már örökségképpen kapta. A második világháború alatt természetesen a revíziós krízisnek jutott a feladat, hogy végezzen az állameszme ittfeljtett maradványai-val. 1914-ben a közjogi nemzet háborúba lépett, mert természetesnek tartotta, hogy a kisebbségnek nevezett más nyelvet beszélő magyar állampolgárok nem akarhatnak mást, mint az „államalkotó” magyarajkú állampolgárok. 1938-ban a közjogi nemzet ismét háborúba készülődött, mert természetes tulaj-

donának tartotta a történelmi Magyarország mindenféle nyelvű, fajú és nemzetiségű népességét. Közvéleményünk leplezetlenül árulónak nézte az erdélyi román, aki saját államából vonakodott visszatérni a kísértetjáró magyar megyei közigazgatásba.

Altalánosan elfogadott vélemény szerint elhibáztott nemzetiségi politikánk okozta a „magyar hegemónia” bukását. Úgy tudják, hogy a millenáris kormányok a magyar elem kárára dédelgették a nemzetiségeket: nem akadályozták meg a román földvásárlást, nem tettek eleget a horvát közjogi kívánságoknak és nem törték le a pánszláv izgatást. A jövő történetírás feladata, hogy bebizonyítsa a vád alaptalanságát, mert a bűnöst csak a vádban lehet elmarasztalni.

A millenáris Magyarországnak nem volt nemzetiségi politikája. Abból a cselekvési módszerből, mely bizonyos távlatból valóban politikának látszik, a legfontosabb tényező hiányzik: az akarat elem. Homályos történeti meghatározásoknál nem árt néha szavakon lovagolni. Eljárási módszer a nem magyar anyanyelvű, vélelmezett magyar nemzetiségű magyar állampolgárokkal szemben: ez lehetne látszólagos nemzetiségi politikánk szabatos körülírása. Egy állam léte, vagy pusztulása szempontjából nem felszínes jelentőségű, hogy causális vagy szervi bajok támadják. Kívülről nézve egész nemzetiségi

politikánk egyetlen ballépés — de ha hozzáteszszük, hogy az, amit ma politikának látunk, pszichotikus téveszme volt, el kell ismerni, hogy a téveszmét következetesen szolgálták. Szó sem volt nemzetiségi politikáról. A nemzetiségek kezdeményeztek, a kormányok lázasan leplezték a magyar hegemonia sorozatos vereségeit. A század Ötvenes éve óta a nemzetiségek maguk csinálták már az úgynevezett nemzetiségi politikát, s a magyar kormány erőszakkal akart mérsékelni.

1868-ban Starcevic teljes függetlenséget követel Horvátországnak, Bratianu megcsillogatja honfitársai előtt Románia Maré álomszerű képét, a horvátok nem hajlandók résztvenni a magyar király koronázásán, de mindannyiokon túlsz a túróc-szentmártoni tót kongresszus, mely már 1861-ben önálló szlovák országrészt akar kiharítani a „Szent Korona testéből”.

Miért dédelgette a millenarizmus a nemzetiségeket?

Nem dédelgette, ezt az optikai csalódást az okozza, hogy egyáltalában nem volt fogalma arról, mi a nemzetiségi politika. Aki hajlandó volt néhány „lojális” körmondatra, bevett és elismert tagja lett a nemzetnek, elveszítette eredeti nemzetiségét és mint megtért bárány rászolgált néhány apróbb kedvezményre. A nemzetiségi hovatartozás pusztán a l a k i p r o b l é m a ; aki hajlandó magyarul beszélni „izzó honfiúsága” tanújelét adta.

A közjogi nemzet érezte, hogy e jel mezmagvar-ság nem bír el világpolitikai teherpróbákat. Az úgynevezett neobarokk egyik előkelő mentegeteké azt bizonyítja, hogy a világháborút akkor sem kerülhettük volna el, ha a dunai népek konföderációjában helyezkedünk el — „mert Magyarország belekerült volna ezen államoknak egymásközi viszonyaiba és tekintettel arra, hogy a magyar nemzet különböző fajokból volt összetéve, ezekben valószínűleg felmorzsolódott volna”. Világosan látszik, hogy a kalifatus megvédése az elsőrendű politikai feladat. A közjogi nemzet elintézettnek vélte a világpolitikában rejlő veszélyt azzal, hogy Ausztria szárnyai alá bujt. A monarchia tekintélye és teherbírása lehetővé tette a nemzetiségi politika formai akadékoskodással való helyettesítését.

1883 augusztusában gróf Szapáry Antal pénzügyminiszter rendelkezésére a zágrábi pénzügyigazgatóság horvát címtábláit magyar-horvát címtáblákkal cserélték ki. A hatóságok, Dávid Antal pénzügyigazgató személyes felügyeletével éjszaka csempészték helyükre az új feliratokat. A horvát közvélemény vérig sértve felzúdult, de az illetékesek nem voltak hajlandók bevonni a kihívó táblákat. A feldühödött zágrábiak másnap kidobták az összes magyar feliratokat, szenvedélyes tüntetések robbantak ki, a katonaság kivonult, a hadtestparancsnokot kihallgatásra rendelték, az ország

gyűlésen példátlan jelenetek zajlottak le, míg valakinek mentőötleme támadt: a zágrábi pénzügy igazgatóságra felírás nélküli címtáblákat kell akasztani. A tömeg másnap megostromolta a „néma címtáblákat”, Pejachevich gróf benyújtotta lemondását, a pénzügyminiszter helyzete megrendült. A kormányzat végül kénytelen volt báró Ramberg hadtestparancsnokot királyi biztossá kinevezni, hogy állítsa helyre a rendet és védje meg a „néma címtáblákat”.

A magyar közvélemény felháborodva fogadta a kilengések hírére, nem tudta megérteni, hogy miért kaptak a zágrábiak vértolulást a magyar feliratok láttán.

A horvátokban, románokban, tótokban sohasem látott idegen nemzetet, mer a „de iure magyarok” ügye akkor is csak belpolitika lehet, ha történetesen átmenetileg más nyelvet beszélnek. A nemzeti-ségi mandátum ára rendszerint egy iskola; az engedelmes honpolgárság és a köznyugalom ára néhány jól megfontolt követelés jogi elismerése. Miért ne törődött volna bele ebbe a nemzet, mikor egész állami függetlensége megszűnését tudomásul vette egy közjogi fikcióért?

Miért nem akadályozták meg a román földvásárlást? Mert a második háborúig sem ismertük fel, hogy a föld elméleti tulajdona nem a telekkönyvi birtokosoké, hanem azé, aki műveli. Ha ezt a millenáris kormány észreveszi, nem engedi Erdély

javarészt román parasztok kezére jutni. — El lehetett-e várni ugyanettől a kormánytól, hogy körültekintő alaposággal fog eljárni birtokjogi részletkérdésekben? A közjogi nemzet nem tartotta emlitésreméltónak, hogy Erdély mint ma g á n - t u l a j d o n javarészt románoké lett. Telekkönyvi lappáliák nem érdekeltek, közjogi nemzet volt és a telekkönyv magyar hivatalos nyelve felett örködött.

Miért nem teljesítették a horvát közjogi kívánságokat? Mert a horvát kívánságok a nemzet elevenére tapintottak. A közjogi fikció magát az államot jelentette; hogyan térhetett volna el a fikciótól az a nemzet, mely ötven évig csak a fikció fenntartásának élt? Úgy érezték, az 1868:44. te. messze túlment minden határon, mikor elméletileg elismerte, hogy a horvát nemzetiség nem magyar nemzetiség. Ez az engedmény valóban rést ütött a kalifátus gondolatrendszerébe.

Végül miért nem törték le a pánszláv izgatást? Mindenekelőtt azért, mert nem ismerték fel valódi méreteit és nem értették jelentőségét. A szláv kérdés akkor már európai viszonylatban is par excellence politikai ügy volt; provinciális látókörű politikusaink nem tudtak ilyen távlatokat érzékelni. A pánszláv izgatás belpolitikai kérdés, amely feltétlenül a monarchiára tartozik és az önálló Magyarországot nem érinti. Irtóztak a szláv túlsúly gondolatától és az utolsó békeévekben a közjogi

nemzet történelmi hivatásként emlegette a szláv előretörés megakadályozását.

A pánszlávizmus Magyarországon annvit jelentett, hofv Szent Tstván kedvelt tótjai és horvátjai önállóságot, nyelvi autonómiát és nemzeti közigazgatást követelnek. Mivel azonban ez így közjogi füleknek érthetetlenül egvszeriien hangzik, Alid-rássy Gyula dagálvos tájképet fest az utókor számára: „a kelet mellett élve, ha ennek forrongó fejlődé«ét a túlzásoktól megóvjuk, s a nyugati civilizációval homogén irányba terejjük, európai misz-sziót teljesítünk, s ezért bizonyos esetekben Európa támaszára számíthatunk. Midőn a keleti államok független fejlődését védjük, midőn az odavaló népek egyéniségét fönntartani segítünk, az európai kultúra számára új munkásokat szerzünk.” S hogy a Monarchia balkáni tervei ily nemes küldetéséé szépülnek, bibliai hévvel állapíthatjuk meg, hogy „midőn a pánszláv eszme diadalra jutása ellen küzdünk, az európai egyensúlyt Európa függetlenségét védjük meg. Egy pánszláv óriás a déli és keleti részekén, geográfiai benső egység nélkül, ölelésre kinyújtott két karjával Európát megfojtással fenyegetné, Varsó, Moszkva, Szófia, Belgrád és Cetinje együtt egy idomtalan hatalmat képezne, amelynek Budapesten és Bécsen át kellene excentrikus fekvésű részei között az egyenes összeköttetést keresnie. Igaz, hogy e hatalom magát fönnt nem tarthatná, de összeomlásáig mennyit rombolhatna.

Meteor lenne Európa egén, mely sebesen letűnik, de útjában éget és pusztít. Hiába vigasztalnánk azzal, hogy ki kell múlnia e szörnynek; e vigasz csak annyit érne az európai kultúrának, mint ér annak, kit egy boa elnyel az, hogy mialatt a boa megemészti, könnyű ezt megölni.” A látomás kereketlen hangú felhívással zárul, hogy e nagyszerű küldetés érdekében ragaszkodjunk hűségesen Ausztriához, mert ez a kapcsolat nemcsak „alkalmas a nemzettől követett út igazolására”, de nagyhatalmi állásunkat és belső imperializmusunkat is biztosítja.

A csehekkel szemben táplált elviselhetetlen alacsonyrendűségi érzés és a kis Szerbiától való félelem sugallta, hogy a német túlsúlyú birodalom, a Gesamtmtonarchie mellett szálljunk síkra. A csehek túlságosan műveltek voltak, a szerbek túlságosan fiatalok; egyik sem* túrta meg a monarchiában fiktív államokat. A közjogi nemzet habozás nélkül az elaggott osztrák irány mellé állott, mely maga is fikció lévén, elviselte a magyar imperialista állameszményt. Ferenc Ferdinánd meg akart fosztani az illúziótól, trializmusában II. József kísértett, a kalapos király óta a ti önörökös az első Habsburg, akit valóban gyűlölnék.

A magyar politikusok közül csak Károlyi Mihály mert nyíltan szembenézni a „trónörökös kérdéssel”. Ferenc József szunyókált és körülötte minden

aludt. De mégis volt egy kör, ahol ébren voltak. Élt Bécsben egy harcos konzervatív irányzat, amely a vesztébe süllyedő dinasziát meg akarta menteni, ha kell még Ferenc József ellenére is. Ennek az irányzatnak csak utolsó, legkövetkezetesebb képviselője volt az úgynevezett Belvedere-politika, Ferenc Ferdinánd politikája. A trónörökös föderalizálni akart mindenáron. Egy nagy-Ausztriáról álmodozott, amely (föderatív alapon) nemcsak a monarchiát akarta átszervezni, de idővel a Balkán szomszédos kis államait is bele akarta kapcsolni a föderációba. Ez az irányzat szükségképpen függetleníteni szeretne volna a monarchiát egyrészt a Hohenzollernek gyámsága, másrészt a magyar-német szupremácia befolyása alól. A nem magyar és nem német nemzetek előretörése, elsősorban az északi és déli szlávok igényeinek kielégítése egy föderatív és klerikális demokráciával: ez lett volna a cél.” Ferenc Ferdinánd rövid szereplése kétségtelenül külön szakasz a magyar állameszme pusztulásában. Ha idejéből futotta volna, bizonyára meghosszabbítja a monarchia életét is. A nemlétező állam azonban önállóságát féltette a trónörököstől. Mikor meghalt, szívesen vállalta a megtorló háborút, nem a vérért kiáltó bosszú, hanem a lehetőség kedvéért, hogy Ferenc Ferdinánd után kedvenc délszlávjaitól is megszabaduljon. Ferenc Ferdinánd reformterve felemás volt és dekadens, mint maga a monarchia. De a nemzet nem logikai, politikai és történeti

bírálatot gyakorolt, még a régi érzelmi politikát sem követte; elvesztette érdeklődését mind az eszmék, mind a realitások iránt. Csak a közjogi láttszatot szorongatta görcsösen s a nemzetiségek megértették, hogy öntudatlan ellenfelükkel könnyű dolguk lesz.

A közjogi nemzet a román kérdésben közönyös volt, a csehekkel szemben féltékenység! kitérésekben merült ki. Szerbiával szemben a monarcha kardját csörtette. A nemzetiségi megmozdulásokat belpolitikai kérdésnek tartotta. Szilágyi Dezső és Tisza István feudális imperializmusa nem érte el a célt, de gyűjtőfogalmakat adott az elkeseredésnek, mert a magyar uralmat ki tudták fejezni kakastollban és szolgabíróban.

A millenáris korszak nemzetiségi politikáját világosan két részre osztotta az akkori politikai rezon. A nagyobbik és fontosabbik rész a nemzetiségek megrendszabályozása, ez tisztán belpolitikai kérdés. A kisebbik, mondjuk elméleti probléma, a nemzetiségi kérdés befolyása a külügyekre. Nem is férhetett kétség ahhoz, hogy ez már a monarchia ügye, boldoguljon vele a közös miniszter, ahogy tud; Kállay Béni európai méretű egyéniségét leszámítva, a kormányzat mindvégig ragaszkodott a jellegzetesen rendi tekintélyi politikához. A közvélemény a délszláv veszélyre való tekintettel oroszellenes volt, az orosz veszélyre való tekintettel szerbellenes és még a szerb hadüzenet napján sem értette, hogy a szerbiai had-

járat tervében rejlő defenzív imperializmus nem magánügy, mégkevésbé duellum.

A nemzetiségi kérdés külpolitikai és belügyi összefüggései csak ma látszanak világosan, amint az egész probléma a történelmi elemzésben kapott elégtételt. A trianoni békének köszönhető a későbbi közvélemény belátása, hogy a megoldatlan nemzetiségi kérdés volt a három hóhér egyike, mert ha a konferencia véletlenül nem a népi elv alapján intézkedik, ez a halvaszületett beismerés is késik még néhány évtizedet.

A fikatív magyar államnak nem volt történeti joga az imperializmushoz és a hatalmi alapon nyugvó nemzetiségi politikához. Semmiféle államrezon nem igazolhatja egy zsugorodó létszámú, szellemileg megrekedt és társadalmi fejlődésében évszázadokkal visszamaradt nép hatalmi igényeit idegen nyelvű, kultúrájú, szaporodó és határozott célokat követő népek felett. Ezt az államot csak hatalmi kényszer tarthatta fenn addig, míg az idegenek megszerzik az államalkotás feltételeit és megragadják a kedvező pillanatot. A halódó állameszme felett először a természet mondott ítéletet, a történelem ítélete még ötven évet késett. A nemzet fikciókkal töltötte a türelmi időt és nem vett tudomást a valóságról. A közjogi nemzet teljes politikai érzéketlenséggel azt hitte, hogy a kiegyezés visszaadta a történelmi államot, maradéktalanul, hatalmi és jogi járulékaival.

„A hatvanhetes államférfiak közül csak egy volt, aki a kiegyezés okaival tisztában volt: Deák és csak egy, aki következményeivel tisztában volt: Eötvös. Deák nyilatkozatában nem csak egy makulátlan morális konstrukció tükröződik, de a belátás is, hogy a kiegyezés kapituláció volt.” Kodifikálta a magyar állam elméleti lehetőségét s nem is tehetett egyebet, mert az állam de iure és de facto is elméleti volt.

Idegen kézre jutott Erdély, Észak-Magyarország és a Délvidék, az erdő, a víz és az állat. Az államalkotó népesség a földet tartotta meg, a passzív elemet. Trianon után láttuk be, hogy valóban ez történt: agrárország lettünk, de az instrukció az utódállamokban maradt. A közjogi nemzet érvelt, hogy a Kárpátmedence földrajzi egység, ha a magyar államot megbontják, a Duna-vidék tönkremegy. Kétségtelen, hogy a Kárpátmedence arra hivatott, hogy egy nép töltsé ki, vagy ha ilyen nincsen, az összes népek töltsék ki, közös megegyezéssel. Ez az út a dunai konföderáció. Fájdalom, a földrajzi egység azonnal a magyar állam-eszme ellen támadt, amint a forrásvidék szláv, az erdővidék román, az állattenyésztő síkság délszláv területté vált, megcsillantva az új államok lehetőségét, melyek át fognak nyúlni a Kárpátokon.

A Dunavölgy mindent adhat egy népnek, de nem mondja fel a szolgálatot akkor sem, ha különféle népeket és államokat kell eltartani. Kiküldötteink

a békekonferencián is a földrajzi egységgel érveltek, mert a Dunavidék politikai széttagolása — úgymond — életképtelen, gazdaságilag benuolt államocskákat fog eredményezni. A nemzetiségi fejlődés éppen a magyar nyelvterületet tette életképtelenné, mert a közös agrárgazdálkodás letúntével az ipari nyersanyag foglalta el az őstermelés helyét. Nyilvánvaló politikai melléfogás volt a csökevény agrárfeudalizmust földrajzi tételekkel támogatni. Az ipari nyersanyag a fáradságos, hálátlan hegyvidéken rejtőzött, melyet a rendi állam hanyagul átengedett a nemzetiségeknek: Trianon után be kellett látni, hogy a tót parasztot feleslegesen féltettük az éhhaláltól. Az új Románia szerencsésen egyesítette a régi Magyarország gazdasági előnyeit, Jugoszlávia szintén, míg Csehszlovákia túltette magát a „fáért-búzáat” iskolakönyvi hagyományain és Manitou-búzáat vásárolt. Kiderült, hogy a Kárpát-Duna gazdasági egység tetszetős és tudományos köntösben a magyar államfikció egyik változata volt.

A trianoni békeszerződés a meglévő valóságot kodifikálta: a nemzeti államok korában nép nélkül nincs állam. A versaillesi döntésben a közjogi nemzet a látszat elpusztítását, a magyar imperializmus bukását gyászolta, pedig többet rejtett: az 111-felrejtett nép lassú feloldódását.

A közjogi nemzet nemzetiségi politikáját az osztrák összeköttetésre és arra a szilárd meggyő-

zódésre alapította, hogy a monarchia közszükséglet, tehát halhatatlan. Jászi Oszkár világosan látta, hogy „a Königggratznél legyőzött Ausztria megingott politikai hatalmának helyreállítására nem tudott jobb eszközt, mint a kiegyezést, mely a németiség hegemóniáján Ausztriában s a magyar kiváltságos osztályok uralmán és politikai függetlenségén Magyarországon épült fel olyképp, hogy az ország gazdasági katonai és külpolitikai függősége Ausztriától megmaradt. A kompromisszum elsősorban az uralkodóházra s a német polgárságra és hivatalnokságra, másodsorban a magyar . . . nemességre volt kedvező”. A belpolitikai zökkenőket saját erővel is el tudta igazítani, karhatalma teljes tudatában volt, elég szerencsétlenül, mert a súlyosbodó tüneteket kézlegyintéssel a helyi közigazgatásra bízta.

Károlyi Mihály maradandó pontossággal tárja fel a helyzetet: „a ferencjózsefi politikát a magyar képviselőház komolyan azért nem próbálta sohasem megakadályozni, mert azok az uralkodó osztályok, amelyeket a Tiszáék pártjai képviseltek, alapjában véve mindig kitűnően megértették egymást Ferenc Józseffel. 1867-ben a magyar uralkodó osztályok nem ingyen mondtak le a függetlenség eszméjéről: a kiegyezés fejében a belügyek terén biztosítottak maguknak szabad kezet.”

Hátra volt a nehezebbik rész, a nemzetiségi fikció politikai megalapozása. A közjogi nemzet eljárása lélektanilag felbecsülhetetlen jelentőségű. Rö-

viden az történt, hogy a monarchia szerkezetét minden megfontolás és helyzetérvés nélkül a magyar államterületre alkalmazta. Ha a polyglott monarchia pusztá tekintélyével és a dinasztia közjogi hagyományaival nagy hatalommá tud összefogni ellenkező irányba húzó népeket, akkor ezt a példát Magyarországnak követnie kell. Ha a nemzetnek be kell érnie az elméleti függetlenséggel és fiktív hatalmi állással, ám viselje a monarchia a nemzeti-ségi kérdés következményeit és saját imperializmusukat támogassa a Gesamltmonarchie egész apparátusával. A kiegyezés korát a nemzeti közvélemény elvi oppozícióban töltötte, hogy az osztrák fölény-nyel szemben kivívja a valódi közjogi dualizmust. De a nemzetiségi kérdésben átvette a monarchikus rendszert és önmagára alkalmazta. A monarchiát helyettesítette az úgynevezett szentistváni gondolat-tal: a nemzetiségek egységet és közös vezetést kap-nak az ezeréves államalkotó nép védelme alatt. Ad analógiám osztrák-magyar hazafiság, legyen az er-délyi nemzetiség magyar-román hazafi, jelentvén a magyar hitvallást, a román a kisszerű, helyi sa-játságot.

A dinasztia közjogi összetartóerejét helyette-sítse a szentkorona, ad analógiám *pragmatica sanc-tió*. Az uralkodó személye egyszersmindenkorra *praejudicálva*, a nemzet nem dönthet államformája és a királya felől; ez biztosítja a nemzetnek a meg-nyugtató folyamatosságot s az uralkodónak az örö-

kos főhatalmat. A nemzetiségek a szentkorona tanában kapják a praemagica sanctio biztonságos másolatát: a történelmi államterületen minden föld és lélek a szentkorona sajátja, állami hovatartozásuk és nemzetiségük tehát már ittlétükkel praejudicáltak vehető. Mint magyarok hűséggel tartoznak, mint befogadott idegenajkúak, hálával a szentkorona iránt, amely véglegesen megállapította életfeltételeiket.

A nemzetnek a közös hadsereg sokat szidalmazott intézménye biztosít helyet a monarchia nagyhatalmi gépezetében. Ebbe a hadseregbe a nemzetnek nincs beleszólása, de azzal a felemelő tudattal tartozik részt venni benne, hogy hazáját egy nagyhatalom irányítása alatt szolgálhatja. Mivel a románok, szerbek, tótok m a g y a r á l l a m - p o l g á r i minőségükben úgyis o s z t r á k k a t o n á k lesznek, kapják a magyar hadsereg helyett a m a g y a r k ö z i g a z g a t á s t, mely ad analógiám császári és királyi hadsereg, magyar szolgálati nyelven, a szentkoronában megtestesített „összmagyarország” érdekei szerint fogja kormányozni őket, hogy ezzel is kifejezésre juttassa az állam egységét és a magyar elem államalkotó voltát.

Más szóval: a közjogi fikcióval feltámasztott magyar államot úgy kezelték, mintha egynemű, független és szuverén lenne, de k i c s i n y í t e t t m o n a r c h i á n a k rendezték be és fenntartá-

sához a tekintélyt, hadseregeit és túlsúlyt a Gemamtmonarchietól kölcsönözték. Ha nincs a monarchia nyomasztó nagyhatalmi gépezete, önálló Magyarországon a nemzetiségek valószínűleg a századfordulón megkísérlik lerázni a magyar kalifátus, szentistváni gondolat és szentkorona jogászi fondorlatait. Következmény: a nemzetiségi kérdés teljesen és feltétlenül kiszolgáltatta az államot a dualisztikus elvnek.

Fel kellett isméri ni, illetőleg fel kellett volna ismerni, hogy az ország közjogi szerkezete már nem tud saját lábán megállni és sorsa feloldozhatatlanul össze van kötve a monarchia sorsával. Minden közjogi sérelem, és függetlenségi mozgolódás eleve hiábavaló volt, mert ha feloszlik a monarchia, feloszlik, elpárolog a magyar állameszme is. A 67-es Magyarországon nem a magyarság, hanem a Monarchia volt az államaik öt ó nép, mely tekintélyt, vezetést és gondoskodást adott. Ferenc Ferdinánd felismerte a valóságot és minden bizonnal ez tette a magyarság elszánt ellenségévé. A magyar államot csak Ausztria hatalmi helyzete tudja konzerválni és megóvni a felbomlástól, ugyanekkor a magyarság nagyságánál, népességénél és helyzeti jelentőségénél fogva az első helyre tör a monarchiában, jóllehet nagysága és népessége közjogi és közigazgatási fikciók eredménye.

A trianoni békeszerződés után Szerbiát, Románi-

mát és a cseh emigrációt okolták a történelmi államterület szétbontásáért, de az imperialista nacionalizmus korában nem lehet államokat nevelés nélkül azzal vádolni, hogy honfitársaikat támogatják. Ha akkor ez a három állam kisujját sem mozdítja magyar területen levő fajrokonaiért és nincs közös határunk a monarchiával, a nemzetiségek akkor is véget vetnek az államfikciónak. Bizonyára kisebb vereség lett volna, mert a magyar pseudo-monarchiából talán pseudo-föderációt lehetett volna alakítani. Az 1868. évi 40. és 44. törvénycikket a közjogi nemzet a nemzetiségi jogalkotás mintaképeként ünnepelte. Lovagiassága, úri szelleme, kegyes és liberális hangja felől bőséges részletekbe bocsátkoztak. De 1868-ban az ország jóval nagyobb része volt már idegen népek birtokában, semhogy kisebbségi törvényekkel lehetett volna intézkedni. Meg kell állapítani, hogy nem a nemzetiségek erőszakosságán múlt, hogy a nemzetiségi törvény megbukott, sokkal inkább azon, hogy a magyarság maga is nemzetiség volt már; néprajzi többség helyett csekély szavazat-többséggel tartotta helyzetét. Ha Szerbia, Románia, Csehország ezt a helyzetet nem használta volna ki, nacionalista erkölcs szerint el kellene mindhármukat marasztalni.

Mіндеzt egybevetve, a közjogi nemzetnek köntőrfalazás nélkül le kellett volna vonnia a tanulságot, hogy az állameszme legfontosabb biztosítóka:

az osztrák princípium zavartalan működése. A magyar közigazgatást fel kellett volna váltania föderatív közigazgatással, a magyar államalkotás üres képletét egymás mellé rendelt népek szövetségi államával. Biztosítania kellett volna a legszélesebb-körü művelődési szabadságot és mindent el kellett volna követnie, hogy a magyar állam mélyengyökeredző tekintélyét, nyugodtan mondhatjuk — történelmi tekintélyét — balkáni vezetős szerep megszerzésére használja fel.

Ez ismét jellegzetes visszanező bölc&eségnek látszik, könnyű félszázad távlatából és a befejezett múlt tapasztalataival tanácsokat osztogatni. Ellenkezőleg. Minden előző eb minden későbbi kor ugyanúgy cselekedett, mint a millenáris nemzedék. Az ellenforradalmi szemlélet például elítélte a liberális korszakot, de rossz szót sem szólt nemzetiségi politikájáról, ha csak azt nem, hogy nem volt eléggé nagymagyar, imperialista és központosító. A magyar nemzetiségi kérdést csak liberális, demokrata és polgárosult nép oldhatta volna meg, a millenáris kor azonban csak jelszavaiban volt liberális és demokrata. A liberalizmust hiába ütik nemzetiségi politikánkért, „alibit” tud igazolni: a kérdéses időben nem volt jelen. A városi polgárság viszont, úgyis, mint a hazai mű-liberalizmus zászlóvivője, előljárt a nemzetiségi politika védelmében. Nem is lehetett ez másként egy folyamatban levő asszimiláció idején

a polgárságnak bizonyítania kellett önmaga és mintaképe előtt, hogy leckéjét maradéktalanul el-sajátította. Az idegen származás volt a tiers état gyenge pontja, tehát különösen megbízhatónak akart mutatkozni. A „magyar birodalom”, a „húszmillió magyar”, az erőszakos magyarosítás, a „nemzetiségek fékentartása” és törölmetszett antiliberális jelszótársaik a polgári politikusoknak, íróknak és a budapesti sajtónak köszönhatték a nyilvánosságot. Az asszimiláló polgárság mindvégig több figyelmet szentelt a nemzetiségi kérdésnek, mint a közjogi nemzet. A közigazgatás és a dzsцентри közigazgatási problémát látott a nemzetiségekben, a polgárság életérdekét érezte fenyegetve; már lekötötte magát a magyarság mellé, a nemzetiségi kérdés az állam széthullásával, fáradsága kárbavesztével kísértette. A nemzet természetesen szívesen fogadta a nagymagyar ábránd polgári fogalmazását: a magyar imperializmus gondolata mindennél kedvesebb volt a millenáris látszatkornak.

A közvélemény egyébként közönyösen vette tudomásul, hogy a nemzetiségek ügye, mint probléma megjelent. Visszatetszést keltett a szórványos „renitenskedés” és a sajtó rendszabályok után kiáltott: nem láttak sem összefüggéseket, sem fenyegető fejleményeket. Később, az állam eszme összeomlása után a vezetők megnyilatkoztak és egybehangzóan vallották, hogy a nemzetiségi kérdés jelentőségét és következményeit akkor nem lehetett előre látni.

Álljunk meg. A millenarizmus befejezett kornak érezte magát, tudomása szerint elért mindent, amit a magyarság valaha elérhetett: nagyhatalmi állást, közjogi elismerést, gazdasági virágzást, polgárosodást, parlamentarizmust, vallásszabadságot, nemzetközi tekintélyt. Lépten-nyomon alapkövekbe véste magát, kórházak, egyetemek, laktanyák és állomásfőnöki épületek a császári Róma terjedelmességével örökítik meg a közjogi Magyarország akkori „carnet de bale”-ját. A nemzet Madách pátozával tekintett végig a művön, mely halhatatlansággal kecsegtette a hazát és a nemzedéket.

Be van fejezve a nagy mű, igen.
 A gép forog, az alkotó pihen.
 Évmillióig eljár tengelyén,
 Míg egy kerékfogát újítani kell.

Itt minden aggályoskodás kisszerűnek látszott, a nemzet fenntjárt a beteljesülés köreiben, ebbe a magasba nem érhetett fel a hétköznapi hiábavaló lármája. Szabályozta a jelent és jövőt; marad a feltaláló elnéző és felsőbbbbséges gondoskodása, ügyel a szerkezetre, de többé nem igazítja. A nagy elgondolásnak még közjogi keretet kellett adni, s a nemzet úgy érezte, ez a feladat méltó önmagához és a kor nagyszerűségéhez, visszaszerezni a különállás attribútumait, hogy a beteljesedés homlokzatát ne kelljen idegen címerekkel megosztani.

„Különszerűségünk jellemzéke”: a bővöletes látszat, még ez hiányzik és a magyar glóbus méltón gördülhet az Úr zsámolya elé. „Hogy e jelképek mégis annyira megfogták a magyar képzeletet, hogy . . . megállt náluk és el nem jutott a lényegig: annak valószínűleg a magyar lélek egy olyan történeti tulajdonsága az oka, amely közös benne és Apponyiban (Károlyi Mihály írja ezt az „élő katedrálisról”): egyik sem szeret bátran végig gondolni egy dolgot, az utolsó konzekvenciáig.” A kis gondok önműködően bennt foglaltatnak a nagy megoldásban, nemzetiségi, szociális, kulturális hiányosságoknak meg kell oldódniuk, mert ebben a nagy tökéletességben nem tehetnek egyebet. Való igaz, ez a kor nem láthatott tót, oláh és rác problémát. De vájjon felmentés-e ez?

Szarvashiba lenne a millenarizmusban magyar sajátosságot látni; akkoriban az egész természet-tudományos Európa racionális-technikus elragadtatásban lebegett a hétköznapi felett, a francia köztársaság csak úgy, mint a német császárság és a viktoriánus Anglia. Ez volt a kor, mely indiai császárt koronázott, Nibelung-sisakot hordott és felmagasztalta Napóleont. A magyar elragadtatásnak ilyen környezetben vajmi kevés alapja volt. A nagy millenárius élmény eltakarhatta a csődöt, igen, ezt megtehetette, de semmiféle lelkendezés nem takarhatja el egy nép elől önmagát, még akkor sem, ha a lelkendezés sűrített önzésben nevelt népek

tömény nacionalizmusa. Halljuk a kor tanúit, amint társadalmi, kulturális, politikai kérdéseknél, az állameszme szintetikus értelmezésénél, külpolitikánál és a hadüzenetnél megismétlik, hogy a jövőndő nem volt előrelátható, „ki gondolta volna akkor!”, — úgymond — hogy az események egykor összeomláshoz vezetnek.

Anglia gyarmatok felé tört, Németország európai uralomra, Franciaország világhatalomra; Magyarország a levegőbe emelt emlékoszlopot, mikor a nacionalista ébredés lehetőségét önmaga ellen használta. Nacionalista népek a technikai civilizációban önmagukon kívül mindenről megfélemezhetnek s a közjogi nemzet elkövette ezt a hibát, mely alól felmentést adhat a nemzeti történetírás, de nem ad feloldozást az élet.

1917-ig a közös hadsereg felszívta a nemzeti-ségi kérdést, hogy azután annál gyorsabban sűrűsödjék perdöntő jelentőségűvé. Nem véletlenül történt, hogy a monarchiát és a magyar állameszmet éppen a nemzetiségi kérdés robbantotta szél. „Az ország két részre vált, mint valami torta: magyarokra és nem magyarokra.” Társadalmi krízis megbuktatja az államformát, szellemi válság lefokozza az országot, politikai melléfogások vereségbe sodorhatják; — a nemzetiségi kérdés az állag s é r e l m é t jelentette. Megfelelő távolságból megállapítható, hogy a fikció már elhagyta tisztas korlátait. Kényszerképzet, mely arra ösztönzi a köz-

jogi nemzetet, hogy „hazánk soknyelvű egét nagybőgőnek nézze”. A nemzetiségi ezredek tömeges átpartolása, árulások, szabotázsok, lázongások jelezték, hogy míg a magyarság átélte az osztrák ügyet, a hazai idegenek nem élték át a magyar ügyet és ellenségnek tekintik önmagukat. Az ellenfél sem hallgathatja el a cseh, délszláv és román nép egységes és határozott fellépését az összeomlás előtt. Benes és Masaryk, a tengerentúli szlovákok Pittsburgban, délszláv eredetű tisztek a k. u. k. vezérkarban, nagyrománok a megszállt Bukarestben még haboztak és irányt kerestek, mikor a népek ösztönösen megmozdultak. A csehek tudták legpontosabban, hogy mit akarnak, s példásabban alig lehet lebonyolítani nemzeti forradalmat, mint 1918-ban tették.

A magyar állameszme szempontjából a nemzetiségi kérdés lezárását a Sixtus-levéltől számíthatjuk. A monarchia ezzel az utolsó magatehetetlen legyintéssel tudtán kívül menlevelet adott a nemzetiségeknek. Ezentúl bátran nemzeti kérdésről beszélhetünk. Mikor a nemzetiségek a magyar állam ellenségei mellé álltak, de facto megszűntek idegenajkú magyarok lenni. Szó sem volt a harcoló nemzet hátbatámadásáról és az ország alattomos bomlasztásáról, a szószátyár ellenforradalom kedvelt jelszavairól, mert egyértelműbben nem lehetett kinyilvánítani, hogy a mi ellenségünk az itthoni idegenek szövetségese.

Később a közvélemény alkatrészévé vált a hiedelem, hogy a nemzetiségek hosszú aknamunkája a guruló ellenséges pénz és propaganda segítségével orvul terítette le a monarchiát. Árulásuk nélkül kiegyezéssel békét lehetett volna szerezni, legalább is meg lehetett volna menteni az integritást. Az erdélyi románok saját országuk ellen¹ viseltek háborút, a Monarchia győzelme máris rászabadította a németeket Romániára és nem voltak kétségeik, hogy a központi hatalmak végső győzelme anyaországunk pusztulását jelentené. A hazai szerbek, horvátok, szlovének, montenegróiak nacionalista erkölcs szerint árulást követtek volna el, ha Szerbia ellen vívott háborúban a Monarchia mellé állnak; szerbek és románok a határon innen és túl egyformán hadban álltak a Monarchiával, tekintet nélkül arra, hogy magyar közjogi doktrína szerint magyarok voltak-e vagy sem.

Nem egészen világos, hogy mi indította volna a cseheket és szlovákokat nemzeti háborúra Szerbia ellen, mikor életük legmélyebb élményei, nemzeti ébredésük, Hwiecdoslaw, Safarik, Gáj, Palacky hagyományai délszláv rokonaihoz kapcsolja a két népet. Csehek, tótok, szerbek, románok a monarchia háborújában csak törekvéseik veszélyeztetését látták. A magyar nemzeti történetírás még a magyarság részvételét sem tudta megnyugtatóan indokolni, hogyan lehet elmarasztalni a nemzetiségeket, mert

a kalifátus tana nem faragott belőlük megbízható agyútötléket?

Az osztrák-magyar kormány csak hosszas tépelődés után döntött; aggódtak a világbéke megbonthatásáért, a Monarchia nyugalmi állapotáért, „a konfliktus elszigeteléséért”, esetleges imperialista gyanúsítások előzetes kimagyarázásáért. Aztán megkezdtünk egy háborút, melyben az ország 43 százaléka (9.8 százalék németet már leszámítva) — eleve csak ellenségeink oldalára állhatott, így rendelte a természeti törvény, nyelv, hagyomány és a nacionalista kor. Szállítsuk le ezt a tényt a politika misztikus magasságából: vájjon ki láthatta előre, — szól a kereskedő — hogy bukásommal fog végződni tőzsdei manőverem azok ellen, kiknek részvényei vagyonom negyvenhárom százalékát jelentik? A magyar kormány ebben a mindennél fontosabb pillanatban észrevétlenül félretette a közjogi doktrínát és megszavazta a monarchia háborúját, valóságban a háborút a magyar állameszme ellen. A trónörökös halála, a Monarchia tekintélye, szerb-orsz imperializmus lehetősége, Németország készségeskedése az egyik oldalon, vagy háború ez alkalommal nem Lombardiában, Königgraetznél, Poroszországban, vagy Franciaországban, hanem a szín-idegen lakosságú határvidéken, az ország lakosságának nagyobbik fele ellen!

Conrad biztosította a kormányt, hogy a

háború nem fog kiterjedni és a vezérkar előszedte az orosz semlegesség esetére szánt felvonulási tervet. Egy nép, mely érdekeit nem hordozza ösztöneiben, halott nép, mert már nincsenek érdekei.

A fiktív magyar állam az erdélyi fejedelemség megszűnése óta először avatkozik a világpolitikába. F'irópa tehát újra felfedezi Magyarországot, megállapítja, hogy egyenrangú részvényes a Monarchiában és csodálkozva tapasztalja, hogy Tisza, a magyar miniszterelnök beleszólhat a hadüzenet kérdésébe. A világsajtó néhány napig a békebarát magyar premierben bizakodik, a magyar kormány józan belátásában. De Tisza István az „Összmonarchiá-tól teszi függővé a döntést: ha Ausztria kötelezettséget vállal, hogy nem hódít területeket, a magyarság nem renitenskedik tovább. Tisza 1905 júliusában mellékesen és az ügynek a legcsekélyebb fontosságot sem tulajdonítva papírra veti a gondolatmenetet, mely a szerencsétlen szavazatot megelőzte:

„Azt a maroknyi nemzetet, amely évszázadokon át előretolt védbástyája volt a Nyugatnak a Kelet barbár inváziójával szemben, ezen veszély elmúltá után újabb, erejéhez képest óriási feladat elé állítja végzete: neki kell a török elnyomás alól felszabaduló népek védgátjául szolgálnia az európai nagyhatalmak hódító velleitásaival szemben. Kell, mert létét csak úgy biztosíthatja, ha olyan alakulást meg enged déli és keleti határin,

mely állandóan fenyegetné külbiztonságát s bármikor lángrollobbanthatná a határainkon belül levő gyúanyagot.”

Szerbia megölte az osztrák-magyar trónörökös, „belbiztonságunkat” fenyegeti, tehát meg kell büntetni. Meghódítani azonban nem szabad, mert a „9-10 millió magyarnak először is úrrá kell lennie saját házában. Egyesítenie, politikailag irányítania, államéletébe beolvasztania kell e hazának majdnem oly számos nem magyar-ajkú polgárait”.

A nemzet büszkén vállalja Herostrates dicsőségét, zászlók, fáklyák, beszédek és görögtüzek ünneplik a „rendőri expedíciót”, Tiszát és a csás/árt. Sikerült háborút okoznunk: mégis nagy nép vagyunk. Lovagias és hatalmas nemzet vagyunk, egy szavunktól, könnyed kézmozdulatunktól függ országok és trónusok sorsa, hiszen a döntő minisztertanácson „elfogadták a magyar miniszterelnök ama véleményét, hogy a területileg megkisebbitett Szerbiának Oroszországra való tekintettel nem szabad teljesen megsemmisülnie”. De a baloldali német lapok másnap a Népszavát idézik: „An der Schelle des Krieges erklären wir im Namen des ung. Proletariats, dass das Volk dieses Landes keinen Krieg will und dass es jene, die dieses tragische Schicksal heraufbeschwören, für volksvernichtende Verbrecher hält, d i

an den Schandpfahl der Geschichte gehöre n”.

A közjogi nemzet lelkes örömtüntetések köze-
pette elkövette az utolsó tévedést, amelyet elkövet-
hetett. A nemzetiségi, most már nemzeti probléma
további története a hirtelen megszakadt kétszázéves
cselekvés tévova reflexmozdulata. Az összeomlás
napjaiban a nemzet a rászakadó valóságtól kábultan,
mozdulatlanul nézte az utódállamok megalakulá-
sát, míg a vörös hadsereg néhány erőtlén, de tiszte-
letreméltó kísérletet nem tett az elveszett területek
visszaszerzésére. Károlyi Mihály igyekezete rögtön-
zés, Don Quichote csökönyös igyekezete, hogy a ma-
gvar politikai gondolkozást a valóság felé
fordítsa. Bebizonyosodott a magáramaradt magyar-
ság teljes tehetetlensége önmagával és az utódállam-
okkal szemben.

Külső okokkal, összeomlással, fegyverszünettel,
társadalmi felfordulással nem magyarázható: mé-
lyebb, ájultabb s fájdalom, szerveesebb események-
kel kapcsolatban többnyire az attraktív elemekre
gondolunk, az utódállamokat támogató idegen fegy-
verekre, az „átkos belviszályra”, a lánchídi csa-
tára és a fegyverszüneti bizottságokra. Nem vesszük
számba azokat a feltételeket, melyek a látványos
következményeket létrehozták: a forradalom lélek-
tani előzményeit. Míg az utódállamok néhány em-
ber kitartó és céltudatos munkáját váltották tet-
fekre, rendkívüli alkalmazkodóképességgel, meg-

lépően jó diplomáciai érzékkel, — a magyarság véli államalkotóképessége ezekben a napokban nyilvánvalóan csődöt mondott.

Az összeomlás első napjaiban már túljutotunk a szerencsés holtponton, mikor a magyarság és a nemzetiségek esélyei egyenlően állottak, mert mindketten csak a végső célokkal voltak tisztában. Nemzeti államot kell alkotni. A nemzetisétek számára ez ösztön dolga volt, a magyarság számára külső parancs; az utódállamok megtalálták vezetőiket, a magyarság csak kényszermegoldások között választhatott. A Diaz-egyezmény, a belgrádi kísérletek, a Franchet-d'Esperay-tárgyalások mind világosabbá tették, hogy a m a g y a r s á g kényszerhelyzetnek tekinti nemzeti államát. A tehetetlenség ekkor már ájulásszerű; a nemzet nem tudta eldobni a régi dikciót, mert nem talált újat. A kalifátus gondolata a múlté, a nemzetiségek saját dogmáik szerint akarnak élni, a szentkorona tana és a szentistváni gondolat egy napon szűnt meg létezni az integer országgal, a közös hadsereggel és a Monarchiával.

Az összeomlás maga alá temette az állameszmét és történetpszichológiai szempontból ez az egyetlen valóban tragikus tény. A szentistváni gondolat és a szent korona, a nyelvi magyarok és az államalkotó nemzet szikkadt fikciók, Ausztria, a monarchikus elv és a közös hadsereg kijátszott kártyák. Az elsodort nemzet már csak az állameszmébe kapasz-

kodhatott, egészséges ösztönébe, fantáziájába és helyzetérzésébe, abba a képbe, amely minden magyar közös képe a hazáról, melyet saját hasonlatosságára alapít. A nép minden erényére, tehetségére és céltudatosságára szükség volt, hogy kiutat találhasson, mert politikai mérlegünk végzetes irányba billent. A háborút elvesztettük, államformánk összeomlott, hadseregünket szétverték, maradéka felbomlott, a nemzetiségek elszakadtak, a szociális feszültség robbantást okozott, megvert szövetségeseink forradalmakba bonyolódtak, társadalmi be rendezkedésünk csődöt mondott. Mindaz, ami a monarchikus államban feltétel volt, most elviselhetetlen teherre vált: germanizálódott kultúránk, osztrák-magyar államszemléletünk és nagynémet külpolitikánk.

De itt volt a nagy pillanat, hogy a magyarságot elválasszuk a látszattól, állameszménket megtisztítsuk a fikciókól, feladjuk a birodalmi gondolatot, egységes nemzeti államot teremtsünk, mely kitölti saját kereteit és ennél nem akar sem többet, sem kevesebbet.

Kilátás nyílt a magyar „népállam” megteremtésére, a feudálkapitalizmussal való leszámolásra, a közjogi nemzet végleges félreállítására, latin-szláv irányú semleges külpolitika kezdeményezésére, az osztrák-német szellemi túlsúly lassú kiküszöbölésére és a megmaradt ország iparosítására. Komoly kilátások szerint a békeszerző-

dés nyolc-kilencmillió színmagyar lakost és központi fekvésű, kiváló termőterületeket fog meg-
 hagyni. Európa kis államai között nem lennének a
 legkisebbek. Ettől a Magyarországtól az utódállam-
 moknak nem lesz többé félnivalójuk s a racionális
 magyar államszemléletnek nem lesznek gravámenei
 a nemzetiségekkel szemben. Svájc, Svédország út-
 jára fog lépni, fikció, hagyomány és hatalmi túl-
 súly helyett polgárosodás, ipar és szellemi
 fölény lesznek az új állam emberi és alkotmányos
 biztosítékai. Az évszázados kívánság beteljesült, a
 közjogi nemzet nem harcolt hiába: elszakadtunk
 Ausztriától, a monarchiát minden eszmei és hatalmi
 járulékaival együtt szétverték, sorsunkat saját ke-
 zünkbe adták, hogy a lehetőségek és tehetségünk
 határain belül tegyünk, amit jónak látunk. Ami
 eddig volt, rossz volt, mert Ausztria volt, ezentúl
 nem köt király, centralizáció, osztrákosítás és bécsi
 gyarmatpolitika, közös hadsereg, osztrák államveze-
 tés és birodalmi gazdasági érdek. Az ország
 kisebb lesz, de a haza ép marad. A
 nemzet megszűnik uralkodni, de a nép önrendel-
 kezéshez jut, módunk lesz nem tartozni és nem kö-
 vetelni, befeléfordulni, semlegesnek maradni és
 megvetni a polgárosult, egészséges, szociális beren-
 dezésű ipari Magyarország alapját.

Az összeomlás és a békekötés között eltelt két
 évben a nemzetnek ideje maradt, hogy számotvessen
 megmaradt lehetőségeivel.

A békekonferencián biztosítani kell az állami függetlenséget, körömszakadtáig harcolni kell a magyarlakta területekért és külföldi támogatást kell szerezni a gazdasági talpraálláshoz. Az utódállamok sem voltak sokkal jobb helyzetben: az erőszak tényét még nem cikkelyezte be senki és a békekonferencián kellett eldölnie, hogy életképes rendszereket tudnak-e alkotni.

A partok beomlottak, a gátak felszakadtak, eltűnt életünk kerete, a rendszer, melyben önmagunkat elképzeltük, semmi sem maradt, csak a hömpölygő víz, mely partot és medret keresett, hogy ismét folyóvá lehessen. Vesztett háború, megszállás, anarchia, valószínű békediktátum. Sovány vigaszként önrendelkezés, nemzeti állam, függetlenség, egységes államképlet. A dilemma emberfeletti, a pillanat sorsszerűségét észre kell venni.

IV.

A nemzet nem vette tudomásul, hogy elvesztette a háborút.

Aki háborúban győz, parancsol, aki veszít, engedelmeskedik. Aki háborút kezd, lemond az egyezkedésről, de aki lemond az egyezkedésről, az a méltányosságról is lemondott. A háború következményeket jelent, diadalmenetet, sikert, hódítást, megalázást, jogfosztást és megsemmisülést. A Monarchiát a háborúban az osztrák és a magyar elem képviselte, a Monarchia többi népei ellenségeink oldalán fejezték be a háborút. Ezen az sem változtat, hogy a magyar kormány élt a *i u s m u r m u r a n d i v a l* és halkán ellenezte a háborút, mert a hadüzenet után a magyarság többé nem tiltakozott, hanem harcolt — fenntartás és aggályoskodás nélkül. A nagyhatalmi mérkőzést saját háborújának nyilvánította és csak a második világháborúban férfikorba lépő nemzedék ismerhette fel benne a céltalan és felelőtlen vérontást,

Az osztrák-magyar háborút elvesztettük, de a nemzet abban a fejetetejére állított jogászi ügyeskedésben keresett menedéket, hogy közös ügyekért a magyar partnert nem büntethetik. Ausztria-Magyarországot a háború közvetlen felidézésével vádolták, s valóban különös lett volna, ha a Főhatalmak a győztesek vámját egyedül az új Ausztrián szedik be. Mervé jogi fikcióval, a jogutódlás megtagadásával nem lehet kiküszöbölni a vereség következményeit. A nemzet nem ízlelte meg a gondolatot, hogy legyőzöttek vagyunk, helyette megtalálta a közjogi-romanikus-polgári megoldást, mely nem járt következményekkel: a z á l d o z a t szerepét. Mikor Olaszország és Románia árulására, a bomlasztó nemzetiségi proDagandára, a harcikedv megbénítására hivatkozott, önmaga fennhangon elismerte, hogy másként a háborút továbbfolytatta volna, mert a saját háborújának tekintette. Magyarország önszántából hadbalépett, a háborút elvesztette, tehát legyőzött nép. Mikor a nemzet fondorlatos közjogi finomkodások alapján nem vállalt felelősséget saját tettéért és az áldozat tragikus-romantikus fikciójába menekült, megtette az első lépést visszafelé.

Károly kiáltványával államformánk kétszeresen megszűnt: mint királyság és mint monarchia. Új keretet kellett találni, a közjogi habitust át kellett szabni a megkisebbedett magyar állam testére. A nemzet visszakapta önrendelkezési jogát, annyi

gravamen-, rebellió és obstrukció tárgyát, visszakapta az állami élet, a népi fejlődés és az emberi szabadságjogok egész területére. Szinte közömbös volt, hogy terveit milyen formában fogja megvalósítani. Ha az új államforma a v a l ó s á g o t fogja kifejezni, ha megtöltik tartalommal, akkor elérte célját, mert megszabadította a közjogi fikcióktól. Király nélküli királyság, népnélküli nemzet nem fogja többé visszatartani állami fejlődésünket. A Monarchia felbomlása hosszabb-rövidebb időre zűrzavarba taszította egész Közép-Európát. Később, mikor az utódállamok kezdtek szilárd alakot öltetni, éppen a két régi vezetőállam: Ausztria és Magyarország nem találta meg államformáját. A forradalmak köztársasági megoldás felé mutattak. A feudalizmus, a polgárság és a közjogi nemzet bizantinus tekintély-tisztelete és a polgárosulatlan összesség nem férhetett el a polgári egyenjogúság, a dísztelen hivatal és az egyéni érdem szűk erkölcsi korlátai között.

A nemzet megtette a második lépést visszafelé és az összeomló fikciót újabb fikcióval pótolta, a k i r á l y n é l k ü l i k i r á l y s á g g a l. A kortárs érzéksalódása, hogy az összeomlás utáni független Magyarország más ország, mint a monarchikus „szentkorona országai”. Az ország továbbra is közjogi fikció maradt, mert a királyság helyett a királyt szüntették meg. Statuáltak egy méltóságot, de nem töltötték be és az államgép, ha

eddig idegen fej irányította, ezentúl fej nélkül maradt.

A jogfolytonosságot természetesen meg kellett menteni. Az alkotmányos folytonosság ugyan áldozatul esett, de a közjogi nemzet csorbítatlan befolyását „a megfelelő eszközökkel biztosítani” kellett. Horthy Miklós, az ellenforradalmi csapatok fővezére volt a megfelelő eszköz. A kormányzóválasztás reggelén katonaság vette körül a parlament épületét, őrszemek és különítmények helyezkedtek el a környező utcákban, az üléstermet és a folyosókat fegyveres tisztek szállták meg és az érkező képviselőket „bizonyos szempontok” szerint igazoltatták; többek között a kormány egyik tagját is eltanácsolták.

A békekonferenciáig tulajdonképpen csak a Károlyi-kormány számolt le azzal, hogy hadseregünket szétverték.

Annál kevésbé számolt a közjogi nemzet és a közvélemény. A háború elvesztését nem vette tudónkul, magára öltötte az áldozat tógáját s a hadsereget gyászolta. Alighogy a Monarchia összeomlott, preparálni kezdték a közvéleményt arra, hogy a központi hatalmakat sohasem lehetett volna katonailag megverni, hogy az osztrák-magyar seregek veretlenül álltak a harctereken, mikor a defetisták hátulról ledőf ;ék. „Ki kellett volna tartani idehaza, mert a hadsereg kitarzott.” A hivatalos magyar propaganda ezzel a népszikolai olvasó-

könyvbe kívánczó mondattal intézte el háborús csődünket. Magyarországot a játékszabályok megsértésével verték ki a háborúból, a partner hamisan játszott, a közjogi nemzet tehát óvást emelt az eredmény ellen. Tessék hagyni a hadseregeket végkimerülésig verekedni. Az győzzön, aki később esik össze. Leszerelt munkanélküli tiszték tízezerével lézengtek a trianoni országban és azon a címen, hogy „kicsavarták kezükből a fegyvert”, sürgős militarizmust követeltek. A hivatalos Magyarország kijelentette, hogy 1918-ban a „harcoló csapatok szelleme töretlen volt”; a hivatalos források szerint ugyan Budapesten 20.000 szökevény bujkált s 1918-ban a szakírók 400.000-re becsülik a dezertőrök számát, ami „egyezik azzal a megfigyeléssel is, hogy a harctéren a katonák egyharmada hiányzott”.

Az eszmei jogcímet meg kellett menteni. Ha a közjogi nemzet elveszítette a háborút, — ha megverték — akkor nem lehet feltámasztani, mert hitelét veszti. A forradalomra kell hárítani a felelősséget; az ötlet nem eredeti, lelőhelye Berlin, születési ideje a Kapp-puccs, atyja a porosz militarizmus és a politizáló junkerklikk. Néhány év múlva az ellenforradalmi retorika már úgy tudta, hogy a magyar csapatok veretlenül veszítették el a háborút, az árulók, belső ellenségek, csehek, zsidók és hadiszállítók hibájából, v a g y i s m i e g y á l t a l á n n e m v e s z t e t t ü k e l a h á b o r ú t.

Senkinek sincs joga legyőzöttként kezelni Ma-

gyarországot. Az antant a züllesztő forradalmárok-
nak köszönheti a győzelmet, mert ha az őszirózsás
forradalom nem tör ki, a hadrakelt nemzet fölénye-
sen szétveri a Szövetséges és Társult Hatalmak
seregeit. Az ellenforradalom szüntelenül bizony-
gatta, hogy a magyar nemzet a maga részé-
ről nem fejezte be a háborút; harcolni
akart, de hátulról leütötték. Csak így történhetett
meg, hogy a győztesek bevonulhattak „ősi magyar
területekre”. „A Károlyi Mihály-féle érárt és Kun
Béla bolsevizmusát a fél ország elvesztésével kel-
lett megfizetnünk” — mondotta Bethlen István;
világos tehát, hogy a békeszerződésnek a katonai
vereséghez nincs köze, a gonosz árulók egyszerűen
rossz útra terelték a nemzet serény harcikedvét és
a front helyett a forradalomba kergették.

A vörös hadsereg kísérlete, hogy a támadó cseh
és román csapatokat viaszorítsa, általános érdek-
telenségbe fulladt, „az emberek egyszerűen hazame-
nnek” — jelentette Stromfeld; de kétezernyolc-
száz négyzetkilométernyi területet mégis sikerült
visszahódítani. Nem, a magyar katonanemzet nem
vehet tudomásul vesztett háborúkat. A szegediek
hivatalos dilettánsa megállapítja, hogy „ami Ma-
gyarországon az októberi forradalomban és azóta
lejátszódott, alapjában véve nem volt más, mint
egy négy éven át léteért és épségéért vitézül har-
colt, büszke népnek ösztönös, késégbeesett felhör-
dülése a rászakadt sorscsapás ellen. Ha a néplélek

mélyében keressük annak a lelkiállapotnak rugóit, amely a két forradalmat lehetővé tette, nagyrészen az irtózatban találhatjuk meg, amelyet az öntudatos nemzeti szellemtől áthatott magyarság a bekövetkezett végzet ellen érzett”.

A nemzeti hadsereggel a katonai romantika visszatért a fővárosba, harc és puskalövés nélkül, de Siófok és Orgovány emlékével terhelten. Többé nem lehetett emlegetni, hogy a szegedi zászlólobogtatás idején a vörös hadsereg nacionalista háborút vívott az ország épségéért. A nemzeti hadsereg ünnepeles installációja a harmadik lépés visszafelé: megnyílt a militarista propaganda, a tisztiklikk és a politizáló tábormokok útja a jogfolytonosság és az elvesztett első hely felé.

Az utódállamok megalakulásában a közvélemény egyszerű rablótámadást látott. A közjogi nemzet az ellenforradalomban visszakapta hatalmát, nem lehetett többé kétséges, hogy 1918 és 1920 között a magyar birodalmi fikció csorbát sem szenvedett. A nemzet változatlanul ragaszkodott a nagymagyar látszat-államhoz és hallani sem akart arról, hogy a „kismagyar” valóságot legalább befejezett ténynek tekintse. Újabb lépés visszafelé a polgári radikalizmus gyakorlati szemléletétől. Az úgynevezett szegedi gondolat nem más, mint a régi közjogi princípium, s igen figyelemreméltó lélektani adat, hogy a tömegek, melyek a forradalom alatt érzelmileg majd-

nem unatkoztak, sietve lekötik magukat a szegedi restitutio in integrum mellé. A rendszer felszámolja a forradalmat, végleg elveti a „kismagyar koncepciót”, tételesen tagadja a háború elvesztését, nem veszi észre, hogy a békekonferencián minden a magyarság „gutgesinnt”-ségétől függ és hamarosan szállóige lesz, hogy a forradalom egyetlen eredménye a lánchídi vám eltörlése. Úgy tudjuk, hogy a Károlyi-kormány komolytalan és áruló gondolkodású elemek összeverődése volt, és a nemzet akarata ellenére rombolta le az országot. Ismét Gratz Gusztávot idézem: „. . . akadtak . . . akik megfontolt rendszerességgel, céltudatosan mélyítették az általános lehangoltságot és politikai formákba öntötték a csüggedők és szenvedők bizonytalan érzéseit. . . a defetizmus és a csüggedés, melyet az antant-propaganda röpcédulái terjesztettek, Károlyiék mozgalmát is jellemzi”. A Károlyi-kormány kifejezte a tételt, hogy a millenáris korszakból egyedül a városi polgárság maradt meg számbajöhető elemnek; aki polgárosulatlan országban a polgárságra támaszkodik — klikkel kormányoz. A közgondolkodás a háborúban és nem a forradalomban fejezte ki önmagát, a magyar önszemlélet felolvadt a monarchikus harcban és a háború elvesztése jóval több ressentiment-el töltötte el, mint a forradalom.

Maga a polgárság sem tudott teljesen egyértelműen dönteni, jó magyar és jó polgár nem

lehetett egyszerre. Népszavazás elsöprő többséggel olyan kormányt kívánt volna, mely fenn tartja a monarchiát az uralkodóház nélkül, leszereli a visszatérő csapatokai, elbocsátja a katonákat, de hadsereget szervez az utódállamok megszüntetésére, ki mondja, hogy Magyarország nem lévén bűnös a háború felidézésében és mivel „a magasabb hadvezetésből kizáratott”, nem is veszíthette el a háborút, majd a Főhatalmagnál keresztülviszi, hogy az országot ne érje több következmény, mint ami érte, tudniillik a háború elvesztése, megszervezi az önálló magyar államot, idegen befolyás nélkül érvényesíti a magyarság külügyi, hadügyi és pénzügyi szuverenitását, de intézményesen gondoskodik arról, hogy az államalkotás következményeit ne a magyarság viselje. A közvélemény nem tudta, mit akar. — Csak az volt bizonyos, hogy a valóságot nem akarja.

A Károlyi-kormány idegen és ellenszenves programmal akarta megoldani a helyzetet, a közjogi illúziókban nevelt tömegek nem is értették; népekel nem lehet akaratuk ellenére boldogítani. A forradalmi kormány nem fejezte ki a közvéleményt és nem azt akarta, amit a nemzet. Polgárosult államszemlélete, racionális külpolitikai számvetése, fikciók és érzelmek iránt való teljes érzéketlensége és a felismerés, hogy a magyarság vesztes paraszt egy sakkasztalán s akarva nem akarva kénytelen

Európához, helyezethez, társadalmi, szociális, állam-szemléleti minimumokhoz alkalmazkodni, merev ellentétben volt azzal, amit a közvélemény tudott önmagáról. A közvéleménynek közömbös volt, hogy állameszméje a történelmi múltban vagy a valóságban létezik. S ha inkább a történelemben létezik, az minden tekintetben kellemesebb.

A millenarizmus teljes felszerelésével Bécsből Magyarországra költözött és éppen Szegeden kapott illetőséget: ennyi a szegedi gondolat.

Az ellenforradalmi elmékben nem gyulladt semmiféle láng, folytatták az államfikciót ott, ahol külső kényszer folytán megszakították. A polgárság tönkrement, tehát a liberális máz lekopott, a közjogi nemzet osztrák felügyelet nélkül maradt, tehát az eszmény megyei, a gyakorlat provinciális lett, a nemzeti sérelmek hatalmasan megduzzadtak, hogy azt a látszatot keltsék: a nemzeti érzés, a hazafias gondolkodás a független állameszme nagyot haladt előre. A szegedi gondolat, ha létezik, azt jelentette volna, hogy a nép új rendszert tudott alkotni, hogy a valóságban él, nem a történelemben. A megyei sérelmek átmentek a rendi nacionalizmusba, rendi nacionalizmus passzív rezisztenciába, passzív rezisztencia nagymagyar millenarizmusba s a millenarizmus pusztulása után az itt-felejtett, feltámasztott maradványokból a közjogi nemzet a szegedi gondolat néven tengődött tovább.

A békekonferencián mutatkoztak az ellenforra-

dalom első következményei. Három győztes, egy vesztes. Cél minden középeurópai imperializmus előzetes letörése, s a tapasztaltabb utódállamok a filozófiáktól nemkevésbé féltek, mint az intézményektől.

A békeszerződés történetírása lebecsülte azt a tényt, hogy 1920 júniusában csak az új magyar állam restituálta régi társadalmi, politikai és államszemléleti berendezését. A forradalmi Németország mást jelentett, mint a Hohenzollern hadsereg-állam és a szocialista Ausztriában nem kellett attól tartani, hogy bejelenti igényét a Monarchia feltámasztására.

A szegedi gondolói, azaz a közjogi nemzet nem titkolta, hogy sem a háború elvesztél, sem a nagymagyar állameszme elpárolgását nem ismeri el. A független magyar állam a millenáris Magyarország területi helyreállítását kívánta, más szóval elismerte a közjogi változást, de megtagadta a megváltozott hatalmi helyzet elismerését. A közjogi nemzet hajszálfinom¹ közjogi fondorlattal akarta megkerülni az önrendelkezési elvet. A magyar állam átalakulása merőben államjogi természetű, mert a *pragmatica sanctio*t a nemzet az egyttbirtokláshoz kötötte, tehát az osztrák trónlemondással az 1723. L, II., III. is érvényét veszítette. A kiegyezés értelmében Magyarország jogilag önálló és független állam, Ausztriával az uralkodó személye és a birodalmi érdek köti össze. Ha nincs

uralkodó és nincs birodalom, megszűnik a kapcsolat, de változik az ország közjogi habitusa is. Ausztriától a szentkoronában körülírt és a szentistváni gondolatban megfogalmazott államterület szakadt el, ezt a területet érte külső támadás, ezt a területet kell integrálni. A monarchia felbomlásával az ország kivonta magát a birodalmi felelősség ráeső része alól, hiszen a régi és az új Magyarország világosan más közjogi minőségű állam; s a történekeért egyébként a közös államférfiak felelősek, kik a fikció szerint az ausztriai és a magyarországi résztől függetlenül, a delegációk felett lebegtek és osztrák-magyar nemzetiségűek.

Am, ha az államszerkezetben nem történt más változás, minthogy a felségjogok visszaszálltak a nemzetre, akkor a magyar állampolgárok önrendelkezési joga alkotmányosan csak az országgyűlés útján érvényesíthető. A magyar államképlet csak horvát önrendelkezést ismer és ezt az 1868: 44. t. c.-ben statuálta is; egyébként csak egyenjogú magyar állampolgárokról van tudomása. Magyarországon a wilsoni elvek érvényesítése csak az országgyűlés útján és törvénnyel lehetséges.

A nagy, országalapító fikcióhoz járult a királyság és a jogfolytonosság szerényke védelme. Konfiskálták a forradalom összes rendelkezéseit s következetesen hangsúlyozták, hogy az új jogalkotás csak átmenetileg nem terjed ki a megszállott területekre.

Az „átmenet” állandó hangoztatásával az új

állam saját megszilárdulását tette lehetetlenné és az utódállamokkal megértette, hogy létüket csak erőszakkal tudják elfogadtatni.

Következett a békekonferencia, megrázó méretű diplomáciai vereséggel tetézve az ellenforradalmat. A szövetségesek ki akarták aknázni a győzelmet és nemcsak visszamenőleg, de előre is gondoskodni akartak a megtorlásról, mert az imperializmus vádját mindig az viseli, aki a rövidebbet húzza. Az sem volt kétséges, hogy a három utódállam érdemeire, szövetségesekre, kitűnő összeköttetéseire és befejezett tetteire támaszkodva, hallatlan igényekkel fog fellépni. A három diplomácia lázasan és ügyesen tevékenykedett. Tényekre támaszkodtak és Wilson kedvenc gondolatára, a nemzetek önrendelkezésére; nemcsak győztek, de veszélyes ellenfelek is voltak. Demokrata, modern államok Középeurópában, korszerű közigazgatással, egészséges szociális berendezkedéssel, szövetséges vezetés alatt és a hűbéri engedelmisséggel uraik iránt. A német imperializmus alól ez a három állam kihúzza a habsburgi támasztékot és Magyarország, mely mint mondják, feudális-rendi középkorisága ellenére még mindig csökönősen ragaszkodik imperialista ábrándjaihoz és magyarizáló múltjához, gondos őrizet alatt kénytelen lesz Európához alkalmazkodni.

Világszerte a demokrácia és a szabadság győzelmét ünnepelték, az utódállamok időszerű „sloganeket” kerestek és óvakodtak történelmi érvekkel bi-

zonyítani. Szvatoplukot és a dákoromán elméletet csak mellékesen említették. Párizsban homályosan emlékeztek, hogy Magyarország a Szent Szövetség korában liberális volt, a polgári racionalizmus idején romantikusán arisztokrata; 1920-ban imperialista és reakciós; valóban elkésett és időszertlenül képződmény.

Ne bolygassuk a történeti irrealitást, hogy mit kellett volna tenni ebben a helyzetben?

Csekély pszichológiai érzékkel megáldott koinázyzat, a közjogi integritást és a szentistváni fikciót megtartotta volna magának, jobb időkre. Átvette volna az önrendelkezési jelszót és a magyar etnikum államát követelte volna ott, ahol magyar népesség jelen van és nem ott, ahol csak volt. Igyekezett volna elhitetni, hogy a magyarság megtörtén, de lovagiasan beletörődött a birodalom felosztásába és ezentúl új államában keresi a jövőt. Mélyen hallgatott volna történelmi érveiről és közjogi szerkezeteiről, míg a békeokmányt aláírják, mert sziámi delegátus volt a bizottságban, de olyan nem, aki az ezerév előtti statusquot egyenlő fontosnak tartotta volna a meglévő statusquóval. Mindezt azért, hogy partnereivel saját nyelvükön tudjon tárgyalni, — hogy egyenlő fegyverekkel vehesse fel a harcot.

Mi történt? A szegedi gondolat az etikai magyarság fogalmát, az ezeréves államegység már-már természeti törvényszerűségét, a független Magyarország háborús ár-

tatlanságát, Istenbe vetett hitét, soha meg nem szűnő tiltakozását, a magyar terület minden megsértésének flagrns törvénytelenységét adta közre azon a békekonferencián, mely közelebb volt az enciklopédistákhoz és a századvég francia polgári racionalizmusához, mint bármilyen eddigi konferencia.

A jogászok észrevették, hogy a magyar elvi álláspont az 1914-es magyar országgyűlés elé utalja a Szövetséges és Társult Főhatalmakat azzal az óhajukkal, hogy Magyarország felosztassék. A magyarság ekkor alapozta meg szónoki hírnevét, de nem a szó cicerói értelmében; a konferencia résztvevői úgy találták, hogy a magyar delegáció nem a jelenlevőkkel, hanem a történelemmel harcol és nem a tárgyról beszél. A Millerand-kísérőlevél bizonyítja, hogy a szövetségesek meg sem értették a magyar indokolást; ezért diplomáciai vereség a trianoni béke. Jóval a konferencia kezdete előtt megvolt a három alapelv: a magyar birodalom felosztása, az etnikai elv és az önrendelkezés. Ha Magyarország mint egyenrangú, független nemzeti állam, sorstársaival egyforma elbánást követel és elsőnek ragaszkodik az etnikai elv érvényesítéséhez, a doktriner és mindenfajta képzelőerőtől ment konferenciát azoknak a határoknak szentesítésére is kényszerítheti, melyeket később keserű koncként kapott ajándékba a bécsi döntéstől. A közjogi nemzet azonban hagyományaihoz híven köz-

jogi, történelmi és dogmatikai alapon s vármegyei észjárással tusakodott. Csak a konferencia folyamán kezdett derengeni, hogy nem elvi vita folyik a nagymagyar állameszme fenntartásáról vagy megszüntetéséről, hogy nem azért kértek magyar delegátusokat, mert az etnikai magyarság és az etnikai elv elismerése között ingadoznak.

Ekkor aztán a közjogi nemzet — *faut de mieux* — a nemzetiségi elvre apellált, a nemzetiségi térkép és a számarány-statisztika késői bánatnak bizonyult, mert már nem a birodalmi gondolatot kellett védelmeznie, hanem színmagyar területeket. A magyar békeküldöttség nem, volt felkészülve arra a lehetőségre, hogy a konferencia megakarja nyirbálni a magyar népi területeket. A szent-istváni államterület védelmére összeszedtek minden fikciót, érvet és bizonyítékot, de mikor Komáromot és Nagyváradot kellett visszaperelni, a delegátusok tanácstalanul kértek újabb utasításokat. A kényszeredett etnikai érvelést összekeverte történelmi gravámeneivel és dogmatikai dolgozataival, hangsúlyozva, hogy nem a magyarlakta területekről, hanem az integer Magyarországról van szó.

Nem egy határmenti város elvesztését annak köszönhetjük, hogy a konferencia nem értette a magyar delegáció nyelvét, bár a beszéd látható pátosza megragadta. Az utolsó magyar javaslatot válasza sem méltatták. Csak Millerand kísérőlevelében utaltak arra, hogy a feltételek praejudicálva

voltak és a magyar emlékirat nem tartalmazott érdemes ellenvetést. Millerand röviden megemlíti az előzményeket „a Főhatalmak ugyanis a maguk részéről nem felejtették el, mekkora felelősség hármlik Magyarországra a világháború kitöréséért és a kettős Monarchia imperialista politikájáért”.

A hatalmak szerint tehát a fikció nem menlevél. A történelmi dogma egy bekezdést kap csupán, mert „a dolgok meglevő rendje 'még ha ezeréves is, nem jogosít a jövőre nézve, ha igazságtalannak találtatott’”. A népszavazás elkésett gondolatát elutasítja, „a népek akarata megnyilatkozott 1918 október és november havában, a kettős monarchia összeomlásakor”, végül udvariasan közli, hogy a forradalmat a felvilágosult hatalmak gyermekded kísérletnek tartják, a szegedi rendekben pedig nem látnak egyenrangú tárgyalófelet, „a magyar kormány elkésett: intézkedései, amelyekkel ki akarja elégíteni a nemzetiségek autonómiára való törekvéseit, senkit sem fognak tévedésbe ejteni” és a történelmi igazságon különben sem lehet változtatni.

Apponyi az utolsó szalmaszálabba kapaszkodik: Magyarország nem felelős a háborúért, mert Auszria járszalagján sodródott a lüzdelnbe. „Ce verdict ne pourrait pas être prononcé envers une Nation qui, au moment où la guerre a éclaté, n'avait pas son indépendance complete, qui n'avait que sa part d'influence dans les conseils de la Monarchie Austro-Hongroise et qui,

que le prouvent le document récemment publiés en a use pour se prononcer contre les mesures devant conduire à la guerre”. Apponyi csodálkozik: miért akarja a konferencia újabb nemzetiségi államok kedvéért széjjelszedni a kitűnően bevált magyar birodalmat? — „Si nous considérons les Etats agrandis qui se formeraient sur les mines de Pancienne Hongrie, nous trouvons qu'ils seraient presque tous, au point de vue racial, divisées tout autant, au même plus, que ne Pétaít Pancienne Hongrie”. Apponyi ragyogó ékesszólása azonban fagyos közönybe ütközik. A szónok nem tehet egyebet, előhozakodik a kultúrfölénnyel. Senkit sem akart megsérteni, „je veux simplement constater un fait. Cette consequence serait le transfert de Phégémonie nationale a des races se trouvant aujourd'hui e un degré de culture intellectuelle inférieur, au moins dans la plupart des cas”. A magyar kormány hiába vonult fel nagyszabású tudományos gépezettel, statisztikákkal, kimutatásokkal és térképekkel; a konferencia nem kívánt szabadulni az előítélettől, hogy v a l ó s á g o s államokat akart teremteni. C. A. Macartney igen világosan felismerte, hogy „a nemzeti kisebbségek megoldatlan problémája volt az a szikla, amelyen a régi Magyarország hajótörést szenvedett”.

A nemzetgyűlés a kiegyezés mintájára számította le a békeszerződést. A becikkelyező törvényben összefoglalták az elmondott motívumokat, köz-

jogi észjárás szerint félreértették Millerand kísérőlevelét és néhány udvariassági szólamhoz vérmes reményeket fűztek. Millerand pontosan azt mondotta, amit mondani akart, mikor kilátásba helyezte i n c i d e n t á l i s tévedések kiigazítását; a közjogi nemzet azonban úgy magyarázta, hogy kilátást nyújt az ország területi helyreállítására. A becikelyező törvény állandó és latens ellenségeskedést létesít az utódállamokkal, mikor megállapítja, hogy „a békeszerződés nem a szerződő felek szabad meg egyezése alapján létrejött okirat”, melyet a magyar kormány Istenhez apellálva, kényszer hatása alatt fogad el. A világháborús vitát lezárja, mert Magyarországnak a világháború előidézésében — hivatalos okiratok tanúsága szerint része nem volt.

1920 november 13-án a nemzetgyűlés ünnepélyesen megnyilatkozik a békeszerződés ügyében. Érdemes szószerint ideiktatni:

„A nemzetgyűlés, midőn a trianoni béke törvénybeiktatását elhatározta és annak ratifikálásához beleegyezését adja, az isteni igazság színe előtt és az emberiség lelkiismeretéhez fordulva kimondja, hogy ezt a békeokmányt valótlan adatokon alapulónak, igazságtalannak és az emberiség közös érdekeibe ütközőnek tartja; hogy az nem a tények és az érdekek kétoldalú megvilágításának s ebből folyó egyezménynek az eredménye, hanem egyoldalú idegen akaratnak reánkvaló erőszakolása, hogy a nemzetgyűlés tehát csupán ennek az ellenállhatatlan kényszernek

engedve járul annak ratifikálásához, hogy e tényével nem róhat kötelezettségeket azokra a területekre, amelyek benne képviselve nincsenek; nem szűnik meg abban bízni, hogy a ma uralkodó szenvedélyek lecsillapultával beálló jobb belátás utat fog nyitni a békekötés neve alatt elkövetett égbekiáltó igazságtalanság jóvátételéhez”.

Mással: ragaszkodunk a kalifátushoz, a cuius religiohoz és a szentistváni gondolathoz, mert „a magyar szent korona országaiban élő különböző nemzetiségek ezer év óta együtt alkotják az e t i k a i é r t e l e m b e n v e t t magyar nemzetet”, fenntartjuk a szentkorona tanát és közjogi vélelmek, hogy a birodalom felbontására csak az 1914-es országgyűlés jogosult, „s így a nemzetgyűlés nincs arra feljogosítva, hogy a benne nem képviselt elszakított területekről, ezek lakosságára kötelező erővel határozzon.”

Kifelé biztosítottuk az utódállamok ellenségeskedését és a kisantant létrejöttét; befelé a fikciók feltámadását és a szegedi gondolatba foglalt feudális jogfolytonosság politikai alapját. A békeszerződés, összeomlás, csonkaság lélektanilag már nem jelentett többet, mint a 67-es fikció ügyes pótlását; a közjogi nemzet visszakapta a bőrlabdát, melyet elvei fenntartása és következmények vállalása nélkül üthet, mert rögzítve van s mert különben sem üthetne vissza.

Az új fikcióval, az i n t e g e r M a g y a r -

országgal a szegedi rendek visszakapták a jogfolytonosság utolsó kellékét, s mint negyvennyolc és hatvanhét után, 1920-ban is lelkenedő múmagyarság követte a vereséget.

A békeszerződés és a velejáró közjogi eszme-futtatások megrendítették az új ország filozófiai alapjait. De a gyakorlati következmények sokkal súlyosabbak voltak, semhogy ilyen finomságokkal törödni lehetett volna. A nemzeti történetírás a megcsönkítés különféle fejleményeit vádolja az álálameszme elpárolgásáért, de úgy látszik, hogy az állameszme már halálraítélte önmagát, mielőtt a gyakorlati nehézségek felmerülhettek volna. A vármegyei észjárásnak köszönhetjük, hogy a kurzust, az ellenforradalmat, a huszonöt év egész szellemi és gazdasági tevékenységét napipolitikának tartjuk, s legfeljebb azt vitatjuk, hogy mint napipolitika jó volt-e vagy rossz?

Azokon a filozófiai alapokon, melyeket a szegedi gondolat restituált, eleve lehetetlen volt helyesen politizálni. A becikkelyezés után feléledt a passzív rezisztencia, de ezúttal nem a tömegek, hanem a kormány igyekezetéből. Egyetlen nyilatkozatból sem hiányozhatott a kegyetlen sors, az isteni és emberi igazságtalanság, a törhetetlen hit az úgynevezett szebb jövőben, valamint a feltámasztásban, másszóval a birodalom helyreállításában. Az ellenforradalom szabotálta a kismagyar állam-eszmét és a következő világháborúig megteremtette a

nemzeti fellengzés korát. A húszas és harmincas évek köztörténete csak akadémikus jelentőségű, nem több cédulaanyagnál, példák és bizonyítékok kusza halmaza.

Huszonöt évig gát, megfontolás és halott szervezet ellenállása nélkül zúdult ránk programm, világnézet, imperializmus, szociális, gazdasági kulturális reform és a szegedi rendszer mindenből felvett annyit, amennyit változás veszélye nélkül elviselt. A magyar köztörténet tanulságos, mint a szocializmus, a nemzetiszocializmus, a nagynémet gondolat története, különös jelentősége lehet a kollektív pszichózisok tanulmányozásánál, alapjában azonban: a magyar állameszme elmúlásának története.

V.

A haza „könnyáztatta orcáit égnek emelvén”, becikkelyezte a békeszerződést, tanúságtételre hívta minden földi és túlvilág! tekintélyt, hogy csak a goromba erőszaknak enged, s most aztán lássák a consulok, mit tettek, jöjjön árvíz, éhínség, válság, földrengés: mi megmondtuk előre. Nyilvánvaló volt, hogy a gazdasági és társadalmi válságot az összeszabdalt ország nem kerülheti el.

Mezőgazdasági termelésünk külterjes művelésre volt alapozva, a birodalom általános feleslegére és a monarchia ellátására. A birodalom közeljárt az agrár-önellátáshoz és a Monarchia keretén belül alig lehetett szó piaci nehézségekről. A békeszerződés egyszerre fejére állította Közép-Európa termelési és fogyasztási berendezkedését. Az erdő, a víz, az állattenyésztő vidékek elvesztek, a hozzájuk kapcsolódó kézművesség és gyáripár szintén, az ország nyerstermelésre kényszerült nyersanyagok nélkül. Az egykor ünnepelt gyáriparról kiderült, hogy

euópai értelemben számba nem vehető. A nyersanyagfeldolgozással foglalkozó lakosság szinte egészében, az iparosság jelentős része az utódállamokhoz került. Baross Gábor birodalmi igényekre méretezett vasúthálózata a kis országot csak akadályozta, az úthálózat elavult, a külföldi tőke bizalmatlanul visszahúzódott, a pénz hitelét veszítette. A gyáripar tőke és nyersanyag nélkül maradt, az általános gazdasági válságot mi sem tudtuk elkerülni, a munkanélküliség egyre nagyobb méreteket öltött s a fogyasztók száma csökkent. Ezentúl az ország elsősorú nyersanyagokban, ipari készáruban, nehézipari gyártmányokban behozatalra szorult. Mindezt csak mezőgazdasági kivittel fedezhette.

A háborúutáni években a nemzetközi gabonaárak zuhanni kezdtek s csak a tömegtermelő államok tudtak versenyképes gabonaárakat produkálni.

A magyar kivitel elenyésző hányada az európai szükségletnek: a termelés drágábbnak bizonyult, mint az ellenértékül kapott valuta. Mezőgazdasági termelésünk korszerűtlen volt, a nagybirtok külterjes termelése és a kisbirtok hiányos felszerelése, hozzá a termelőterület viszonylagos jelentéktelensége eleve kizárták az országot a nemzetközi gabonaversenyből. Az agrár-lakosság rohamosan szegényedett, mint fogyasztó már számba sem jött, egyetlen foglalkozásul a földet ismerte el s munkarejének nagyrészt kihasználatlanul hagyta. „A magyar agrártermésben átlagosan háromszor annyi

munka van, mint az amerikai, ausztráliai, dán, vagy délangliai munkatermékben.⁴⁴ Gabonafeleslegünk 40-50 százalékát Ausztria és Németország veszi át, jóllehet a magyar államháztartás angol, amerikai és francia hitelekben úszik. Mint tőkebefektetési piac tehát nem jöhetünk számításba.

A kormányzat nehéz küzdelmet folytatott a búzaárak rögzítéséért, persze eleve reménytelenül és egy évtizedes bukdácsolás után kénytelen volt minőségi termelést ajánlani a gazdák-nak tömegtermelés helyett. A harmincas évek halatlan tömegű gazdaadósság, földbirtokhitel és zálogjogi követelések erdeje terhelte az évi költségvetést. A hazai előzmények is beleszóltak a fejlődésbe, a nagybirtok sietve tért át belterjesebb gazdálkodásra, de a közép- és kisbirtok megrekedt, mert az átalakítás anyagi feltételeit nem tudta előteremteni. A nagybirtok nem bírta a versenyt a nemzetközi árakkal s egyre élesebb kenyérharc fejlődött ki nagyüzem és kisüzem között, melyben a nagybirtok a kisüzem élhetetlenségét bizonyította, a kisbirtok pedig a jövedelemeloszlás tapintatlan szempontjával érvelt.

A kormány felhívta a figyelmet az ipari növények fontosságára, gazdatanfolyamokat szervezett és igyekezett a gabonatermelést állami felügyelet alá vonni. A harmincas években a gazdasági élet már kiszolgáltatta magát a búzaáraknak és a kiszámíthatatlan termésnek, jóllehet alig látott valutát,

mert ipari hiányainkat kénytelen volt cserekereskedéssel fedezni. Ezekben az években elpusztul a háziipar, csőd fenyegeti a kisipart: a kormányzat nem tud dönteni a termelő és fogyasztó princípium között. Végül a termelő elv mellett köti le magát. A hivatalos szociológusok szerint így nem kell bolygatni a szociális és társadalmi berendezkedést.

Eredményképpen iparunk nem kap fogyasztókat és a közgazdasági skolasztikusok csodálkozására a vásárlókedv a drága külföldi importcikk felé fordul. A háború mindig szükségleteket teremt; ezúttal az olcsó ipari tömegcikk karrierje kezdődött. Jóllehet az általános életszínvonal az indexszámok tanúsága szerint nem emelkedett említésre méltóan, a kereseti viszonyszámok pedig ijesztően zuhantak, az ipari fogyasztók száma növekedett. A hazai gyáripár azonban nem tudta elfogadható áron kiszolgálni a hazai fogyasztót; a mélyvízből felbukkanó vásárlóréteg kénytelen volt lemondani igényeiről. A kormány a fogyasztást támogatta: ilyenformán természetesen a külföldi iparcikk fogyasztását, mert a nagyobb jövedelmű vásárlóréteg a drágább importárut vásárolta a silányabb hazai gyártmány helyett.

Nem csoda, hogy az ország nem tudott megszabadulni a gabonatermelő agrárjellegtől, annyi apoteózis korszerűtlen tárgyától és újból az agrárgyarmat vidéki sorsára jutott, ezúttal nem a

monarchia magyarellenessége, hanem a világpiaci törvények szívtelensége miatt.

Mikor a kormány agrárpolitikát folytatott, azt hitte, hogy nagymagyar hagyományokat ápol, elfelejtve, hogy a millenniumi bőséget a hirtelen iparosodásnak és nem gabonakiviteli indexnek köszönhetjük. A magyarság földművelő nép, ez dogmáihoz tartozott, melyekhez kétség sem férhet. Az általános gabonatermelő jelleg a harmincas évekig megmaradt és már csődbe vitte az országot, mikor deus ex machinaként megjelent a német háborús készülődés és vásárolni kezdte a magyar gabonát. A szociális valóság, mint mindig, ezúttal is ellentmondott a fikcióknak. Az agrárproletár nem óhajtott földműves maradni s a városok felé özönlött, hogy ipari munkát keressen. Formás kis erkölcsnemesítő irodalom keletkezett, amelyben a közjogi nemzet a városi fertőtől, az ősi magyar erények megrontásától és a nemzetközi szociáldemokráciától óvta az ölj nyomatokon látható magyar parasztot. Iparunk természetesen nem tudta felvenni az új tömegeket; az agrárproletár tömeget fokozatosan háttérbe szorította az ellátatlan ipari proletariátus és a szegedi gondolat ezzel élete első komoly politikai kérdése elé került: a rosszemlékű szocializmus felbukkant és azzal fenyegetett, hogy megismétli 1918-as verdiktjét.

Agrártermékeinkért iparcikket hoztunk be, a búzáért készárut kaptunk, de valuta nélkül szó sem

lehetett iparosodásról. A nagybirtok bevétele nem oszlott el a termelők között, a feudalizmus máris panaszkodott a korszerűsítés terheire, a nagytőke az árszínvonalal küszködött, tehát ismét külföldre ment ipari fogyasztókért: keveset drágán termelt. Az államot elviselhetetlen szociális kiadások terhelték, az ország a termelékenység fokozása helyett jótékonyságba ölt hallatlan összegeket. A polgárság tönkrement, többé nem vállalt érdekeltséget gazdasági problémákban, a nagytőkét megrémítette a pénzromlás és a fogyasztókrízis. A szegedi feudalizmus elveszett ügynek látta a csonka Magyarországot: fenn kell tartani, de nem szabad belefektetni. A polgári liberalizmus korában az ipari nagytőke szabta meg a gazdasági fejleményeket; ezentúl agrárországról lévén szó, a feudális nagybirtok.

Magyarország szegény, kilátástalan ország volt, melyet fojtogatott a világpiacon a dömping, a proletariátus és az államadósság. Az állam szivacszerűen megdagadt, lassan felszívta az országot, menekültek, lateinerek, hivatalnokok tömegét tartotta el, milliókat áldozott ingyenebédre, közbiztonságra s a statusquo fenntartására. 1931-ben a válság elérte tetőpontját és csak a német háborús készülődés mentett meg a bukástól.

Gazdaságpolitikánk nagymagyar reminiszcenciákon rágódott, társadalmi és szociális szerkezetünk állva maradt, miközben az államterület és a

valóság megváltozott. A huszonöt év gazdaságtörténele már Oraejudikálva volt, mielőtt elkezdődött, agrárországot történelmi alapon nem lehet elhatározni, még kevésbé fenntartani. Az új ország akarva nem akarva csak ipari jellegű lehetett, erre centrális helyzete, vasút- és vízhálózata alkalmassá tehetette. Az ipari nyersanyag hiányán, úgy látszott, könnyebb segíteni, mint a gabona nemzetközi dömping-árán: a második világháború kitöréséig a hazai gyáripár jelentősen kifejlődött. Földkérdés egyenlő termelékenységű kérdés, ha a nagybirtok megszűnik, a termelés visszaesik, tehát a jövedelem csökken. Megmaradt a nagybirtok, ennél fogva továbbra is kevés kézbe jutott a nagyobb jövedelem, elmaradt a tagosítás, néhány tessék-lássék földreform eleve életképtelen törpebirtokokat létesített és sub titulo vitézi telek modernizálta a hitbizomány intézményét; a földosztást „közigazgatási elbánás alá” vonták és sejtetni engedték, hogy a földreform hazaáruló óhaj. Különös gonddal folytatták az optánspereket és az elszakított nagybirtok vissza-sírását. Minden ellenzéki párt hivatalból ígért földreformot, tagosítást, egészséges parasztbirtokot, titkok választójogot és gazdavédelmi intézkedéseket, míg szintén hivatalból követelte a revíziót, a katonai egyenjogúságot, az ország maradéktalan helyreállítását és a szentistváni gondolat tiszteletben-tartását.

Közben iparosodásunk elmaradt, a gyáripari pro-

letariátus jelenlétét megszokták és megtalálták köz- igazgatási ellenszereit. A hazai gyáripar a harmin- cas években kezdett megerősödni, mikor a nemzeti- szocializmus háborús készülődése egészségtelen kon- junktúrát hozott, a kormány felfedezte a tiltóvámot. A külföldi versenyt kizárták, a gyáripar elsőrendű szükségleteket termelt. Az állam azt híresztelte ma- gáról, hogy ki van szolgáltatva a feudális-kapitalista önkényuralomnak, pedig a közjogi nemzet és a feu- dalizmus már régen egyet jelentett. Miután a köz- jogi nemzet meggyőződött arról, hogy nem tudja az államot fenntartani, sietve belekapaszkodott a német imperializmusba, amely reményt nyújtott a monarchia pótlására és a nagymagyar állameszme feltámasztására; kellemes mellékkörülményként a feudalkapitalizmus és a rendiség épségbenhagyá- sával.

1848 óta először történt meg, hogy a tömegek jelenvaló problémát teljes nagyságában észrevegye- nek. Valóban szokatlan volt, hogy a „széles nép- rétegek” önmaguk számára is megfogalmazták, hogy szociális válságban élnek. De már nem mint magyarok, hanem mint proletárok tették ezt a fel- fedezést. A szegedi rendszer iparpolitikája mély- pontot jelent a magyar ipari proletariátus törté- netében. Sohasem volt fájdalmasabb, hogy Magyar- országon a polgárság kiegyenlítő szerepe és a pol- gári konjunktúra hiányzott. Az új keresztény közép- (amely nem volt számbavehető fogyasztó. A kor-

mányzat mindvégig nem éltette meg, hogy a szociális állam berendezés és az állam berendezkedése a szociális tömegsegélyezésre nem, ugyanaz. Az általános dekonjunktúra igazolta a közvélemény előtt az alacsony munkabérek.

Míg a távolabbi jövő nem bízott javulással, a munkabérek hosszú csökkenés után valamivel az életszínvonal alatt megállapodtak s a kormányzat hazafias jelszavakkal akarta pótolni a hiányt. A szocialista mozgalom előretört, s mivel semmiféle más segítség nem kínálkozott, a közjogi nemzet rendőri segítséghez folyamodott. A társadalmi szakadék a középosztály és az ipari munkásság között mélyebben tátongott, mint valaha. Az államot előzőnlőitek a proletár-menekülők és kialakult a rendőrök, postások, altisztek s a p k á s - a r i s z t o k r á c i á j a . A kormányzatot lefoglalta az értelmiségi munkanélküliség problémája; az ipari munkásság először állapította meg, hogy alapvető különbség van közte és az államalkotó osztályok között. Néhány évig a nemzetközi munkásmozgalmakban keresett megoldást, de a hazai szociáldemokrácia háborúelőtti és polgári hagyományaitól nem tudott elszakadni. Nagyban-egészben a nyomor és nem tudatos helyzetérés irányította. Mikor a harmincas évek háborús készülődése a nyomort enyhítette, a munkásság egyrésze kacérkodni kezdett a jobboldallal, azaz a közlekedődény-

ben megint egyszinten volt a magyarság eb a proletárprogramm.

A békeévek virágkora a polgári liberalizmusnak és a modern város kialakulásának köszönhető.

A millenarizmusban a polgárság hordozta a anyagi gyarapodást, az európaizálódást, a technikai fejlődést és a kultúréletet. A polgárok vásárolták a városi ingatlanokat, építették a színházakat, eltartották a napisajtót és az irodalmat, felendítették a képzőművészeteket, csinosították otthonukat és fejlesztették városaikat. Az ország azért modernizálódott, hogy a polgári fogyasztót kiszolgálhassa. A termelés három legfőbb mozgatója: a társadalmi, kulturális és ipari fejlődés a kiegyezés óta par excellence polgári ügy volt. Ezért letünk vidéki ország. A magyar ál-polgárság lezárt palack volt, elszigetelte magát a társadalom többi rétegétől. Alkura lépett a feudális-rendi hagyományokkal, melyeket szabály szerint el kellett volna pusztítania, a polgári forradalmat eladta a közjogi nemzetnek; ezért ha majdan történelmi távlatba kerül, ki fog derülni, hogy polgárságunk a rendiség meghosszabbítása. A gépkorszak szociális feszültségét a hazai ipari kapitalizmus nem tudta feloldani, mióta a magyar mű-polgárság kisajátította a „civilizálódást”, egyre az elmaradt polgári forradalom szociális következményeit keserüljük. S legfontosabb következmény éppen az, hogy az eldugult polgári kapitalizmus az ipari proletariátust

könnyed kézlegyintéssel kiszolgáltatta a hazai versenynek.

A világháború után a közjogi nemzet fénykora következett. A polgárság a kereskedő zsidóság kivételével elszegényedett, ezentúl a középosztály alkotta az államot, hivatalnokok, vidéki kurtanemesek és felemelkedett „osztályáruló” jobbagyfiak. A középosztálynak nem voltak igényei; a néhai tehetős polgárt a berendezkedés jellemezte, az új középosztályt a külsőségek költöztetés. A húszas évek végétől a magyar gazdasági válság már nem a szó nemzetközi értelmét fejezi ki: nem más, mint a fogyasztóosztály krízise.

A középosztály magával hozta az államalkotásba vármegyei lappáliáit, provinciális ízlését és két-három nemzedék fáradságos igyekezetére elegendő műveletlenségét. Ebben az időben a polgárság Szabó Dezső, a középosztály Herczeg Ferenc, a közjogi nemzet — amely egyikről sem tudott — Apponyi Albert bővületében élt. Az életszínvonal a polgárság nagyvárosi igényeitől visszaesett a középosztály kispolgári igyekezetéig. A gyáripár és a városi civilizáció kiszolgálásával foglalkozó üzemek fokozatosan munka nélkül maradtak és a vidéki ország kezdte előnteni a fővárost. Ha a fogyasztónak volt is pénze, nem voltak igényei, a kormány felvilágosító hadjáratokra szorult a takarékoság ellen, de takarékoságról szó sem volt, ellenkezőleg,

az új tiers état költekező volt és könnyelmű, csak-hogy éppen a régi polgársághoz viszonyítva nem voltak igényei. Mire a nagy dekonjunktúra elmúlt, a szabad pályák elszegényedtek, a gyáripár teljes megbénulás felé közeledett, a fix fizetés látszott az egyetlen lehetséges életformának és Budapestben, ahol a válság legsúlyosabb volt, számtalan foglalkozási ág halódott foglalkoztató híján. A polgárok nélkül maradt Budapest előzőnlőitek a zsidók és a külföldiek. A dekonjunktúra a kereskedelemmel foglalkozó zsidóságot sújtotta leginkább, mégis a kritikus másfél évtizedben egyedül képviselte a polgári elemet az ország egyetlen városában.

A zsidóság látogatta a színházakat, kávéházakat, éttermeket, vásárolt könyveket, napilapokat, folyóiratokat, luxuscikkeket, eltartotta a fürdőket, a hangversenyeket, a belső kerületek üzleti életét, a szórakozóhelyeket és a finomabb közszükségleti cikkeket előállító gyáripárt. A nagy kereskedelmi dekonjunktúra éveiben csak azok a luxusüzletek tudtak megmenekülni, amelyek a zsidóságot és a hivatali arisztokráciát szolgálták ki, a fixfizetéses középosztály — mint mondták — még túlságosari szegény volt a költekezéshez. Fogyasztórétég nélkül a termelőt akkor sem lehet eltartani, ha az összes körülmények kedveznek. De a középosztály nem is keresett kiutat a válságból, passzív egykedvűséggel és az államnak szegezett követelésekkel tűrte a

tonkremenést, őrizkedett minden gazdasági tevékenységtől, termelte az állástalan diplomásokat és esztelenül költekezett anélkül, hogy fogyasztott volna. A válság régen elmúlt, a háborús konjunktúra túljutott delelőjén, de a középosztály továbbra sem vett részt a városi kultúrában, színházak, kávéházak, hangversenyek, luxusüzletek, könyvkereskedések és színvonalas szórakozóhelyek nélküle éltek, a városi élet minden ágában sajátos vidéki ponyvát termelt magának a cigányzene. selejtes külföldi lektűr, magyar film, hangversenyparádé, jobboldali boulevard-sajtó, német divat, bajor söröző szigorúan megvont határai között. A társadalmi szakadék újabb oldalról mutatta mélységeit¹, mikor a szervezett munkásság műveltségi színvonalára felülmúlta az ország hangadó osztályát.

Ami a nagy nemzetközi válságból Magyarországot érdekelte, az volt, hogy a kis országban helyre tudja-e állítani a termelés és fogyasztás egyensúlyát. Agrárország és világpiac, gyáripar és proletariátus, a kereskedelmi összeomlás és az állami tömegek párharcában végül is mindig erről volt szó. Bármint is volt, az ország (értsd az állam) és a proletariátus eltartotta a középosztályt, de a középosztály Budapestet sem tudta eltartani. Az államra és a zsidóságra hárítva a feladatot, hogy kereskedelmi forgalmat és munkaalkalmat teremtsen. A „krach” idején is hallatlan aránytalanság mutatkozott a

gyáripari munkásság és a középosztály kereseti viszonyai között, amely a fogyasztásban nem jutott kifejezésre.

Még nagyobb volt az aránytalanság a zsidóság: és a középosztály fogyasztása közölt, elsősorban a minőség szempontjából. A középosztály nehezé választás elé került; megmarad-e a helyi-érdekű kisszerűségében, vagy asszimilálódik az aszsimilált polgársághoz. A választásnál az is Jatbaesett, hogy a középosztály nagyrésze más: az államalkotás első mámorát élvezte és meszilelte a közjogi nemzethez való tartozás r e n d é s z e t i h a t a l m á t, ami a polgárságnak sohasem jutott ki. Mint hajdan a polgárság, most a magát kereszténynek nevező középosztály sürgős igyekezettel formálta saját mására az ország külső képét.

A polgárság egykor szellemi ellenzékéből, pezsdülő képzelőerővel és a liberális korszak felvilágosodott szabadversenyével idézett elő ál-virágzást egy elmaradt és az akkori Európához képest civilizálatlan országban. A középosztály feltett szándéka volt, hogy az ellenkezőjét teszi. Az ellenforradalmi történetírás publicisztika és politikai essai egyetlen feladatának tartotta a hazai polgárság fővételét és ezt a vádlott távollétében könnyen megtehetette. A fogyasztó-válság tehát felszínre dobta a közjogi nemzet és polgárság régi ellentétét, ezúttal fordított szereposztásban. A középosztály nem bocsáthatta meg saját alacsonyabbrendűségét, a zsidóság nagy-

világi dőzsölésnek nevezett küzdelmét a színvonalért és a nagypolgárság európai műveltségét. Még a millenáris polgárság sem volt ment a jöttmentség egy árnyalatától, a középosztály azonban a parvenűség nyomasztó tudatával küzdött. Már csak a zsidóság volt jelen az egykori ellenfélből, számláján a hanyatlásban tanúsított „nemzetellenes” kereskedéssel és a fellendülésben szerzett vagyonával. Jelentősége érdemén felül megnövekedett s nézzük ezt megyei szemmel: nem is véletlenül. Következetes volt, jómódú, mozgékony és mindenekelőtt civilizált. A közjogi nemzet csonka Nagy-Magyarországban egymagában képviselte azt az európai-polgári életformát, mely a közjogi nemzetet a millenarizmusban majdnem legyőzte. A fogyasztók válságát csak akkor lehetett eltüntetni, ha a fogyasztást sikerül egyenlően lenyomni, ezért a zsidó polgárságnak lankadatlanul tanácsolták a visszahúzódat.

Jóval nehezebb volt elhallgattatni az ipari munkásság igényeit, mert a proletár életszükséglet! cikket követelt, lakást, bútort, háromszori étkezést, ruházatot: ezeket a szükségleteket sem közzgazdász, sem publicista nem sorolhatta fel névszerint a XX. század harmincas éveiben. Az árszínvonal és a termelés kérdésében természetesen továbbra is a nagytőke döntött, amely közben újabb érdekeltségeket vállalt az államháztartásban. A fogyasztókrízis igazi okait csak a nagytőke ismerhette fel, mikor minőségi termelésünket fokozatosan a külföldi piac

felé irányította, így a termelés helyrebillenését az jelezte, hogy az árak és az ipari munkabérek ellenkező irányban rohantak. A külföldi tömegcikk drága és védvamos volt, a hazai gyártmány még drágább és a külföldnek szánt kompenzációs luxusáru, a munkabérek minimálisak; a közjogi nemzet ezúttal a polgári baloldal helyett szociális forradalomtól retteghetett. S nem rajta múlt, hogy a foiladalom elmarad.

A kis ország gazdasági kérdései kezdtek felolvadni a társadalmi és szociális problémákban. Igen hosszú ideig tartott, míg a magyar kormányok tisztázták magukat a rájuk zúduló gazdasági vádak alól. Igaz, hogy a magyar kormányzat közeljárt a közgazdasági írástudatlansághoz. Igaz, hogy a gazdasági kérdéseket csak addig tudta megoldani, amíg maguktól is megoldódtak volna. De feudálkapitalista államban, melyei több mint ötven éve társadalmi és szociális reformnak még a szele sem érinteti, „öncélú” gazdaságpolitikát el sem lehet képzelni. A közgazdaságtan csak látszólag az anyag tudománya, s a reakció Magyarországa semmiképpen sem a doktriner közgazdák vágyállama. Ha tehát a kormányzatot el akarják marasztalni gazdaságpolitikai baklövéséért, a bírának kell először az alapvető és igazi hibákra rámutatniuk. Ellenforradalmi kormány társadalmi reformprogrammal önmagában való ellentmondás lett volna s ez a gazdasági panaszkodást hiábavalóvá teszi.

Az utódállamok rendkívüli erőfeszítéseket tettek társadalmi viszonyaik megszilárdítására s ezt a feladatot mindennél többre tartották. A részletek nem a magyar történet keretébe tartoznak, de eredményeik annál inkább. Az agrárreformot, iparosítást, adóreformot egyszerre hajtották végre, még akkor, mikor nem tudták, hogy a gazdasági válság végigsöpör-e rajtuk. A közjogi nemzet faut-pas-nak taitott minden hazai megnyilatkozást az utódállamok társadalmi viszonyairól s úgy tudta, hogy a reformok kizárólag a magyarság ellen irányulnak. Az első évtized elmúltával Csehszlovákia és Jugoszlávia már nagyjából elviselhető szociális helyzetet teremtettek, s hogy közben irredenta kisebbségeiknek nem udvaroltak, alig csodálható. A közjogi nemzet politikai ösztönét nem dicséri, hogy ebben az időben a szociális reformot kihagyta ütőkártyái közül és társadalmi krízisét a trianoni számlára írta. Később, mikor Németország átadta a Felvidék egyrészét, mintegy varázsütésre megjelentek a kormánynyilatkozatokban bizonyos szociális reformok nagyvonalú ígéretei, melyek igen hasonlítanak az utódállamokban már elfelejtett rendszabályokhoz. Az első békeévekben a világ közvéleménye kevés érdeklődést szentelt a kis Magyarország gazdasági válságának, a közfigyelmet lekötötte a merészség, mellyel a háromfelől fenyegetett ország a feudalizmus és a reakció felé reformálódott.

Az ellenforradalom a nagy reformlelkendezés-

ben nem feledkezett meg legfontosabb feladatáról: a társadalmi szerkezet tatarozásáról és helyreállításáról. A forradalom történeti érdeme éppen a jószándék, hogy fel akarta bontani az „ezeréves” statusquót. A vidéki ország „nemesi tenyészpolitika” végveszélybe jutott s ha a keresztény középosztály nem állítja helyre az úgynevezett jogrendet, néhány évtized alatt utolérjük Európát. Az ellenforradalom meggyőzően bizonyította, hogy a trianoni Magyarország társadalmi alapjait a kiegyezésben rakták le. A közjogi nemzet feladta a passzív rezisztenciát és bevette a polgárságot.

Ezzel az e g y s z e r i változással törvényes biztosítékot kapott, hogy Ausztria többé nem avatkozik az ország belügyeibe; a „felfelé tanúsított szervilizmus és a lefelé gyakorolt sovinizmus” ötletes elegyítésében a nemzet hathatós támaszra talált a polgári hódítás ellen. A nemzet garantálta Ausztriát, Ausztria biztosította az álcázott rendiséget. Az osztrák kormány ugyan közel negyven éve reakciós volt, de a rendek nem felejtették el a századforduló haimincévee reformkrízisét; a kiegyezés biztosítékul szolgált, hogy a korona nem szövethetik a nemtelekkel.

A polgárság bebocsátása a kereskedelembe, az iparba és a városokba nem bolygatta annyira a régi szerkezetet, mint gondolták. Illedelmes polgárosodás a feudálkapitalizmust szolgálta, hiszen a rendi ország ipar, kereskedés, külforgalom, gyárak és

utak nélkül saját jólétében fulladozott. A polgárosodás, helyesebben a polgárosodás hiánya biztosítékul szolgált, hogy az új tiers état aulikus lesz és nagymagyar, kapitalista és elszigetelt. A közjogi nemzet lankadatlanul ügyelt, hogy polgárságunk át ne lépje szerződésszabta határait. A jobbágység agrárproletáriátussá vedlett, a birtokosztály olcsó bérmunkával pótolta a jobbágyfelszabadítás veszteségeit. Jókor alkalmazott kapitalista elvekkel sikerült az ipari munkásságot is eleve proletársorsban tartani. A polgári átalakulás nem érintette a birtokrendszert, a hivatalnokosztályt és a vidéki közép-nemességet, újait hozott anélkül, hogy a meglévő bolygatta volna.

Az állameszme feloldódását a kiegyezéstől számíthatjuk, mert a nagymagyar képlet és a feudális-kapitalista-rendi szerkezet ekkor lépett pragmatikus kapcsolatba. A XIX. század első felében még a közjogi nemzet termelte a társadalmi reform első indítékait, a reformnemzedék és a liberális korszak első nagyságai meg nem láttak kapcsolatot az állameszme és a társadalmi rend között. Olyan kapcsolatot, mely az emberi haladást közjogi feltételekhez kötné, vagy az állameszmét alárendelné a társadalmi berendezkedésnek. A 48-as reform fel forgatta egész állám berendezésünket, de magát az államot elintézte néhány szükszavú törvénycikkkel, a közjogi szabatosságra pedig ügyet sem vetett. 48 előtt úgy látták, hogy az ország jövőjét, a lako-

sok emberi méltóságát, a közjó haladását csak az állam és az állameszme revíziója biztosíthatja.

Kossuth minden kibontakozás alapfeltételének az állameszme tisztázását tartotta. A kiegyezésnek már életfeltétele volt a közjogi megmerevedés, tehát a dunai konföderáció helyett a szentistváni gondolat lett a hivatalos utópia. Állam és társadalmi rend már nem veszélyeztették, hanem biztosították egymást, és fejezzük ki ezt egyszerűbben: nagymagyar állameszme, közjogi nemzet, feudalizmus és uralkodóosztály többé nem élhettek egymás nélkül.

Íme, láthatatlan alaptörvényeink egyike. Az államrezon visszatért tehát Széchenyihez, „ausztriávali viszonyunk” kodifikálásához és a polgárosodás előbbjéhez, de a történelmi pillanat, mely 1836-ban jelen volt, 1867-ben elmúlt: Széchenyi indítványozta, — a kiegyezés leszámította a fejlődést. Legyünk elég erősek a szakításhoz, ajánlotta Széchenyi, — úgy, ahogy vagyunk, — már pedig ha úgy maradunk, ahogy vagyunk — nem vagyunk többé elég erősek a szakításhoz.

Történelemszemléleti hiba a millenarizmus szemére hányni társadalmi megmerevedésünket, szociális elmaradottságunkat, szervilis birodalmi politikánkat vagy nemzetiségi gondolkodásunkat. A haHanhetes állapot minden időkre rés judicata lett, állapot, melytől reformokkal eltérni nem lehet, csak teljes reformmal, az egész állam átalakításával. Ezentúl minden változás egyúttal azt jelentette

volna, hogy a magyarságnak meg kell változtatnia önmagáról alkotott képét. Aligha van nemzet, mely ilyen hallatlan feladatnak eleget tud tenni, s nálunk a reform ilyen értelemben mint gondolat is árulásnak számított. A forradalom mutatta meg, hogy ez az alaptörvény irányítja a magyar állam életét. Egyszerre kellett volna felszámolni mindent, ami a köztudat szerint a magyar államot jelentette. Az ország területét, közjogi be rendezésünket, a történelmi állameszmét, társadalmi tagozódásunkat, szociális állapotainkat, nemzeti eszményeinket.

Egy pillanatban rá kell döbbseni, hogy társadalmi helyzetünk a rendiségnél, állameszménk hatvanhétnél tart; a forradalom nem tudott a kettős feladattal megbirkózni, mert a tömegek magyar államot és szociális reformot akartak, s amit a közvélemény magyar államnak tartott, az kizárta a szociális reformot.

E zárótétel bizonyítása az ellenforradalomra maradt, amely nem tudott más állameszmét, mint a birodalmit, vagyis a közjogi nemzetét, ennél fogva nem ismerhetett más társadalmi szerkezetet, mint a közjogi nemzetét. A huszonöt év története nem más, mint a feudalizmus és a nagymagyar irredentizmus története. A szegedi nemzet már tárgyi érvekkel védelmezhetette a társadalmi merevséget: az ország azért nem tudott mit kezdeni függetlenségével, mert átmentette a millenarizmust, de elveszítette a

monarchiát. A nagybirtok felosztása — úgymond — meggyengíti az uralkodóosztályt, tönkreteszi az egyházat, gazdasági zűrzavart okoz és új birtokososztályt statuál, mely még nem érett meg az önállóságra. Lefordítva: a középbirtok instrukciót kíván, ehhez fel kell forgatni az egész hitel- és pénzpolitikát, telepítést, tagosítást kell kezdeni. Fogyasztóréteg születik, tehát olcsón kell termelni és támogatni kell az iparosodást. Mindebbe a közjogi nemzet politikailag belebukik, s nem tudni, hogy egy szociálisan nagykorú ország nem sodródik-e a „kismagyarság” felé?

A forradalom óta sorozatos tapasztalatok bizonyították, hogy a tömegek fontosabbnak tartják a szociális kérdést, mint a közjogi fikciót. Az októberi forradalom majdnem elsöpörte az állameszmét s csak a pszichológusok tudhatták, hogy a kommunizmus nem rombolni, hanem helyreállítani segített. Az ipari proletariátus hangulatáról tudósított a szociáldemokrácia előretörése és a képviselőházi ellenzék az agrárproletariátusra támaszkodva rohamozta a nagybirtokot. Egyik sem mondta ki, hogy a szociális reformnak köze lenne az állameszméhez, — a szociáldemokrácia és a kisgazdamozgalom még e kérdés környékét is kerülte, — de kimondta később a nemzetiszocializmus, amely néhány szociális és antiszemita jelszóért megvette az egész magyar állameszmét.

A közjogi nemzet és a tömegek ugyanazt a fik-

ciót fűrták ellenkező oldalról; az egyiket saját tehetetlensége és nehézkedése sodorta el, a másikat a jelszavak. Mindketten magyar államot akartak, de az, hogy magyar állam már nem jelentett semmit. Minél kézzelfoghatóbb valósággal került szembe a fikció, annál gyengébbnek bizonyult és a nemzetiszocializmus hatalmas valóság volt: maga a feltámadt germán princípium.

Önmagáról alkotott képében minden nemzet napról-napra írja a maga történetét. A nemzeteket úgy kell nézni, ahogy ők látják önmagukat. A nagymagyar állameszme és a feudalizmus hatvanhetes szövetségét a közjogi nemzet azzal biztosította, hogy megtestesítette a Magyarországról alkotott fogalmat: a közjogi és szentistváni fikciót. Nem ide tartozik, hogy a magyarság de iure mit jelentett, a társadalmi és szociális helyzetet az befolyásolta, hogy de facto nem jelentett semmit. A tömeg mint proletár, szembefordult az uralkodóosztállyal, amelyet a magyarságeszmény megtestesülésének tartott. A paraszt utálta a szolgabíró, de büszkén emlegette a nemzetiségekkel kapcsolatban. A munkásság támadta a középosztályt, de mint magyar, feltétel nélkül mesterének tartotta. Az elmékben létező fiktív Magyarország nem volt osztályállam, mert mindenki egyformának látta és minőségéről sohasem volt vita. Az ország megszakítás nélkül millenáris habitusban látta önmagát, inneni a tévedés, hogy az ellenzék az állam helyett

a politikai reakciót támadta. A polgárság is a fiktív állameszméhez asszimilálódott. Lehetséges-e még forradalom ott, ahol lényegben egyetértenek s a módozatok miatt lázonganak?

A közjogi nemzet kifejezte a közgondolkodást, a tömeg szószólóját látta benne s a képviseletért anyagi terheket is vállalt, mint egykor a diétái követek költségeit. Ezért a társadalmi válság árnyait lehetetlen felmérni anélkül, hogy tudnánk, milyennek látta közben a nemzet önmagát.

1848. A forradalom azt ígérte, hogy fáradtság nélkül, fajt accomplival helyreállítja a közjogi fikciót, demokratikus berendezkedést, szociális egyenlőséget és társadalmi szabadságot biztosít. A közjogi nemzetet megragadta a függetlenség, a jobbágságot a szabadság. A szónoki forradalom népháborúvá fejlődhetett, mert a rendek egy eszményért, a tömegek kettőért harcoltak. Elméletileg lehetséges volt, hogy megszülessék a modern és demokratikus állam. Hogy gyakorlatilag lehetetlen volt, azt csak Széchenyi és európai szemmértékű társai látták előre.

1867. A közjogi nemzet intonálta az államfikciót, a közvélemény egyszerre ujjongott és bánkódott, visszanyúlt negyvennyolcas emlékeihez és teljes függetlenséget óhajtott. Mégis nagyszerűnek tartotta az eredményt: magától értetődött, hogy demokratikus gazdasági és szociális felemelkedés következik. Megérkezett az urbanizálódás, a polgár-

sag, a gépkorszak és az iparosodás; a közvélemény nem gondolt szociális kérdésekre, mert múltó pillanatnak látszott minden az eljövendő virágkorhoz képest. Mindent a közjogi státusrendezéstől vártak, amely természetesen gazdasági átalakulást is jelent. Mikor a szociális helyzet romlott, a tömegek nem a közjogi nemzetet, hanem a kiegyezést okolták és a 49-as pártot támogatták. A millenarizmus közjogi küzdelmeiben az egész ország résztvett és a közjogi nemzet csak a hangszereket szolgáltatta.

1918. A tömegek csalódtak. Be akarták fejezni a háborút, a drágaságot, az áruhiányt, demokratikus államot akartak és — pars pro toto — osztály nélküli társadalmat. De ragaszkodtak a nagyinagyarállameszméhez és a közjogi nemzetével hazugságaihoz. Különös ellentmondás: a Károlyi-kormányt végső fokozatig azért buktatták meg, mert mást akart, mint a megbukott közjogi nemzetet.

1919. A kommunizmus a szuverenitás ígéretével a szó szoros értelmében elsodorja az ipari munkásságot, de a közvélemény semleges marad és az állameszmén rágódik; következmény: a kommunizmusnak meg kellett buknia, mert csak a közjogi fikcióhoz kapta meg a tömegeket, amelyeket társadalmi jogon követelt.

1920. A restituált közjogi nemzet először hirdeti meg Európában a jobboldaliságot. Erről másutt. Jobboldaliság társadalmi szempontból

annyit jelentett, hogy a társadalmi egyenlőtlenséget valamilyen kisebbség politikai egyenlőtlenségével tömök be. A közvélemény megnyugvással tudomásul vette, hogy jogait jogfosztás útján fogja érvényesíteni.

1938. A tömegek — élükön a keresztény középosztállyal — a nemzetiszocialista átalakulást követeltek: a germán princípium helyreállítását, a demokratikus (áldemokratikus) alkotmány felfüggesztését, anyagi igényeik kielégítését mások jogfosztása útján, a birodalom helyreállítását, a nagy-magyar imperializmus német hűbéri szerkezetben való feltámasztását. Ez nem más, mint az állam-eszme megfiatalítása az államfenség terhére és a függetlenség feladása a fikció javára. A hazai nemzetiszocializmus mint társadalmi jelenség, a közjogi nemzet igazolása: íme, nem akart mást, mint a közvélemény.

A közjogi nemzet a zsidóságra és a nagybirtokra háritotta a feudális-rendi-nagymagyar történelmet. A közvélemény a zsidóságot, a nagybirtokot és az egyházat támadta, általános jogfosztást követelt, egyenlőség helyett kodifikált egyenlőtlenséget és vállára kapta az uralkodóosztályt, mely mint mindig, most is intonált. 1930-tól, mikor a történet szálai a befejező tableaux-hoz kezdenek gyülekezni, a társadalmi és szociális kérdés fokozatosan átcsúszik a közjogi fejezetbe, bár ennél korszerűtlenebb kifejlés alig képzelhető.

A keresztény középosztály jobboldali virágkora Németország dunai terveire támaszkodott. A magyar uralkodóosztály tudomásulvette a „Herrenvolk”-ot, cserébe a Birodalom jóváhagyta a szociális egyház politikáját. Visszatért tehát a közjogi nemzet és a monarchia hajdani szövetsége, az a különös „sajátilag magyarhoni” állapot, hogy uralkodóosztályunk külföldi szuronyokra alapítja szociális imperializmusát.

„Ha a történetíró azt a nagyjelentőségű és megdöbbentő tényt próbálja majd megmagyarázni, — írja Károlyi Mihály — hogy Közép-Európa e részein a szélességi fokok alatt, a természeti feltételek mellett, a világhatalomba bekapcsolva megértettük a világháború kitörését és az összeomlást a nélkül, hogy a nyugati államok szociális fejlődési fokát akárcsak meg is közelítettük volna (megértük úgy, hogy még az orosz dumának is voltak szocialista képviselői, de a magyar parlamentben nem ült egy ember sem, aki a munkások nevében szót emelhetett): a történetírónak, amikor itt az okokat kutatja, semmiesetre sem szabad majd elmennie a külpolitikai tényezők mellett.”

VI.

A polgári forradalom elmaradt, a természetes fejlődés első láncszeme kiesett. Társadalmi és gazdasági nehézségek zúdultak a felemás állam nyakába, melyek szilárd tiers état nélkül egyszerűen megoldhatatlanok voltak. Az evolúciós elmélet egyszersmindenkorra megbukott, ütemes formaváltás helyett lökésszerű állapotcserék rázzák meg Magyarországot. Néhány cseppnyi ebzmét kapunk nyugatról s döbbenten tapasztaljuk, hogy elsikkad vagy árvizet fakaszt, de nem oszlik el a szervezetben. A közlekedőedény fenéke hiányzik. A fejlődés folyamatossága megszakad, szervesen összetartozó jelenségek között nincs kapcsolat: jobbágyfelszabadítás és parasztgazdálkodás, a rendiség halála és a képesítéshez kötött foglalkozás, a kapitalizmus és az ipari munkásság kialakulása elúsznak egymás mellett és senki sem veszi észre, hogy egymásból következnek.

A kötött agrárgazdálkodás is átmenet nélkül

vedlett ipari kapitalizmussá. A közjogi nemzet visszavonult államjogi fondorlatai közé és fumi-gálta az átalakulást.

A rendi Magyarországon csak szorgalmas tör-ténészek találhatják modern értelemben vett keres-kedelem és ipar nyomait. A kötött agrárgazdaság önellátó csereberélő volt és szükségletei közgazda-ságtani értelemben úgyszólván alig voltak. A ke-reskedő nem csak azért hiányzott, mert a nemes megalázónak tartotta, a városi polgár saját kis szűk körére korlátozta és a jobbágy meg sem próbál-hatta, hanem azért, mert nem volt kéznél vevő és nem volt kereslet. Később úgy tud-tuk, hogy az öntudatos magyar nép mindig isten-félő undorral nézte le a kereskedést, mely nem méltó szabad emberhez: az ellenszenv okairól azon-ban bőszes részletekkel szolgál a gazdaságtörténet. A nép rosszul élt, de keveset dolgozott, jó föld ros-zsul megmunkálva is eltartotta a proletárnépességet és az egytelkes nemességet. A kereskedelem munká-val és törődéssel járt s az akkori úttalan viszonyok között nem csekély fáradsággal. Akinek nem vol-tak szükségletei, nem érezte indíttatva magát feles-legesnek látszó munkára. A szlovák parasztok és német polgárság ugyanakkor kitűntek kereskedő szorgalmukkal; igaz, hogy nem voltak földtulaj-donosok. A 40-es évektől kezdve bizonyos kény-szerúségek folytán idegen elemek keveredtek a zárt agrárrendszerbe: vízszabályozás, iparosító, keres-

kedő, vámvédő társulatok, hidépítés, vasút, gőzhajó, szövöszék. Választani kellett a kereskedelem és a teljesség között.

Segítségül megjelent északról a zsidó bevándorlás. Az önkényuralom idején a nemzet a passzív rezisztenciával akarta megőrizni kiterjedését, de ugyanezzel a passzív rezisztenciával kicsúsztak kezéből az alkotmány valódi eredményei. Az ország fokozatosan visszacsúszott a kötött agrárgazdálkodásba; a forradalom és a jobbágyfelszabadítás egyelőre csak a parasztság jogi helyzetét változtatta meg. A passzív rezisztencia és a jofinizmus rokonsága szembeűnő.

Ne tulajdonítsunk túlzott jelentőséget az önkényuralom alaki hibáinak. A közjogi nemzetet megfosztotta játékszerétől, lomtárba dobta a büvöletes közjogi szerkezetet, rendeletekkel kormányzott és végig sértette a lovagi és katonanemzetet: nem engedte meg a magyar országgyűlésnek, hogy felajánlja emberanyagát az osztrák ármádiának.

De ne értsük félre: a tétlen ellenállás nem tunya böjt, hanem nemzeti megmozdulás. A passzivitás a Habsburgoknak szólt, de a rezisztencia a benyomkodó Európának. A nemzet félre nem érhető módon védekezett; tagadta a közjogi szabálytalanságot, az alkotmányvétséget, a Bach-huszárok erőszakoskodását, de végül is magát az életet tagadta, mert az élet fenyegette a civilizációval, polgárosodással, gépekkel, vasutakkal és földmérőkkel. A nemzet, amely

s o h a s e m v o l t k o r t á r s , n e m k í v á n t s z o k á s a i n v á l t o z t a t n i .

A passzív rezisztencia nemzedéke teremtette meg a hazai „zsidókérdést” csakúgy, mint a későbbi ipari válságot és a dzsentrieszményt. Az abszolutizmus köré kerített nemzeti jajongás eltakarta a passzív rezisztencia társadalmi jellegét: a forradalom csendes fertőtlenítését és a jobbágyfelszabadítás közömbösítését. A nemzet hivatalos provincializmussal védekezett a közjogi és civilizálódási veszedelem ellen. Az érkező zsidóságot éppen csak nem fogadták tárt karokkal.

Bármilyen történeti dolog, fel kell itt venni, milyen fordulatot vesz a társadalmi és ipari fejlődés az akkori zsidó bevándorlás nélkül? óvatos becslés szerint iparunk és kereskedelmünk elnémetesedett és elcsehesedett volna, mert népességünk még a zsidó bevándorlás előtt fordított hátat a szabad foglalkozásoknak. A bevándorlás gyors volt és jelentékeny természetes szaporodás követte. Kassán 1840-ben három izraelitát tartanak nyilván, 1859-ben már 729-et. A negyvenes években 76.000 bevándorlóról tudunk és 1850-ben 366.000 zsidót említ a statisztika. Az ország lakosságának 3.2 százalékát.

A zsidóság elhelyezkedett az ipari és mezőgazdasági gócpontokban, vagyis ott, ahol az agrárországban forgalmat sejtett és lehetőségeket keresett. Földtulajdont nem szerezhetett és idegennek

kezelték. De a kereskedés nyitva állott mindenkinek, aki hajlandó volt elvállalni.

A bevándorlottak az európai zsidóság leggyengébb rétegéhez tartoztak és alatta maradtak a korábban, nyugatról érkezeiteknek. Kereskedelmi hagyományokat hoztak és a pénzgazdálkodáshoz szokott ember fürge észjárását. A vendégjog megkötötte életformájukat, de szabad lehetőséget biztosított, sőt kánaáni lehetőségeket: a megvetés, mely foglalkozásukat kísérte, a versenytárs nélküli gazdagodás záloga volt. Megjelenésük kiküszöbölte az életből a rendi pénzgazdálkodás avatag formáit és visszatalta a fikciók közé. Kölcsön-, hitel-, kézizálogüzleteket kezdtek, vettek, eladtak olyan országban, amely hivalkodott gazdasági tudatlanságával. A zsidóság szükkörű és sekélyes műveltséget hozott magával és gazdasági tevékenysége is helyi érdekű műveletekre szorítkozott, az élet legegyszerűbb jelenségeire; szinte természetrajzi értelemben követte a vacuum törvényét. Kocsmák, kisebb pénzügyletek, bérletek, vásárok, zálogkölcsönök, terményügyletek, árverések, közvetítések: íme a tevékenység, melyre az országnak segédnépeket kellett alkalmaznia. Erre a tevékenységre a „gazdasági élet” modern értelmezése nem találó kifejezés.

A zsidóság első nemzedéke általában nem a városok, hanem a mezővárosok felé húzódott, az agrárfeudalizmus eldugult csatornáira felé. Míg a felvidékiek a vándorkereskedést, a németek a pol-

gárlakta városokat, a zsidóság a helyi kereskedelmet és pénzgazdaságot sajátította ki, és ezen sün a közjogi nemzet, sem a tömegek nem, találtak kivétlenül. A század elején egy dugába dőit törvényjavaslat polgárjog-kedvezményeket ígér azoknak a zsidó bevándorlóknak, akik hajlandók Magyarországon gyárat alapítani.

A városi kereskedelem még nem volt ellenfél, a polgári korszak még nem következett el, s mire beköszöntött, szintén segítségül hívta a zsidóságot. A közjogi nemzet nem bánta, hogy a gazdasági kérdés ilyen fordulatot vett, mert a kezdetleges proletár zsidóságban engedelmesebb anyagra talált, mint a németekben és csehekben. Közjogi köntörfalakban gondolkodván, nem is láthatta előre, hogy a kis pénzügyi manipulációkkal saját vagyoni felsőbb-ségét is átengedte az idegen proletároknak.

A bécsi kormányzatnak általában kellemes volt, hogy Magyarországon szűkvelejű falusi nemesek a birodalom agrárgyarmatát ápolják, és általában kellemetlen kilátásként emlegették, hogy az ország felhagy a kötött gazdálkodással és versenyt támaszt a nyugati iparvidékeknek.

Ehhez képest jóakaratóan túrték a rendi gazdálkodást; nem akadályozták és nem segítették. Az iparosodást és kereskedést azonban nem vették tudomásul, ha a magyarok — úgymond — versenyt akarnak, boldoguljanak, ahogy tudnak. Magyar indusztrializmusnak mindenesetre nem volt helye a

birodalom pénzügyi politikájában. A feudalizmus és a kormányzat hallgatólag egyetértett az agrár-gyarmat-politikában. Egyike volt ez a ki nem mondott alkotmánybiztosítékoknak.

De Ausztria mindenesetre érdektelen volt abban a kérdésben, hogy Magyarországon magyarok vagy jiddis-zsidók a korcsmárosok, árendások, terménykereskedők és — kamatuzsorások. Történetírásunk utalásaiból arra lehet következtetni, hogy a bécsi gazdasági elnyomatás következtében a magyarság még az uradalmi házizsidó szerepköréig sem tudott eljutni. A zsidó bevándorlás sikere szemléltetővé tette, hogy az ország, amely a forradalomban pótolta a legsürgősebb jogi hiányokat, a tétlen ellenállás alatt, behozhatatlanul lemaradt a technikai civilizáció versenyéről. Az önkényuralom korában kezdtünk vidéki ország lenni s annál inkább provinciálisabbak lettünk, mert tanítóink és gazdasági segédnépeink is sajnálatosan kisszerűek voltak.

A műveletlen és kezdetleges zsidó tömegek a gazdasági élet fejlettebb formáival sem a nyugati vidékeken, sem a szász és sváb területeken nem tudtak megbirkózni. Közjogi észjárás szerint az ország újabb nemzetiséggel gyarapodott, amely azonban m'egvetett foglalkozásánál fogva nem osztozhatik a polgári jogokban. A zsidó proletariátus egy nemzedék alatt a polgárság küszöbére ért, a második már polgárosult, vagyont gyűjtött, kivívta a recepciót és első asszimilációs sikereit aratta. Ez mutatja a

lehetőségek arányait, melyeket az ország a legcsekélyebb megfontolás nélkül idegeneknek juttatott.

A bevándorló zsidóság gazdasági térfoglalása mint történeti jelenség nem volt újdonság. A kötött gazdálkodás következtében minden feudális társadalom átment hasonló folyamaton. Amíg a feudalizmus a kötött gazdálkodásban vesztegel, a társadalmi szerkezetből következik, hogy a korlátok közé szorított termelők árujával csak egy idegen és szabad réteg kereskedhetik. De a XIX. század derekán, mikor feudalizmus, céh, jobbágyság, agrárkényszer a múlté volt, az európai népeket már a megnövekedett szükséglet és a rohamosan szaporodó népesség hajszolta az iparosodás és pénzgazdaság felé. Minden lehetőséget belterjesen ki kell használni, hogy az ország eltarthassa lakóit. A létminimumon túl nem voltak szükségletek, nagyjából mindenki annyit termelt, amennyit fogyasztott s a felesleget helyi csereüzletekre fordította; ezt a szűk körű termelést könnyűszerrel elvégezhetette, mert bár a föld teljes hozamának csak egy töredékét eredményezte, Magyarország mégis a birodalom éléskamrája lehetett. A zsidó térfoglalás okai közül nem felejthetjük ki ezt a szempontot. Ha a kiváló föld nem tesz feleslegessé minden befektet, az agrárkényszer nem tartható fenn a hatvanas évekig.

Csak ilyen körülmények között érhetne el európai országban a bevándorló zsidó proletár halhatlan sikereit. Később a hivatalos történetírás

figyelmeztetett, hogy népünk a hódoltság idején szállította le termelési igényeit a betevő falat színvonalára, és megintette a bevándorlókat mert visszaéltek az ország elmaradottságával. A hódoltság óta körülbelül százötven esztendő telt el — és mozgalmas esztendők! — II. József, reformkor-szak, Széchenyi, szabadságharc, polgári jogegyenlőség, gőzgép, vallásszabadság; a történelem fogja eldönteni, hogy elegendő idő volt-e a belterjesebb gazdálkodás elsajátítására? A zsidóság azonnal lázas tevékenységbe fogott, nemcsak a napi életet, de jövőbeli reményeit illetően is. A hatvanas években már egészségtelen különbség van a kereskedelmi életben elhelyezkedett németek, csehek, zsidók és a magyarság között, amely még mindig az államalkotást tartja egyetlen méltó feladatának.

A feszültségnek robbannia kellett, és mindkét fél úgy érezte, hogy az aggasztó aránytalanság csak akkor viselhető el, ha kompenzálják. A zsidóság lázas és tüntető magyarosodással, a közjogi nemzet a dzsentri eszményével akarta közömbösíteni a következményeket. Ekkor a kiegyezés megnyitotta a kapukat Európa felé.

Iparosodás, polgári konjunktúra és urbanizálódás. A német és zsidó elem számára a polgárság emelkedés volt, a középnemességnek csendes szegvén, melyet csak diplomával, vagy hivattal lehet eltakarni. Meglepően éles a választóvonal a honoratior és virilista polgárság között, mert az egyik

oldalon a jogász-hivatalnok középnemesek, a másik oldalon a német-zsidó-cseh kereskedőosztály helyezkedett el. A polgári virágkor érett gyümölcsként hullott a zsidóság ölébe. Hála az előző nemzedéknek, nélkülözhetetlen szakképzettségének és az iparosodás par excellence gazdasági követelményeinek. Mint minden hirtelen fellendülés, a millenarizmus is „mobil tőkét” kívánt, de készpénzzel csak a zsidóra szorulhatott. A mindenható földbirtok mérhetetlen adósságokba keveredett és eltévedt a zálogjog útvesztőjében. 1850-ben a nemesi birtok már 300 milliónyi adósságot cipel. Az eladósodott birtokososztály észszerűtlen életmódjával, rosszul mivel földjével, fundus instructus, talajjavítás, belterjes gazdálkodás, korszerű termelési eljárások, hosszúlejratú hitel híjával holt vagyon ura, míg a zsidóság és általában a kereskedőosztály könnyen mozgatható tőkéjével kihasználhatta az ipari fellendülést.

Az urbanizálódásnak nem voltak komoly hazai hagyományai és ami volt, az is német kezdeményezés. Az ország jellegét mezővárosok és a hódoltság alatt keletkezett parasztvárosok adták. Pest és néhány polgárlakta városi város minden magyarkodás ellenére még erősen német jellegű. A kiegyezés egyik napról a másikra felbecsülhetetlen lehetőségeket nyitott a magyar városi fejlődés számára. A gazdag és megelégedett országban hirtelen kínzó p o l g á r h i á n y keletkezett. Gazdátlan foglalko-

zasi ágak kínálkoztak a közjogi nemzetnek, de rájuk sem hederített; a gazdasági „kulcsállásokat” előkelő fintorral átengedte a zsidóságnak. Egy nemzetnek elegendőnek bizonyult, hogy a zsidóság meg tudja állni helyét az élvonalban, bámulatos hasonlósági készségről tett tanúságot, és ez a tulajdonság jelentékeny függeséggel is párosult, mellyel a lomha társadalom nem tudott lépést tartani.

Ilyen előzmények után alakult ki a millenarizmus német-zsidó jellegű városi-polgári korszaka, és a közjogi nemzet kénytelen volt a befejezett ténveket hallgatólag tudomásul venni. Az industrializmus és a modern kereskedelem kialakulása elviselhetetlenné — történetileg legalább is elviselhetetlenné — fokozta a sebességkülönbséget. A zsidóság hasonult nyelvben, magatartásban, elsajátította a közjogi fikciót és a közkeletű magyarkodás kötelező fordulatait, hűségesen, sőt túlzott lelkesedéssel szolgálta a birodalmi gondolatot, de megmaradt kereskedőnek, városlakónak és jómódúnak. Csak saját életformáján belül asszimilálódott. Ilyen előzmények után nem csodálnivaló, hogy a bevándorló zsidóság egyetlen modern európai államban sem aratott magyarországi térhódításához fogható sikert. És nézzük ezt az akkor kötelező nacionalizmus szemzőgéből: a magyarságnak sem etikailag, sem történetileg nem használhatott egy újabb kisebbség megjelenése. Az ország máris túl volt terhelve nemzetiségekkel, és az e t i k a i m a g y a r s á g

tétele nevetségessé vált egy olyan országban, hol az államalkotó nép a szivárvány összes színeiben játszott.

Jelentékeny számú történeti irrealitásaink között nem méltatták elég figyelemre azt a lehetőséget, hogy a bevándorló zsidóság, amely az ország gazdasági alapszövetét észrevétlenül átította, — nem asszimilálódik. Ha a jövevények történetesen kultúrát és faji öntudatot hoznak magukkal, az új bevándorlás történeti katasztrófává dagad.

Az ország dinamikus gazdasági területei már nemzetiségi kézen voltak, ezentúl a gazdasági élet árendásaként újabb nemzetiség bukkan fel. Könnyen megeshetett volna, hogy hárman négyfelé húzzák az országot. A magyarság, mely hamis eszményeiben egységes volt, bogozhatatlanul összekuszálódott etnikai szerkezetében. A faji zűrzavarban a zsidó keveredés jelentőségét veszítette. A zsidóság az első nemzedék után teljesen asszimiláltnak érezte magát, s ha támadták, már magyarságában érezte sértve magát.

„Magyarok vagyunk és nem zsidók, — írja 1848-ban a magyarországi és erdélyhoni zsidók kiáltványa — nem külön nemzetbeliek, mert mi csak akkor vagyunk külön vallásfelekezetet, midőn imaházainkban köszönetünket és legbelsőbb hálánkat intézzük a Mindenhatóhoz, hazára és reánk is árasztott kegyelméért, de a? élet minden egyéb viszonyaiban honfiak, csak magyarok vagyunk.” A sza-

badságharcban közel 20.000 zsidóvallású „honvéd harcolt; ez a szám elgondolkodtató. Azt jelenti, hogy az ország legfiatalabb nemzetisége az államalkotó nép érdekeivel azonosította magát s a döntő pillanatban a vérontástól sem rettent vissza. „Die beiden Judengemeinden in Pesth und Alt-Ofen haben ihr mehrfältiges wahrhaft schändliches und gesetzwidriges Benehmen in Allgemeinen insbesondere aber durch mehrere Begünstigung und Unterstützung der Sache der Rebellen gegen ihren rechtmässigen Kaiser und König auf eine so offenkundige Weise an den Tag gelegt” — hogy Haynau kétszázezer forint hadisarcot ró a magyar zsidóságra.

A zsidóság haszonért kereskedett, de mert az egész országgal kereskedett, az egész ország hasznát nagyban-egészben lefölözte. Egy nép, mely emberemlékezetet meghaladó idő óta a feleslegből élt, meg kellett hogy gyűlölje a jövevényt, aki a szándéktalan feleslegből előre megfontoltan hasznot préselt. Sem a közjogi nemzet, sem a tömegek nem voltak hajlandók tudomásul venni, hogy a bevándorló zsidóságot a nemzet maga szerződtette az alantas gazdasági tevékenység ellátására.

A közjogi nemzet türelmetlenül várta az időt, mikor deux ex machinát láthat a zsidóságban, istencsapásai, melynek jelenlétéről sem közvetve, sem közvetlenül nem tehet. A hazai zsidóság rövidesen

Ding an sich lett, csak úgy, mint a nemzetiségi kérdés, a nagybirtok, a proletariátus és Magyarország. A hasonló zsidóság csak félszemmel nézte Magyarországot; félszemét Európán tartotta, melynek meghonosítására behívták. Ez a szemszögműködés akkor is megmaradt, mikor a nemzet már elfelejtette az eredeti célt, s ezért a zsidóságot nem vallása, vagy faja, hanem nyugatoskodó attitűdje miatt tekintette idegennek. Pontosabban külföldinek. A zsidóság sorsa ilyen körülmények között megpecsételődött. Rossz ösztöneivel és még rosszabb helyzetérzésével nem fogta fel, hogy olyan országban vállalta a jövedelmező bűnbak-szerepet, ahol a bűnbak nemzeti intézmény.

A bevándorló tömeg selejtes minőségű volt, a zsidóság legmélyebb rétegeiből jött s európai viszonylatban nem volt több, mint proletár. Sem tehetségben, sem faji adottságokban nem érte utóli a nyugateurópai zsidóságot. Bizonyosra lehetett venni, hogy ez a szellemileg sehova nem tartozó tömeg igen gyorsan fos; beilleszkedni az „etikai magyarságba”. A zsidóság számára a magyar asszimiláció nem okozott lélektani nehézségeket, mert a millenarizmus csak külsőségek és fikciók adaptálását követelte. Ahhoz, hogy magyarrá legyen, úgyszólván semmit sem kellett feladnia, a doktrínát elsajátíthatta az iskolában, az attitűdöt a társaságban. Egyenesen kívánatos volt, hogy meg-

őrizze hivatását, foglalkozását, észjárását, mert de facto asszimilált zsidósággal az ország nem tudott volna mihez kezdeni. A közjogi nemzetnek éppen zsidókra volt szüksége, és az asszimiláció azért kellett, hogy a nemzet Önmaga előtt igazolhassa a nélkülözhetetlen segédnépet.

Ebbe a felületes asszimilációba a zsidóság magával vihette német kultúrelemeit, nyelvét és észjárását. A polgárságra ráhagyták, hogy teremtsen magának kultúrát, ahogy tud; a zsidóság tehát saját német alapjaira húzta fel a magyar szecessziót. A millenarizmust csak a hivatalos nyelv érdekelte: a köznyelv észrevétlenül felfűvódott a zsidóság német szerkezeteitől; az észjárásról pedig a millenarizmus alatt alig esett szó, miért is a zsidóságot senki sem háborgatta, abban, hogy magyarul tesszéljen, de közben nemeiül gondolkodjék.

A bevándorolt zsidóság magyarországi szereplése idején a germanizálás apostola maradt. Megrontotta a köznyelvet, görcsös fordítmányokkal éktelenítette el a magyar tudományos prózát és importálta a német kultúrából mindazt, ami saját sekélyes színvonalának megfelelt. Politikusaik, közíróik, tudósai a német tájékozódás zászlóvivői voltak, előbb monarchikus, majd a világháború alatt wilhelminus változatban.

A zsidóság, melyet annyi rokonvonás köt a porosz-német eszményhez, a limine képtelen volt felfogni, hogy a millenarizmus csak műmagyarság

és a valódi magyar állameszme körülbelül homlok-egyenest ellenkezik minden eddigi tudomásával. Ha a zsidóságnak valódi magyarsághoz, egészséges állameszméhez kellett volna alkalmazkodnia, az asszimiláció évtizedes kínládássá szürkül, mert fel kellett volna adnia önmagáról való tudomását. E helyett az asszimiláció két évtized alatt sikeresen befejeződött. Sem nyelvéről, sem gondolkodásáról nem kellett lemondania, megőrizhette észjárását, életformáját, eszményeit és politikai ideáljait. Csak azt kívánták, hogy mindezt fordítsa le szószerint magyarra.

A nyelvrontás kiterjedése még felbecsülhetetlen. „Ha tudni akarom, mit gondolnak, — írja Kosztolányi Dezső — előbb németre kell visszacsavarnom”, mert itt minden mondat sült német, az emberek lélekzetvétele is az, csak még a szavak váza és a máza a miénk.” A magyar zsidóság könnyebben ragadhatta meg a germán princípiumot, mint a közjogi nemzet; a monarchikus kettősséget szervilizmus nélkül is meg tudta oldani, mert a valóságban is kettős volt: l é n y e g é b e n n é m e t , f o r m á j á b a n m a g y a r .

Ilyen szerkezet számára a millenarizmusnál kellemesebb állapot el sem képzelhető. A hazai német polgárság sietve magyarosodott, rokonszenvezett a germán princípiummal, de anélkül, hogy nyíltan hirdette volna; ez a feladat egészen a zsidóságra maradt. A századfordulón a magyarországi

zsidóság már csak annyiban volt idegen, amennyiben német volt. A közjogi nemzet irigykedve nézte ezt a német-zsidó rokonságot és nem vette észre, hogy a zsidóságban statuálja azt, amit a Bach-korszakban megtagadott. Az önkényuralom nyíltan németesített, a zsidóság az államalkotó fikció védelme alatt. Eredményei felülmúlják az osztrák abszolutizmus minden teljesítményét: a magyar városi kultúra megrekedt a német kispolgáriumantikus színvonalon, tudományunk átlaga német kompendium-tömegterméssé vált, kulturált behozatalunk irodalomban, színházban, zenében, másodrendű német hordalékra szorítkozott. Ez a városi kultúra a közjogi nemzet színvonalához képest Európát idézte, de önmagában csak kisszerű utánzat volt.

A közjogi nemzet mindebből annyit észlelt, hogy a zsidóság még politikai érvényesülésében is meg akarja előzni és ügyesebben szolgálja ki Bécset, mint a hivatalos sajtó. A zsidóság szerepét a magyar közgondolkodás elnémetesedésében a második világháborúig nem tisztázták részletesen; tagadhatatlan, hogy a középszerűség kötőanyagát a zsidóság szállította Ausztriából és a bécsi kultúrtermés hulladékából.

A habsburg birodalom századaiban filológiai finomságok óvták meg a magvarságot a felszívódástól, az, hogy a közjogi nemzet nem tudta elsajátítani a német nyelvet; lélektanilag szószerinti

igazság, hogy nyelvében élt a nemzet: az önálló magyarság pillérei közül nem felejthetjük ki a r a g o z á s t és a m e l l é r e n d e l é s t. A német gondolkodás nem tudott elegyedni a magyarral, egyik a másikat csak utánozhatta, de fel nem szívhatta. A birodalmi államszemlélet és magyar állameszme között sohasem volt elsőfokú kapcsolat, mi csak azt tudjuk, hogy az osztrák hogyan gondolkodik rólunk, mert ezt tapasztalati úton megismerhettük, de sohasem eszméltük, hogy mit tud az osztrák önmagáról és a birodalomról.

Valódi alkotmánybiztosíték volt ez, mert amíg tudtunk önállóan gondolkodni, lehetőségünk volt arra, hogyha egyszer akarunk, gondolkodjunk is önállóan.

A nyelvújítás sok német fordítást hozott a nyelvbe, szolgai másolatokat, anélkül, hogy megtámadta volna a nyelv szerkezetét. A második nyelvújítás kétségtelenül nyelvrontó jellegű, mert nem szavakat fordít, hanem magát a nyelvet cseréli ki fokozatosan. Kész fordulatokat, szóképeket, gondolatmeneteket és hasonlatokat szószerint ültet át a németből, mely másként asszociál, alakít és gondolkodik. Látszólag szükségtelenül; a magyar nyelv felfrissítve és megújítva mindent kifejezhet, ús a szemlélő annál inkább csodálkozhatik, mert éppen irodalmi hagyományunk a leggazdagabb. A századvég nyelvrontása, úgylátszik, felesleges buzgólkodás volt, mert bármelyik rendelet, törvény

vagy bírói ítélet közérthetőbb lenne Pázmány Péter nyelvén. A nyelvrontás azonban alapos munkát végzett és az átlagos városlakó nyelvérzékét végérvényesen megzavarta. A germanizmus belopódzott szerkezeteinkbe, szórendünkbe, az igeidőkbe, a többesszámba, a mellérendelésbe és a mondatfűzésbe. Két alkotmánybiztosítékunk közül már csak a ragozás van meg, a mellérendelést megdöntötték.

Ez a folyamat nagyrészt a zsidó asszimiláció mellékterméke. A német polgárság ezentúl is németül beszélt, vagy ha megtanult magyarul, úgy tört magyarságából senki sem tanulta el a nyelvtani hibákat. De a zsidó polgárság anyanyelveként tanult magyarul, jöllehet németül gondolkodott. Megtanulfa a magyar szókincset és megtartotta a német szófűzést, úgyszólván alig hagyott több alkati saiat-ságot, mint amivel a német észjárás ragozó voltunk miatt nem tudhatott megbirkózni.

Az új nyelv, melyet a polgári kultúra teremtett saját használatára, német-magyar keveréknyelv volt. A magyar köznyelv, a városlakó társasági nyelve, a sajtó, a tudomány, a politika és a szónoklat nyelve már ez a német-magyar keverék, alkotában német, formájában magyar, ízlésében nemtelen.

Ismerve a német és zsidó lélek rokonságát, nem véletlen, hogy ezt a pidgin magyart, mely a fikció mellett az osztrák-magyar együttélés egyet-

len valóságos terméke, éppen zsidók teremtették meg. Csak a zsidóság kényszerült a magyar nyelv elnémetesítésére, hogy egyszerre tudjon beszélni és gondolkodni; a p i d g i n-m a g y a r elterjedése last but not least arra enged következtetni, hogy a polgári Magyarországon hosszabb ideig csak zsidók beszéltek és gondolkodtak egyszerre.

A magyar állameszme szempontjából az egész közjogi vita eltörpül a nyelvrontás mellett. Nyelvi különállásunk volt a magyarság közvetlen biztosítéka és fenntartója. A rag és a mellérendelés leküzdhetetlen akadály, s az, hogy ez az idegen idioma irodalmi nyelvet és literatúrát teremtett, — és viszonylag milyen literatúrát! — többet jelent, mint az alkotmány egész skolasztikus állami szellemvilága. A tétlen ellenállás évtizede például elképzelhetetlen megrontott magyar nyelvvel, melybe kész német mondatokat lehet magyarul átömleszteni. A zsidóság nem utolsó sorban azért fulladt esztelen vérengzésbe, mert a zsidó bevándorlás mérlegét mindig közjogi súlyokkal próbálgattuk és a hamis asszimiláció e legkeserűbb eredményét kevés kis figyelemre méltattuk.

A fertőzés lélektani következményei nem tartoznak ide, gyakorlati eredményei azonban közvetlenül mutatkoztak az egész hazai polgári kultúrán. Állami hirdetések bizonyítják, hogy közeljárom az igazsághoz; ezeket ugyan nem zsidók írták, viszont valósággal hemperegnek a pidgin germaniz-

musaiban, mint régen nélkülözött langyos fürdőben. A zsidóság elvégezte a pionírmunkát és a közjogi nemzet számára megépítette a hidat a germán lényeg és a magyar forma között. Ezentúl jó magyarok lehetünk akkor is, ha nem tudunk magyarul, és jó németek lehetünk akkor is, ha magyarul beszélünk.

Térjünk vissza a zsidóság politikai szerepéhez. Gazdaságilag körülbelül mindent elért, amit olyan országban elérhetett, ahol a közjogi nemzet reprezentálásából él. Máris biztosította a „széles néprétegek” ellenszenvét, hiszen vállalta a hivatásos bűnbakságot. Oroszlánrésze volt a pénzügyi és kereskedelmi politikában és Budapesten kezdett kizárólagosságot kapni. A század végén már politikai becsvágyak fűtötték a zsidóságot, de a politikai egyenjogúsítás elől a közjogi nemzet mereven elzárkózott. A zsidóság mindenáron szerepet akart a politikában, ez az asszimiláció természetes következménye olyan országban, mely az élet megnyilvánulásai közül csak a napi politikát veszi komolyan.

Minden általánosítás természetes hibája, hogy az igazság részleteivel szembekerül. Ez a megállapítás is csak körülírva igaz. A zsidó tömegek közönyösen nézték magát a közjogi hitvitát, legfeljebb következményeivel törődtek. A zsidó nagypolgárság és a szellemi proletárok egy töredéke azonban befolyást akart biztosítani magának a napi politikában is, nyilván abból az asszimilációs tévedés-

ből kiindulva, hogy nem jó magyar az, aki nem politizál. Hozzájárult a méltánytalanság érzése, hogy lényegében ki van zárva a közpályáról és nem lehet a közjogi nemzet tagja. Az összeomlás előtti években jelentős szerepe volt a szociáldemokrata pártban, a polgári radikalizmusban és később a kommunizmusban.

Igen figyelemreméltó, hogy a zsidóságnak époen az a része politizált, mely legjobban hasznult mintaképeihez és már nem volt zsidónak nevezhető. Egy Vázsonyi, Kunfi vagy Kun Béla lélektani magatartása már nem zsidó, hanem — nézzük közjogi szemmel — igen magyaros attitűd. Mindezt összevetve a kiegyezés idején bevándorló zsidóság a közjogi nemzet hibájából gazdasági vezetőserepet szerzett, egész Európában egyedülálló helyzetet biztosított magának a hazai iparosodásban, kereskedelemben és pénzpolitikában, a polgári-urbánus kultúra alaphangját adta, irányította a hazai kapitalizmust, de ugyanakkor vezetőket adott a polgári radikalizmusnak és a szociáldemokráciának.

A millenarizmus alatt nem lehetett világosan látni, hogy hol tart a hazai zsidókérdés. Zsidókérdés-e még egyáltalán, asszimilációs vagy nemzetiségi probléma? Csak a történeti elemzés állapíthatja meg, hogy a hazai zsidóság már 1914 előtt megteremtette egy eljövendő katasztrófa feltételeit. Tiszteletreméltó tájékoztatlanságot árul el az

az állítás, hogy a világháború előtt nem volt zsidókérdés. Senki sem tudta, hogy az izraelita vallású állampolgárok zsidók, magyarok, vagy nemzetiségiek. Minden társadalmi osztályban voltak zsidók, de az asszimiláltak már semmiképpen sem voltak zsidók, a kalifátus etikai magyarságában legalább is nem. Külföldi példával sem lehetett összehasonlítani. Ahhoz, hogy a jelenlevő helyzetből valaki levonja saját következtetéseit, társadalomtudományi és történeti iskolázottságunk nem volt elegendő. A millenarizmus zsidókérdése egyszerűen magyar-kérdés volt.

Mi az, hogy magyar, mi az, hogy magyarság? A magyar etikai sajátosság, fajon, származáson, műveltségen túli ismérv, mint a vallás, a magyarság viszont romantikus-rendi-közjogi fikció. A második zsidó nemzedék a vallás-minőségű magyarságban már elhelyezkedett, mert faját, származását, műveltségét a kalifátus nem érintette, a magyarság romantikus-közjogi révületeit pedig kimagasló közírói érdemekkel támogatta.

Önmagunkról való tudomásunk szerint a bevándorolt hordalék-zsidóság különösen jó magyar volt. Történeti értelemben azonban sohasem jutott közel a magyarsághoz. A magyarság már a XVIII. század óta nem volt képes idegen tömegek felszívására. Kis német szigeteket helyel-közzel el tudott emésztetni, de sem a román, sem a szláv bevándorlással nem boldogult. Mikor a zsidó tömegek meg-

jelentek, a magyar állameszme és műveltség régen elveszítette tömegvonzását. Az asszimilálódásnak nem voltak immanens feltételei, nem érintette az élet anyagontúli távlatait és a szellem alsó határát; csak külterjes láthatóságok körül mozgott. A zsidóság tehát erőfeszítés nélkül hasonult s nem szívódott fel a magyarságban, hanem rára-kódott. A romantikus-rendi-közjogi epikába nem lehetett felszívódni, mert nem valóság volt, hanem fikció.

A kiegyezés a német princípium jogi lehetőségét is megteremtette, s látni fogjuk, hogy a közjogi nemzet régen várt e jelre. A zsidóság, — miközben őszintén hitte, hogy asszimilálódott, — páratlan szolgálatokkal sietett a germán princípium segítségére. A közjogi nemzet úgy gondolta, hogy a zsidóság felszívódott és az emancipációs törvényben már elismerését is kifejezte. Ahol a magyarság csak epika, senki sem gondolhatott egyebet. Fel kell tenni, hogy az asszimiláció egy évszázadot vesz igénybe ha a zsidóság népet talál Magyarországon, mert alig képzelhető nagyobb feszültség, mint a bevándorlók német-galiciai habitusa és a történeti magyarság között. De külsőségekről volt szó, melyek csak tanulékonytságot kívántak. A hazai zsidóság olyasféle szerepet játszott, mint a nemzeti-szocialista dialektika idegen nyelvet beszélő „Deutschtum in Ausland”-ja; magyar nyelven szolgált a germán princípiumot, felmérhetetlen törté-

neti kárt okozva a roskadozó magyar állam-eszmének.

Nota bene: az antiszemitizmus mindenért és mindennek az ellenkezőjéért is támadta a hazai zsidóságot, de erről a szerepéről nem szólt egy hangos szót. A germán princípium szolgálatában elkövetett érdemeit nem vehette észre, mert maga is a zsidóság tanítványa volt. A zsidóság történeti értelemben nem asszimilálódott, mert nem volt történeti magyarság; de maradéktalanul eleget tett azoknak a követelményeknek, melyeket az ittfelietett ország életerős idegenekkel szemben még támaszthatott.

Az ellenforradalom után a zsidóságot felelősségre vonták, mert annak idején nem sajátította el a közjogi nemzet életformáját, azt a bizonyos életformát, melyből kizárták. A szegedi gondolat és keresztény középosztály név alatt újjászülető közjogi nemzet a zsidóságot tette felelőssé a kapitalizmusért, a polgári kultúráért, az urbanizálódásért és a kereskedelemért. Senki sem kérte számon a nyelvrontást, a germanizálást, a német selejtkultúrát. A polgárság hatalmi bukása után a zsidóság valóban idegen elem lett a vidéki országban, hol európai, városi és civilizált életformájával egy szerre sehová sem tartozott. Kirekesztették a romantikus-rendi-közjogi epikából és ezzel megszűnt asszimilálnak lenni; ha a magyarság romantikájában nem részesedhetett, az együttélés nyelvi és

kenyerkereseti tényé egyszerűsödött. Politikai hatalmát elveszítette, de a közvéleményt, a sajtót, a polgári kultúréletet csak a legutolsó években tudták kivenni a zsidóság kezéből. Gazdasági befolyása és anyagi fölénye azonban megmaradt; veszélyes aránytalanság a másodrendű állampolgár és a viri lista kettős szerepe közöli!

Ha a zsidóságnak van némi politikai ösztöne, szembeszáll a szegedi gondolattal, mely a vidéki kispolgár nevében halálraítélte az európai városlakói, a polgárság utolsó képviselőjét. De hiába tagadta ki a közjogi nemzet: a zsidóság mindegyre felajánlotta szolgálatait az ellenforradalomnak.

A gyors lefolyású katasztrófát a numerus clausus és a közéleti decorumok csendes megvonása idézte fel. A keresztény középosztály mértéktelen kulturális alacsonyrendűségi érzése a kurzus éveiben valósággal vérezkenységgé fokozódott és szellemi f elsőbbséget többé nem tudott elviselni. Ezek az évek érlelték ildomtalan szidalmakká a revíziós sirámokat. Kispolgári tollnokaink a nyugatosok francia-latin „majmolását” korholták extra Hungariam alapon. Míg a magyar egyetemek megyei-jobboldali tudákosságot terjesztettek, a zsidó fiatalosság fölényes szellemi fegyverzetben tért haza külföldi egyeteméről. Sohasem tudott felfelé jutni, mert az állami paradicsomból kizavarták, ezentúl tehát a legkiválóbbak támasztottak versenyt az átlag-orvosnak, átlag-mérnöknek és átlag-jogásznak,

miért is a keresztény középosztály ismét alulmaradt. Ekkor terjedt el az a vélemény, hogy a zsidók szívják el a vért az ország ereiből.

Míg a válság éveiben a középosztályt az állam tartotta el, a zsidóság önmagáról gondoskodott; az ÁDOB diplomása és a zsidó „bankfiú” közül ismét a bankfiú élt jobban. A keresztény középosztály tudomásul vette, hogy hiába lett az ország korlátlan tulajdonosa, mások, akiket a tulajdonból kizárt, jobban élnek, mint a boldog birtokosok. Röviden: hatalmát addig nem élvezheti, míg a zsidóságot el nem tünteti. Ettől kezdve a magyar államszemlélet, belpolitika, kormányrendszer és közvélemény egyetlen problémát ismer: a zsidókérdést. A magyar zsidóság életét csak külpolitikai megfontolások és a középosztály gyávasága hosszabbította meg 1944-ig, mert a lelkekben a tömeggyilkosság révén elhatározott és befejeztetett.

A zsidókérdés volt a magyar állami élet egyetlen jelensége, amely megfogalmazható formában elhatolt a közjogi nemzet tudatáig; valószínűleg azért, mert olyan elvet jelentett, melyet a vidéki kispolgár rémuralma nem tűrhetett meg. (Nem véletlen, hogy a vidéki zsidóságot érte utói a végzet.) A zsidóság három ténynek köszönheti szomorú dicsőségét: gazdasági szerepének, a germanizálásnak és annak, hogy elcserélték egy országért. A zsidóság kedvéért váltotta fel politikánk a magyar jelzet a keresztény jelzővel, mert a jobboldali politika kimutathatóan

sohasem jelentett többet antiszemitizmusnál. Szociálpolitikánk a zsidóság alkotmányos jogfosztására támaszkodott; a régi nagymagyar romantika helyett a turáni antiszemitáiban láttuk az igazi magyart.

A második világháború jelenlétét a magyar közvélemény csak 1943-ban eszmélte, mert láthatárát betöltötték a zsidótörvények. A nemzetiszocializmus páratlan hódítását annak köszöni, hogy felszabadította a Szent Bertalan éjlatensvágát. A német szövetség önmagától értetődött és „Ding an sich”-é vált, nem mert külpolitikailag, katonailag vagy az államrezón szempontjából helyesnek tartották, hanem mert a zsidókérdés megoldását jelentette. A keresztény középosztály a második világháború alatt ördögi jelentőséget tulajdonított a jogfosztott és elszegényedett zsidóságnak, ország, politika, háború, revízió, jólét és jövő egyetlen vízióban öltött testet: a „zsidók likvidálásában”.

1944 március 19-én a közjogi nemzet úgy látta, hogy néhány zsidóbarát, reakciós politikusért cserébe szabad kezet kap a zsidókérdés erőszakos elintézésére, s már kiváló politikusnak számítottak, akik azt is fontolgatták, hogy a likvidálás a megszállókat fogja terhelni. Csak a teljes összeomlás szélén és hatszázezer zsidó elhurcolása után eszmélt a közjogi nemzet, hogy cserébe az állami függetlenséget, az alkotmányos szuverenitást és háborús

részvételét kellett adnia. Bizonyára jellemző adat lesz késői történetének számára, hogy hazánk volt az egyetlen európai ország, mely szószerinti értelemben nem vette észre, hogy megszállták. A magyarországi zsidóság elhurcolása Orgovány, a frankhamisítás, a marseille-i királygyilkosság és az újvidéki mészárlás után a közjogi nemzet ötödik tette, amellyel hírünket a világban megrontotta.

A magyar zsidóság nem érdemelte meg sem a pusztulást, sem a mártíromságot. A közjogi nemzet ernyedt gyávaságának köszönhette, hogy tűzcsóvával szolgált egy egész ország felgyújtásához. Méltalanabban soha túl nem becsülték, mint mikor elcserélték állami függetlenségünkért, és hitványabban magát nép meg nem alázta, mint vérpadra küldésükkel a közjogi nemzet.

VII.

Államalkotó népek hanyatlását a történelem azzal jelzi, hogy a nép nem érzi többet ösztöneiben a princípiumokat, melyek államalkotásra készítettek. Ezt a természetes folyamatot követte a magyar állameszme is, és a kiegyezés idején ért el arra a fokra, melyen az elvek végleg homályba borulnak. \ magyarság esetében csak kulturális jelenségekben mutatkozhatott ez a — mondjuk — filozófiai dekadencia, a látókör, helyzetérzés és felfogókészség eltompulásában, a politikai ösztön megbénulásában és a nemzeti műveltség fokozatos szűkülésében.

Nagybetegek e dekadens népek rendszerint nincsenek tisztában válságos helyzetükkel, és a zsidóságnak kellett az egészséges ember szerepét vállalnia, hogy kínzó összehasonlítások a adjon alkalmat. Természetesen nevetséges a beteget vagy az egészségeset felmagasztalni, vagy szidalmazni, annál inkább, mert kulturális hanyatlásunk szabályos lefolyása mái inkább élettani, mint történeti

jelenség. A magyar államalkotás sohasem implikált szabatos célokat és következtetéseket. Politikai ösztönünk legalább is közepes, szervezési készségünk hiánya talán az egyetlen valóban keleti hagyomány; de a magyar államalkotás művelődési teljesítménye elsőrangú és a maga helyén történelmi jelentőségű.

A magyarság csak a művelődésben tudta maradéktalanul kifejezni önmagát, és még sokmindent elérhetett volna, ha a benne szunnyadó rossz politikus nem terheli állandó balfogásokkal. A nemesi nemzet a népnek csak töredékét jelentette, a XVIII. századig mégis kultúrahordozó réteg maradt és a maga helyén páratlanul tekintélyes művelődési örökséget hagyott hátra. A magyar kultúra távlati képe természetesen egynemű rendi művelődést mutat, mely egy társadalmi osztály szilárd anyagi alapjára támaszkodik, a végeredmény szempontjából azonban ez mellékes: a cseh és német kultúra szomszédságában sajátos magyar művelődési folyamatot tudott fenntartani, mely a XVIII. századig zavartalanul működött.

Az irodalmi nyelv mutatja, hogy a történelmi magyar műveltség nem túlfinomult gazdagok kis körére szorítkozott; egy kultúra szélességét az irodalom, mélységét a képzőművészet jelzi, a magyar művelődés mindvégig irodalmi jellegű s a nyelv művészi fejlettségéről tanúskodik. A nyugati irodalmakhoz viszonyítva arányaiban talán provinciális, de mélységes kultúrélményről, hagyó-

mányról és művészi ösztönről tanúskodik. Pázmány, Balassa, Zrínyi művészete és a Szenei Molnárok, Petróczy Katák, Tinódik, Heltai Gáspárok, Károli Gáspárok, a népköltészet, naplók, levelezések, önéletírások középszerű tömege bizonyítja, hogy ez az irodalom élő anyagból merített.

A műveltek osztálya csak a hangot adta valaminek, ami mindig idegen indítással kezdődött és tiszta magyar művelődéssé fejlődött. Ahol a filológus ki tudja mutatni az idegen hatást, a történész jellegzetes magyar művelődést talál, míg a pszichológus a művészi adaptálás különösen tiszta folyamatát figyelheti meg. Merőben szokatlan, hogy kicsiny és földrajzilag elszigetelt népek tisztán irodalmi műveltséget teremtsenek és művészi színvonalra tudják fejleszteni. Csak a magyar reneszánsz és a késői barokk levegőtlen osztálykultúra, a XVI. és XVII. század arra mutat, hogy a nemesi nemzet már egy nép integráns része és maradvékta-
lan kifejezője volt. Talán ezért tudott olyan irodalmi hagyományt teremteni, mely mai napig hordozza a magyar művelődést.

Dekadens nép megmerevedik. A hanyatlás a barokkban ismerhető fel világosan és a XVIII. század végén eléri mélypontját. Kezdetét vette a nemzeftéválás folyamata és az állami élet politikai megmerevedése, mely ezentúl csak forradalmakban oldódhatott fel. Míg a politikai megmerevedés megtalálta ellensúlyát a Habsburg-szerkezetben és a

hagyományos közjogi huzavonában, a kulturális válság új veszélyt jelentett, mert nem voltak hagyományai. A politikai hanyatlás egészen a XIX. század 30-as évéig el tudott rejtőzni a gravámenek eb országgyűlések mögé, és szerencséjének nevezhette, hogy az ország nem volt független.

A szellemi válság jelentősége azonban az élő magyar művelődés hallatlan fontosságában rejlett. A magyarság néprajzi és politikai fennmaradását közvetlenül és kitapinthatóan kultúrája biztosította. Most az a réteg kezdett megsemmisülni, mely ezt a kultúrát átvette, feldolgozta, felvirágozta és hordozta. A XVIII. század derekán a hanyatlás máielérte a megmerevedés állapotát, nem volt képes többé az idegen hatást átvenni, felszívni és sajátosan magyarrá alakítani. Talán Csokonai jelzi azt a határt, honnan a rendiség elindul, hogy megvalósítsa nemzeti ábrándjait.

Társadalmunkat és kultúránkat egész sereg idegen hatás én, mely feldolgozatlan marad a hazai talajon és minél később érkezik, annál szűkebb körben hat. A németes és franciás irány, a forradalom, a felvilágosodás és a romantika jelzi, hogy a szervezet nem tudta a táplálékot feldolgozni. A politikai merevség eredményeként az ország társadalmi szerkezete megkövül, többé nem lehet szó arról, hogy a nemesség a népet képviselje. Annál kevésbé, mert műveltségét kívülről kapja, lefelé nem közvetíti és nem oldja fel hagyományokban.

Bár mennyiségi és nyugati értelemben irodalmunk a XIX. században születik, minden évtizeddel kevésbé nevezhető irodalmi műveltségnek, mint Pázmány vagy Csokonai korában.

A kultúrahordozó réteg műveltsége egyre vékonyabb, egyre idegenebb és egyetemesnek már alig nevezhető. Petőfi, Arany, Eötvös a történeti hagyományba nyúlnak, a népiesség nemcsak mentési kísérlet a történeti kultúra felé, de a hagyományos fejlődést is követi, mikor a külföldi romantika indítására a magyar nyelv és irodalom utolsó homogén újjászületésére vezet. Bessenyei, Kazinczy, Berzsenyi viszont azt jelzi, hogy a kultúrahordozó réteg fogyatkozik, elveszíti egyetemes távlatait és az osztálykultúra határai között akar elhelyezkedni. Pázmány, Balassa és Zrínyi időtlenségéből kevés maradt Kazinczy, Kölcsey és Berzsenyi művében. Bizonyára a népiességnek köszönhető, hogy az irodalom ki tudott törni rendi határai közül és történeti hagyományait folytatta, melyek az egyetemes magyarság és a klasszikum felé mutattak a nemzeti-rendi romantika fikciói helyett. A közjogi nemzet a szabadságharc után többé nem volt történeti értelemben kultúrahordozó réteg, a politikai állásharcban elveszítette rugalmasságát, érdeklődését, tudásvágát. A társadalmi megmerevedés eredményeképpen, mellyel a közjogi nemzet a következő kétszáz évre megterhelte történelmünket, a nemesség bukása után Magyarországon nem volt

olyan társadalmi osztály, mely a gazdtalan kultúrát vállára vehette volna.

A polgári korszak beköszöntésekor irodalmunk még történeti hagyományokat folytatott, de a polgárságnak, melyre támaszkodott, ez a hagyomány teljesen idegen volt. Ezentúl a polgárság testesítette meg az országot, a polgárság, mely a jellegzetes magyar hagyományokkal szemben legfeljebb iskolás tisztelettel viseltetett. A német-zsidó-cseh polgárság számára a történeti hagyományt a német romantika és a klasszicizmus jelentette; mindkettő idegenül és alaptalanul lézengett a magyar fejlődésben.

Már láttuk azt a szerencsétlen társadalmi fejlődést, mely a polgárságot elszigetelte saját hagyományaiban és nem engedte, hogy politikailag azonosuljon a közjogi nemzettel. Ahol a polgári érdek és eszmény és a közjogi nemzet fikciói között ilyen feszültség van, elképzelhető-e, hogy a jövővény immanens síkon közeledni tudjon? A történeti hagyomány ezentúl csak a közjogi nemzet néhány kiváló szülőttében élhetett tovább, mert az új kultúrahordozó réteg saját hordalék-kultúrájából akart táplálkozni, itt tehát ismét rá kell mutatni arra, hogy az újabb magyar irodalom nagy nevei túlnyomórészt a középnemességből valók, éppen abból az osztályból, mely a k ö z é p s z e r h i á n y a miatt bukott meg már két emberöltővel előbb. Megfigyelhetjük, hogy irodalmunk remek-

művei és átlagtermése között döbbenetes távolság van, ellentétben a XVI. és XVII. század kezdetleges, nyelvi nehézségekkel és műveltségi hiányokkal küszködő alkotásaival. A polgári korszak beköszöntése óta irodalmunkat a Petróczi Katák, Károli Gáspárok, Szenei Molnárok hiánya jellemzi; növény, mely kocsányait a világirodalomba nyújtja, de gyökereit nem tudja hazai talajba eresztetni.

A polgári korszakban többé nem a remekmű alakítja a művelődést, mert a remekmű alól kihalt a réteg, melyhez szólhatna. Az irodalom mennyiségi és minőségi haladása folytán a művelteknek ezentúl még műveltebbeknek kellett lenniök, tehát az az osztály, mely a kultúrát hordozta, még nagyobb feladatok elé került. Most azonban a polgárságnak semmi köze sem volt ehhez a kultúrához, és a régi műveltek maradékai vitték tovább a hagyományt, hiszen a polgári műveltek a hagyományt még r. em is ismerhették.

Ez a helyzet két alapvető jelenséget eredményezett: a történeti magyar kultúra arisztokratikus műveltségévé vált, egész kultúr hagyományunk pedig halott kultúrává. Hagyományok nélkül, idegen kultúrákból csak a legműveltebbek tudtak behatolni a magyar művelődés lényegébe. Következésképpen az új irodalom nagyjai, akik klasszikus formákon és saiatos hagyományokon nevelkedtek, elszakadtak a műveltektől és a nagyon műveltek, a literary geniemane kis körére szorultak, mesterségbeliekre és a

művészetpártolókra. Madách, Eötvös, Cholnoky, Ady, Babits, Kosztolányi a régi kultúrahordozó osztályból jöttek és a polgári műveltek széles rétegét csak nagy nehézségek árán tudták megközelíteni, mivel az új műveltek kulturális minőségéhez képest arisztokratikus színvonalat és arisztokratikus hagyományt jelentenek. Halott kultúrává pedig azért vált, mert a hordozó réteg kiesésével elveszítette rugalmasságát. Kifelé és befelé egyaránt. Befelé azért, mert a mélységben nem tudott hatni, nem tudta formálni a polgárságot sem, viszont a polgári hordalék-kultúra állandóan terjedt lefelé, a parasztokból, munkásokból kispolgárok lettek, aztán polgárok, helyükbe újabb kispolgárok léptek, valamennyien hordalékot kaptak, ugyanazt, mely egyidőben hatott a paraszt- és munkástömegek felé. Pázmány művészete az egész hitvitairodalmat táplálta és a hitvitázók az akkori művelteket ellátták szellemi anyaggal. Ady, Babits, Kosztolányi ezen az úton nem járhatott, mert nem támogatta Őket hagyomány.

Irodalmi átlagtermésünk — polgári lévén — nem a klasszikus hagyományhoz, hanem a polgári ízléshez igazodott, így a lángészt — ki csak keveseknek érhető — nem támogatta a tehetséges, aki feltétlenül közérhető. A magyar polgári kultúra mindössze a német polgári műveltség helyi érdekű hordaléka, kifelé nem hathat, a sajátosság és idegenség nem támogatja, nem k ü l ö n s z e r ű ,

c s a k m á s o d l a g o s , tehát eredetije, a német kultúra ellen nem tud védekezni és idegeneket nem tud vonzani. Mivel a színvonalat és a couleur localt nem a lángelmék, hanem a középszerűek jelzik, a nemzetiségek a magyar kultúrszintet közvetlenül Bécsben keresték fel.

Mіндеzt egybevetve: művelődési hagyományunk a XX. század elején már csak kultúrtörténeti jelentőségű. A folyamat önmagában befejeződött és a keresztény középosztály vármegyei korszaka meg is pecsételte. A művelődési halódás történetileg a magyar etnikum pusztulását jelentheti, éppen mert sajátos művelődésünk a külön magyar nyelv, nép, ország, berendezkedés egyetlen emberi jogcíme és biztosítóka.

A kiegyezés óta átlagos kultúrszínvonalunk fokozatosan süllyedt. A polgári korszak rohamos c i v i l i z á l ó d á s á t nem lehet összetéveszteni az élő kultúra észrevétlenül ható erőivel. A kultúra-hordozó réteget természetesen nem pótolhatta sem kultúrpolitika, sem elemi ismeret, sem szakképzés. Ami szellemi kincsünkéből sajátunk volt, amit évszázadok fáradságával teremtettünk vagy hasonítottunk, csak nemes hagyományként maradt közöttünk, gazdátlanul és egyre idegenebbül.

Az összeomlás után észrevették, milyen szellemi rombolást vitt végbe a millenarizmus, de a felismerésből a liberalizmus és a demokrácia ellen kováokoltak hamis Vádakat. Ezek a különben alapos és

lelkesen elfogult tanulmányok arról tanúskodnak, hogy szerzőik nem kultúrtörténészek, hanem közírók voltak és valószínűleg ezért nem tudták, hogy a kultúrtörténész csak akkor következik, mikor a szociológus már elvégezte munkáját. Az egész állami élet azon fáradozott, hogy az országot felruházza Európa jellemzékeivel. Elkövetkezett a parlamentarizmus, a gyáripár és a vasúthálózat korszaka: utak, csatornák, bérpaloták, modern adópolitika, közvilágítás, pénzgazdálkodás, kereskedelem, állampolgári egyenlőség. Meglehető gyorsasággal felépítették a modern oktatási rendszert, általában eltüntették az analfabétizmust, diplomás szakembereket neveltek, közalapítványokat, gyűjteményeket szerveztek, bevezették a kötelező nép-oktatást. Az előző évtizedekhez képest mennyiségileg bámulatraméltó munkát végeztek.

Ha Magyarország nem akart eljönni Európához, hát Európa ment el Magyarországhoz. A millenarizmus elfulladás sietsége helyénvaló volt, hogy emészthetővé tegye a beözönlő civilizációt.

A magyar közoktatásügy, kultúrintézményeink és polgári átlagműveltségünk kialakulása abba a korba esik, mikor a magyar politika amőbamozgást végzett a minden oldalról fenyegető problémák között.

Ha a kormányt sarokba szorította egy hirtelen támadt nemzetiségi nézeteltérés, az állam logosa hirtelen a nemzetiségek felé fordult, míg valami

rosszul sikerült választás nem sürgette a megyei autonómia reformját. Akkor égetővé vált az analfabéták kérdése, de közbejött egy sürgős közjogi vita öfelsége címzéséről, az állam címerhasználatáról, vagy az egyházak szekularizálásáról. Így az amóba nem használhatott egy Trefortot vagy Eötvöst, viszont Fejérváry tábornaszernagy sem károsította. A számtalan középszerűség között elsikkadt néhány tehetséges politikus, s ami nagyobb baj volt, incidentális nehézségek között elsikkadt maga a politika. A millenarizmus túrhetetlen hiányokat pótol, s ezért — o beata Ungheria! — minden dicséretet megérdemel. De hungarocentrikus megyeiség azt állítani, hogy a kiegyezés kora nagyszerű és sajátos kultúrtejesítményeket vitt véghez a népoktatás és társai megteremtésénél. Nem: mindez a szó tárgyi értelmében imagináció volt. A vélelemnek ez a kézzelfogható része, melyre egy állami címet lehet akasztani.

A két világháború között bebizonyosodott, hogy halott és arisztokratikus kultúrát védelmezzünk. Mocsáry Lajos a nyolcvanas években megjósolta hogy a birodalmi gondolatnak a nemzetiségi kérdés fogja nyakát szegni; a forradalom óta pedig bizonyos volt, hogy a nemzeti Magyarország léte elsősorban kultúrkérdés. A szegedi gondolat a béketárgyalások óta hangoztatta, hogy a magyar kultúrfejlődés cáfolhatatlan és a kultúrimperium izmust besorozta történelmi jogigényeink közé. Terjedel-

mes propagandairodalom keletkezelt, mert magunk is éreztük, hogy a vélt kultúrfölény nem beszél elég bőbeszédűen önmagáért. A tájékozatlan nagyhatalmak — úgymond — légi kultúrterületeket juttattak félig barbár balkáni népeknek, melyeket a magyarság civilizált és látott el kezdetleges kultúrával. A magyarság egész történelmi műve összeomlik, mert a szerbek, románok, csehek nacionalista elvakultságukban ismét barbarizálni fogják azt a földet, mely ezer évig történelmi kultúrárt hordozott.

„Messieurs, — mondta Apponyi Albert a békekonferencián — jé crois qu'au point de vue des grandes inlérêts humanitaires, ce transfer! d'hégémonie ä des races qui, aujourd'hui encore, malgré loules leurs promesses d'avenir, se trouvent être a une degré inférieur de civilisation, ne peul être du avec indifférence ou avec complaisance.”

Közben: a liberális nemtörődömséggel összehordott, magyar használatra lefordított porosz iskolarendszer érintetlenül maradt. A középiskolákat menekült vidéki tanárok árasztották el, kezük nyomón magasracsapott az önképzőköri honszerelem Hazaffy Verai János stílusában. Iskoláink korlátolt, elvakult nacionalizmusra neveltek, szenvedlelék a sorsüldözött mártírt, a legszebb, legjobb, legbátrabb, legbölcsebb, legvitézebb, leglovagiasabb szuperlatív magyar Grál-lovagot. A parasztság népi kultúráját nagyrészt már el is felejtette, a magyar

parasztművészel gyűjtési anyag, mert a társadalmi megmerevedés elzárta útját a polgári fejlődés felé. A munkásság proletariátus néven cikkelyeztetett be, hagyományai nem voltak, még egy életforma emléke sem volt mögötte. A középosztály visszalépett a megyeszékhely színvonalára, Courts-Mahler, Künecke, Beniczkyné-Bajza Lenke, Fráter Lóránt tájaira, érzelmei érzélgésig, igényei az ábrázolásig, szórakozása az andalításig terjedt. Proletár parasztságunk még őrizte formáiban egy nagy nép kihúli kultúráját, mely romjaiban is gúnyolta a középosztály civilizált barbarizmusát.

Hátramaradt a felszín vékony hámja, intellektuellek, művészek, mesterségbeliek kisded csoportja, s ez a lehelletnyi hártya: a magyar kultúra. Nem fölény többé, csak erőfeszítés a színvonal megőrzésére. Közössége van Európával, saját múltjával, a magyar történelem nagy kísérleteivel, de nincs közössége többé a néppel, a nemzettel, a szuperlath Grál-lovaggal. Egyre gyakrabban történik, hogy a legműveltebbek, a fölényes kultúrájúak elszakadnak a magyarságtól, melynek vidéki frazeológiájában nem találják hazájukat; a kis ország nagy tehetségeket szül, s ha nevüket a világhír visszahozza, vezéreikkben kötelezi haza városunk szülötét, a magyar kultúrfökény tárgyi bizonyítékát.

Prohászka Lajos udvariatlan őszinteséggel fogalmazza meg ezt a sajátos magyar állapotot. „A magyar föld nem tűri anagyszabású, egyetemes

látó körű emberi életet. — Az egyéniség e földön nem kevesebbet ér és nem is kevesebbre hivatott, mint Európa bármely más téréin, de az egész nemzeti életformának nincs meg a kapcsolata a túlnan létező életformákkal. — Legnagyobbjainkból is mindig hiányzik még valami ahhoz, hogy egyetemessé váljanak. Bármily terjedelmes is a hangskáláiuk minden emberinek megszólaltatásában, mihelyt a végső, nagy kozmikus öleléshez közelednek, olykor már csak egy lépésnyire attól, hogy közlésük koron és népiségen túl példaszerűvé lehessen, elhallgatnak, vagy pedig — látva, hogy mások ebben mindig előttünk járnak — elpazarolják magukat.”

A „kozmos ölelés” — fájdalom — többnyire szűkös hazai távlatainkat sem tudta megragadni. A megrázkódtatás pillanatában a rejtett feszültség megnyilvánul. a hagyomány, a történelmi kultúra és felszínes hordalékban turkáló tömeg szembefordul. Pálffy János, ez a nélkülözhetetlen fecsegő megzavarodó példával szolgál. Pest. 1848 a forradalom már az idegekben borzolódik. — „Eötvössel fel a Házba. — A hajóhíd felől irtózatoss robaj hallatszott. Az egész hosszú híd, a hídfő mindkét oldalról, s a pesti és budai part körül, megrakva volt emberekkel, oly hirtelen teremve elé e nagy, roppant tömeg, mintha valamely gonosz szellem a földből búvólta volna elé, s ezek közölt puskával, karddal, bottal, vasvillával felfegyverzett, nyers,

rongyos, meztelen nyakú és karú vad alakok, milyeneket én sem azelőtt, sem azután soha nem láttam, Pesten Egy csapat városi ember jó velünk szemközt. az egyik azt mondja: „Megölték Lamberget!”

Erre Eötvös karomba öltötte karját. „Barátom, — szólott hozzám — én menyek.” „Hová mész?” — „Én menyek ki az országból.” „Hová mennél és mikor akarsz menni?” „Töstént. Meglásd, itt borzasztó dolgok fognak történni, hogy ezek a vadállatok megízelve a vért, minden mérsékelt embert megölnek, aki itt marad, megölik legelőbb Batthyányit, aztán Deákot és úgy a többit.” — ő még azon este elutazott Trefort sógorával Németországba.”

Mint nemzet Hazaffy Verái János, mint magyar Uzdóczy-Zadravetz István, mint egy történelmi kultúrélmény kiművelt emberfője Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila, Bartók, Csontvári: ilyen feszültséget csak hipotézisben lehet fogvatartani. A valóság nem is ismerte a feszültséget, mert a nemzet és praematurusai nem akartak tudni egymásról. Később, ha találkozni fogunk a következménnyel, tudjuk majd, hogy innen származott: a második világháború idején a szellemi magyarok az „ellenesség” győzelmét kívánták. Hazaffy Verái és Uzdóczy-Zadravetz a két kifejező tehetség, ki tömören kimondotta mindazt, mit a magyarság saját magyarságáról tudott. Ismervünk nyelv, kifejezés, államhatár tényévé egyszerűsödött.

Mikor a közjogi nemzet belépett a második világháborúba, szembetalálta magát az intellektuellek, az arisztokrácia, a diplomácia, a szellemi és művészi felső tízezer szilárd meggyőződésével, hogy amit a nemzet tesz, a nép pusztulásához vezet, csökönyös dacra talált a szervezett munkástömegnél, mely műveltségét osztálya és nem eredete jogán szerezte. Az európai magyarságélmény szembekerült a vármegyei magyarságélménnyel. Lehet-e élő, egyetemes és sajátos magyar kultúráról beszélni egy országban, hol a műveltek és a művelt proletárok szembenállnak az átlagosokkal, a lalelerekkel, a hivatalnokokkal, a tiers-état-val közös magyar voltuk lényegbevágó kérdéseiben? A magyar nyelvterület lakói nagyban-egészben tudomásul vették a háborút. Visszautasították a műveltek és a proletárok, akik együtt sem tettek ki három igaz embert Sodomában.

Ez a probléma világosan mutatja, hogy a magyarság mint fogalom tisztán kulturális minőségű. Másként meg sem közelíthető, mert míg ösztöne elhalt, hagyománya megmaradt. A hagyományt felhasználva, lehet történelmi értelemben is magyar lehet az, aki műveltség híján legfeljebb Hazaffy Veráiiig juthatna.

A sajátos magyar kultúra többé nem élő jelenség, a szellemi elit magántulajdona. A magyarság nem fejezhető ki, mert nem politikai fogalom. Az önálló magyar habitusú létezés abban a veszélyben

forog, hogy értelmét veszíti, mert értelme történelmi műveltségében eb szellemi vezető szerepében rejlett. Kulturális fejlődésünk a polgári korszakkal lezárult, a forradalom óta semmi sem történt, ami addig meg nem történt volna. V magyar kultúrhagyomány legújabbkori történelmünk sarkalatos problémája; több, — a magyar etnikum fennmaradásának, vagy felszívódásának kérdése.

A LÁTHATATLAN ORSZÁG

I.

Fichte óta bonyolult meghatározások keletkeztek nép és nemzet szétválasztására, megkülönböztetésére, szembeállítására. A romantika és politikai mellékhatása, a kispolgári nacionalizmus olajnyomattá egyszerűsítette ilyenirányú fogalmainkat. A nemzet öntudattól sugárzó homlokkal, jogos követeléseire és sebeire mutatva, díszes egyemuhában és számos kitüntetéssel jelenik meg előttünk, míg a népet világosbarna mélynyomásban képzeljük el, amint az igát tolja, arat és ingujjban házimunkát végez, valószínűtlenül feszes tartásban, aicán a felkelő nap sugaraival és a nemzeti büszkeség, valamint a sértett önértet el nem titkolható borongásával.

Az újabb történettudomány értelmezése szerint a nép megközelítően szociológiai fogalom, míg a nemzet a szociológiai egyéniség reprezentatív formája. Csak a nép él valóságos életet, a nemzet népi minőségében érez, gondolkodik, használja ösztöneit

és határozza el mindazt, amit mint nemzet képviselni fog. A nemzet merő elvonatkoztatás, bár a nacionalizmus mindent elkövet, hogy ezt aényt bizantinus hódolattal leplezze. Mikor a közösség nemzetté válik, már túljutott a conquista nagy korszakán, az államalkotáson, a nyelvteremtésen, a hősmondán és a népköltészetten. A nép korszaka befelé terjeszkedik, a nemzet először a saját felületén, azután önön térfogatán kívül. A közösség csodája még abban a félig mitológiai korszakban megy végbe, mely a hősmonda és az állandó hadsereg közé esik; mikor a test felépítette önmagát, a feloszlásig nem tapasztal újdonságot. A nemzet az imagináció; ha megjelenik, a nép elhalt sejteket pótol platinával.

A magyarságnál idősebb nyugati népek általában a XVII. században kezdtek fokozatosan nemzetekké alakulni. Az alapokat megteremtette a hűbériség, majd a korai pénzgazdálkodás, később a polgárosodás és mindenekelőtt a fejedelmi abszolútizmus. A nép állaga maradéktalanul nemzetté vált, titokzatos módon követve az élő test törvényét, mely öregszik, elhal, merevedik, de közben¹ bölcsőbbé, tapasztaltabbá és ellenállóbbá válik, tehát végeredményben tökéletesedik.

Magyarországon hiányzott a hűbériség, helyette a kötetlen és tagolatlan feudalizmus alakult ki, mely mellérendelt magántulajdonok szabad társulásává tette az országot. A királyi hatalom) jelleg-

zetesen extrovert volt, belső tekintélyét csak külső sikerekkel tudta fenntartani. Mikor a XV. század derekán a magyar királyság hatalmi helyzete megrendült, a központi hatalom fokozatosan elporladt. A mellérendeltség következtében nem alakulhattak ki regionális hatalmak, mint a nyugati államokban, a mellérendelt magántulajdonok saját érdekeiket keresték, — körülbelül ez a Jagelló-korszak és a kettős királyválasztás lényege — míg végül egy idegen, megkötöttségeken és függőségen alapuló hatalom fokozatosan legyűrte. Ez volt az osztrák herceg, ki a délnémet területek és a német-római császárság hierarchiáját érezte a háta mögött. Szükségszerűen elmaradt a pénzgazdálkodás és polgárosodás, — már láttuk, milyen következményekkel — a fejedelmi abszolútizmus pedig csak politikai arculatát mutatta felénk.

Míg az államalkotás első három százada rendkívül szerencsés körülmények között telt el, a XIV. században helyzetünk gyökeresen megváltozott. Az országot nagyhatalmak vették körül, önálló magyar katonai imperializmusnak többé nem volt helye. A magyar nép vagy szövetkezik a császársággal, vagy a törökkel, vagy az oroszsal — vagy háromfelől agyonnyomják. A két Hunyadi lángelméje csak elodázta a kérdést, de nem oldotta meg. Az ország feudális szerkezetével nem tudott egységes külpolitikát folytatni, mert ami az egyik magántulajdonnak érdekében állott, azt a másik ellenezte. Végül

is gondosan kerülve minden politikai megfontolást, a negyedik megoldást választották: szövetkeztek a hasonló szerkezetű lengyel magántulajdonnal. Röviddel ezután a történelmi magyar állam független formájában megszűnt és felségjogait csak 1920-ban nyerte vissza.

Amint a mellérendelt magántulajdonok közöidegen uralom alá kerültek, megállapították, hogy érdekeik több alapvető kérdésben egyeznek, önmagukban nem voltak képesek államot alkotni: valószínűleg e felismerés kompenzálása volt a közjogi észjárás alapja. Mindenekelőtt egyezkedni kellett az abszolút hatalommal, ami kezdeti sűrűdások után sikerült is. Azután gondoskodni kellett a részletkérdésekről, megtartani a statusquót, szabad kezelést kapni az ország gazdasági, pénzügyi, társadalmi belpolitikájában, s ez könnyebben ment, mivel a Habsburgokat nem érdekelte. Végül még elfogadható magyarázatot kellett találni a bukásra. A magyarázat nem késett s mái Werbőczy is megszülethetett.

Az országot a nemesek foglalták el, tehát az ország magántulajdonuk. A jobbágyok nem tagjai a nemes magyar nemzetnek, rabszolgák leszármazottal. A nemesek azt tesznek tulajdonukkal, amit jónak látnak, azt látják jónak, hogy társuljanak Ausztria hercegével, respektíve a Habsburg-házzal, hogy a török ellen védekezni tudjanak. (A török elvette a német meghagyta földet.)

Íme, kész a nemzet fikciója, s annyiban különbözik a nyugati fejleményektől, hogy evolúciónélkül jött létre, előre megfontolt szándékkal; célja nem fejlődés, hanem a statusquo szentesítése és a nép — az abszolút többségű magyar nép — fékentartása német fegyverekkel. A fogalmak még hiányzottak, de mily ékesszólóan pótolja őket Werbőczy latin fondorlata! — az ország magántulajdonosai dárdára mennek a néppel és hogy megkülönböztessék magukat, nemzetté alakulnak.

Ne gondoljunk a modern társadalomtudomány fogalmaira. A nemesi politikusok ez egyszer nem a jobbágyot akarták kizsákmányolni; először igazolni akarták a Habsburgokat önmaguk és az új urak előtt, másodsor meg akarták tartani birtokaikat, vagyonukat, hatalmukat; a jobbágyra most csak mint szavazatra gondoltak. Az artikulusokba szedett rabszolgaságot azért kell szentesíteni, mert a nemtelenek irdatlan tömegének nem fűződik érdeke a Habsburgokhoz s jaj, ha mint magyarok beleszólnak az ország dolgába, királyt akarván, ki uraik nyakán ül. Mily részletességgel szögezitek le, hogy a jobbágy nem magyar, hogy nincs jussa az ország dolgához, hogy nemtelen rabszolgák ivadéka! A Tripartitum végül elhárította a veszélyt, hogy a jobbágy magyarnak gondolja magát; több a magántulajdonosokat nem érdekelte.

A kor felfogása szerint a jobbágy fundus instructus volt, s jóllehet forgalmi értékét számon-

tartották, eszmei értékét nem ismerték s ha valami módon csak a jobbágyság kivándorlása árán te-
 lemthették volna meg a nemesi nemzet szilárd
 fikcióját, hoztak volna új parasztokat Moldvából és
 Lengyel földről. Világos volt, hogy itt szó sincsen
 modern nemzetfogalomról, nacionalizmusról vagy
 nemzeti gondolatról. Az ország Európaszerte még a
 leglazább értelemben vett patria, Magyarországon
 még külön nyomatékkal magántulajdon is. A nem-
 zet fogalma még nem akar többet
 jelenteni, mint a birtokosok meg-
 különböztetését a nemtelenektől,
 a nemesek jogát az ország dolgá-
 nak szuverén intézésére s az ősi
 jog biztosítását, mely minden hó-
 dító le származott jáát mentesíti az
 o r s z á g terheitől és az államalko-
 tás következményeitől.

A nyugati államok életében volt egy hosszú
 korszak, mely érzelmileg és tartalmilag megalapozta a nemzeti államokat. A patria korszaka ez. A haza szűk érzelmi határok közé szorult, a falu viskói vagy a város falai közé, tájakhoz, személyes emlékekhez és a gyermekkor élményeihez kapcsolódott és nem lehetett kifejezni a nolitikai térkép színes foltjaiban. Kényurak, nemesek, püspöki birtokok, vagy a civitas árumegállapító vámjai jelezték a haza határait, amely nem terjedt túl a tapasztalás és a magánérdek mesgyéin.

A hűbériség mint politikai szerkezet pontosan megfelelt ennek a lélektani beállításnak; tapintható politikai keretet adott annak a kusza érzelmecsoportnak, mely az ember egész földi életét, látókörét, házát, érdekét, összeköttetéseit, ismerőseit és sírdombjait jelentette. A hűbérúr érzékelhető közelségben volt, fel lehetett tekinteni rá és hatalmától félni lehetett; minden tekintetben alkalmas volt arra, hogy képviselje a legfőbb világi tekintélyt.

A hűbériség szervesen beleilleszkedett a patria érzelmi világába, egyenértékű politikai fogalom volt. A Föld, mely maga a Civitas Dei, megszámlálhatatlan kis pátriára és hűbérbirtokra oszlik; a közérdeket még a magános, a család, a nemzetiség érdekei jelentik. A haza, a szülőföld minden haranglábban és minden útszéli fészületben maradéktalanul bennefoglaltatik. A nyugati ember gyermekéje évszázadait a föld közvetlen közelségében tölti, érzelmek és hagyományok kötik a pátriához, mely nem nagyobb, mint a múlt, melyet egy ember magában hordozhat.

A szülőföldet oly szorosan határolja az érzellem, hogy a középkori ember csak igen ritkán tudja kapcsolatba hozni a politikával. A földi érzelmi magatartásának politikai síkon a duellum felel meg, a párharc, avagy a villongás. Az európai háborúk még a renaissance-ban is megőriznek valamit magánjogi jellegükből. Ezt az érzelmi alapállást a nyugati ember többé sem elfelejteni, sem

megismételni nem tudta. Az ember, a táj, a nyelv s a kultúra akkor alakult ki, mikor az államot Isten országa jelentette, a politikai határokat a hűhúrú birtoka, s a honfitársak is megszemélyesített, élő emberek voltak: az ismerősök és földik barátságos, villongó, gyűlölt és felejthetetlen csoportja. Az alap, az eszme készen állott, hogy hozzá lehessen kapcsolni a személytelen, politikai államot. Az ember a pátriával identikus volt, a magánérdek és az érzelmek a pátriát az ember hatósugarára korlátozta. Szülőföld és honfi összetartoztak, mint az ember és az árnyéka, természetes kapcsolatban voltak, mely nem szorult jogi megfogalmazásra.

Az állam személytelen, felsőbbrendű, határai bizonytalan messzeségbe nyúlnak. Az egyénnek új érzelmeket ígér s a földet visszaszorítja a szűkebb haza érzelgős, esetleg irodalmi kisszerűségébe. Az ember függőségi viszonyba kerül, adózni tartozik az államnak, mely azt állítja magáról, hogy a szülőföld gigantizált eszményi képe. Ember és állam viszonyát jogi alapra kell helyezni, s innen már csak egy lépés a monarchia, mely a patria és a feltétlen állam közé emel majd szilárd jogi tűzfalat.

Ember és állam csak közvetett viszonyban vannak egymással, az ember, ki hatósugarát nevezte pátriának, most elvesz az államban, mely a valóságos szülőföld helyett a heroizált patria nagyított képét ígéri. Az államban lehetetlenné válik a honfi,

haranglábjával, ismerőseivel és duellumaival, hogy átadja helyét a bonyolult állampolgárnak. Az állam azonban az imperialista nacionalizmus korszakáig gondosan őrizte a patria elhajított koturnusát. És eddig az időpontig Európa is megőrzött valamit saját kezdeteinek tiszta és emberi formáiból. Időt nyert, hogy kultúráját hagyományná emelje és határait megszilárdítsa. Az állam felszívta a pátriát, de a földivel, a honfival nem tudott megbirkózni és csak igen sokára tudta nemzetekkel benépesíteni Európát.

Nálunk hiányzott az átmenet patria és állam között. A pátria a nép hazája, az állam a kialakuló nemzeti bölcsője és később fényes középülete. Három ok akadályozta a hasonló magyar fejlődést: a hűbériség hiánya, a városi fejlődés elakadása és a nemzet időelőtti kialakulása. A földi regionális vonzódása, a személyes, az érzelmi hazaszeretete megvolt, s a magyar nyelv pontosan kifejezte a hazajellegét, határait és értelmét a „szülőföld” szóban. De a nép, melynek ezt a pátriát megszámlálhatatlan egyéni kis szülőföldre kellett volna bontania, nem akarta kivárni, míg elérkezik az ő órája. A nemzet alakulás folyamata idő előtt következett be, s így a magyar fejlődés keresztelte az általános európai kibontakozást.

Nyugaton a patria, miután hazát adott a jogilag még meg nem fogalmazott népnek, állammá akkuiszta ez az új, személytelen állam évszázados erőfeszí-

lésekkel kodifikálta aztán nemzetté a népet. Nálunk különféle körülmények hatására a nemzettéválás folyamata már a XIV. században megindult s a XVI.-ra be is fejeződött. Az állami fejlődés viszont megrekedt az oligarchia és a királyi nagybirtok viszályaiban s a királyság pénzügyi lappáláiban. Anélkül, hogy e fogalom bölcséleti tartalmát és jelentésének határait tisztáznók, állapítsuk meg, hogy magyar népről nem beszélhetünk. Történeti pontossággal a magyarságot csak nemzetnek nevezhetjük. Európa népei között a legfiatalabbak között van, jóllehet a legöregebb nemzetek egyike.

Ez a meghatározásbeli különbség nem filológiai finomság, történekünk és történetiszemléletünk egyik lényeges kérdése, hogy a magyarság már az újkor kezdetétől nem nép volt, csak nemzet. A magyar állam praenacionalista előzményeken épült fel, s a nemzet sajátzerű vágvai nagyobb szerepet játszóznak létrejöttében, mint a természetes fejlődés fokozatos követelményei.

A technikai civilizáció tiszteletreméltó sőt megfellebbezhetetlen jelentéstartalommal töltötte meg a „nemzet” szó fogalmi kereteit. A modern embernek már kondicionált reflexe, hogy a nemzet a fejlődés csúcspontja, a hordától a díszszemléig vezető hosszú történelmi út végcélja a népi erők egyszerű megnyilvánulása és így tovább. A nemzet, legalább abban az értelemben, ahogyan a XIX. század óta használjuk, jellegzetesen külterjes, öncélú ala

kulat, ismét és elsősorban hatásában ismerhetők fel, tehát másokhoz, más nemzetekkel való viszonyában fogalmazható meg legkönnyebben. A korai magyar nemzet kialakulásában praenacionalista elemek is felbukkannak, s ez annál érdekesebb, mert tőlünk nyugatra s keletre az abszolút monarchia még évszázadokkal halasztja a nacionalizmus uralmát.

A modern nacionalizmus — ösztövére képzőereű és humortalan, mint maga a romantika — a XIX. század irodalmi népieskedésében született, míg gyors fejlődését a technikai civilizáció és a nyomában járó pszichológiai felfordulás siettette. A XX. század nacionalizmusa nem boldogulhatott volna népekkel, de csak a tragédia komor bohócruhájába öltözött nemzeteket találta Európa térképén. Egészséges népek ereje abban rejlik, hogy semmit sem tudnak arról, amit modern szóval nemzettudatosságnak mondanának. A római birodalom a *senatus populusque Romanus* alkotása volt; egy nén kötetlen és kényszerképzetektől ment életerejű államot, kultúrát, közigazgatást teremtett, — ókori fogalmak szerint bátran állíthatjuk, hogy világot épített kénere és hasonlatosságára, miközben kevesebbet áldozott saját felmagasztalására, mint a legkisebb európai „nemzetállam”. Nép és nemzet különbségét szemléltető közelségben láttuk a késői császárság hanyatlásában. A római nem lassú gyengülése világossá tette, hogy a birodalom maga a

római nép; most tehát más valóságot kellett keresni. Az Istencsászár tana, Caracalla rendelete a polgájjogról, az államot és a közigazgatásilag előállított római nemzetet állította a nép helyére.

A világtörténelem nagy épületei, melyeknek romjaiból épültek a modern nemzetállamok, a történelemben szokatlan egyhangúsággal bizonyítják, hogy az élet nem ismeri a nemzetek felsőbbrendűségét.

Egyiptom, Görögország, India és Kína hosszabb időt töltöttek a történelemben, mint a legidősebb európai nép, de nem váltak nemzetekké s ez erejüket bizonyítja. A nemzettéválás történelmi értelemben annyit jelent, hogy a nép visszavonhatatlanul elhanyagolt, ösztöneivel már nem tud eligazodni és kénytelen előbb-utóbb a kollektív tyranniss útjára lépni, mely nem más, mint maga a kényszerképzet testetöltve. Róma nemzetté vált, mikor a császárságban megtestesítette a kényszerképzetet, hogy pótolja a római népet. Anglia hatalma nagyrészt a birodalmi gondolon alapszik, mely az angolnak a mai napig kedvesebb, mint az, hogy feladja magánember voltát és eljártssza a tükör előtt a nemzet szerepét.

A gyenge népeknek és megbillent állameszméknek utolsó menedéke az, amit mostanában nemzet-tudatosságnak nevezünk. A nemzet-tudatosság a kényszer különböző válfajainak és árnyalatainak megfelelő csoportosítása és pragmatikus elrende-

zése. A nemzetben hajlandók vagyunk a civilizáció őrzőjét, a kultúra kútfejét, a társadalmi biztonság garanciáját látni, bár a nemzet és az emberiség valódi értékei között nincs sem rokoni, sem leszármazási kapcsolat. A nemzet akkor jelenik meg a színen, mikor a nép, mely az emberiséget gazdagította, oly messzire jutott, hogy természetes erő híján kénytelen hazugságba burkolódnai.

Λ. nemzet mint lélektani jelenség: a kétségtelen biológiai hanyatlás megoldási formája. A nép mindent önmagára vetít, az összetartozás tájon, vérségi köteléken, az élet közönséges dolgain múlik és semmi köze a metafizikához. A népeket az eredendő és alapvető dolgok tartják össze, a világ magátólértetődő és egyszerű törvényei, a műveltség, a hangsúly, tánc, művészet, otthon, vallás és babona; ezért van az, hogy egy nép tökéletesnek, sőt istennek tarthatja magát — istennek, mint a saját istene. Fogalma nincs egybekötte a t é r f o g a t kényszerével. Egyedeit az ösztönös elí^a7o-dás tartja egybe, ami nem más, mint az eszmények nyersanyaga. Istennek tarthatja magát prussianizmus nélkül, mert istenével lesz egyenrangú, akit saját hasonlatosságára alkotott. Az emberek közös hazájuknak tekintik a szülőföldet, míg a nemzetek fiai tömeggé állampolgárulnak, ha az eszményesített állam-hazába emelkednek. A parányi svájci és a mérhetetlen hindu, szülőföldjében hordja okát és verhetetlenségét. Együttélés, mely tiszta és eredeti,

sőt tudatos is, mert egyedek ösztöneiben és nem államgölemek képzelt tudatában él. Az egyiket földrésnyi távolságokból tartja össze monszun, szárazság, Káli, a svájcit gyengeségében őrzi a hegyek és az emberi értelem tiszta levegője. A hinduval nem bír sem a hódító, sem a forradalmár. Egyszerűen csak nép; s a civilizálatlanságnak ez a foka közeljár az istenihez.

Vegyük kézbe és forgassuk meg a kifejezést: nemzeti öntudat. Kétségtelen, hogy az öntudatnak egy kollektív fajtájáról van szó, szemben a nép eredendően szubjektív beállítottságával. Bontsuk elemeire: nemzet és öntudat. Alaposabb vizsgálódás után kiderül, hogy a fogalmi meghatározás önmagában gigantizálás, ugyanannak a képzetnek megismétlése: ha a nemzet szerkezetét lélektani tényként értékeljük, eredményként az elvont és kollektív nagyzolás képletéhez jutunk. A nemzet lélektanilag a nép kiapadásának jele, melyet már csak egy lépés választ el a nacionalista pszichózistól. Az öntudat szó viszont kétségtelenül a nemzet leggyengébb pontjára utal: hiányérzetére és szégyenkezésére, hogy csak elvonatkoztatás. Az absztraháltak tömege az önértetben fejezi ki fölényre és egyenrangúságra való jogát — vagyis nem¹ mond semmit, amit a „nemzet” szó már nem fejez ki.

A technikai civilizáció gyermeke tömegember, tehát csak kondicionált reflexekben

tud gondolkozni, hódító, tehát alacsonyrendűségi érzéssel küszködik, nacionalista, tehát a nemzet apokrif fogalmában párolja le magának az immanens és a transzcendens világot.

A tömegember szóvivői beszéltek be a nyugati emberiségnek, hogy a hazafiúi türelmetlenség az egyetlen civilizált lelkiállapot, mely méltó a haladott korhoz. S most a tenyerünkben tartott fogalom egyszerre fenyegető értelmet nyer: vajjon nem azt jelenti-e, hogy az állampolgárrá szervezett nacionalistának nincs semmiféle más öntudata? A. létezés primer vonatkozásaitól régen elszakadt, a földi lelkiállapotát felváltotta az állampolgár m a g a - t a r t á s a , a közös hazában élő egyének lappangó hasonlóságát néhány államilag sulykolt hírlapi reflex.

Elképzelhetjük, hogy csak egyetlen nép él a földkerekségen, mert önmagában is nép. De a nemzet nem képzelhető el önmagában, csak egy másik nemzethez viszonyítva, mert fogalmi jegyei éppen a párhuzamban rejlenek. A. nemzeti öntudat mászóval az ellentét istenítése. Ahol nincs ellentét, nincs öntudat. S ebből látható a távolság, mely a nemzet kackiás öntudatát a népbe tartozó, közjogi-
lag körül nem írható egyén egyszerű emberi önérzetétől elválasztja.

Mint történeti tény. a nemzet egyszerűbb szerkezetű és ártatlanabb jelenség. A középkor vége felé számtalan együttható (nem tartozik ide) arra ser-

kentette a nyugati népeket, hogy állami szerveztségüket megalapozzák. A princípiumokat, melyeket eddig nem lehetett kimondani, most meg kellett fogalmazni és meg kellett testesíteni. A hűbéri birodalomból kialakulóban van a monarchikus állam.

Az állam önálló életet kezd, a birodalom laza jogi szerkezete nem tudja képviselni az alattvalók érdekeit, a fejedelmi széket önálló jogi személyiséggel kell felruházni: meg kell teremteni az államot, mint jogi személyt. A folyamat a nagy kereskedőnépeknél indul meg, Angliában, Genovában, Velencében, a Hansa-városokban és Franciaországban. A renaissance új formákat, új lehetőségeket hozott, a reformáció lazított az egyház hatalmán, a polgárosodás és a fölfedezések eltemették a hűbériséget. Az érdekek messzebbre nyúlnak, a tét megnövekedett, a duellumok helyébe háborúk lépnek, flották épülnek, megérkezik az arany, megnyílnak a piacok.

Az állam, mint érdekképviselői szerv megkezdí működését, mert az embereknek hadba kell vonulniuk, messze elhagyják a hűbéri tájakat, közeli várak helyett távoli városokat ostromolnak, a földet ezzel avatja állampolgárává egy új és ismeretlen hatalom. De mikor visszatér, ismét csak a szűk pátriát keresi, és az állam lényegében még hűbérúr; nem franciákat, vagy angolokat küld harcba, hanem vallonokat, flamandokat, gascognia-

kát, skótokat, walesieket. Anglia már megvan, de angolok még nincsenek. A Home Fleet tönkreveri az Armadát, south-walesiekkal, írekkel, londoni matrózokkal, Drake saját legényeivel, aki a királynő alkalmazottjának tekinti magát. Az állam meghirdeti saját személyiségét, de tagjai nem adják fel sajátjukat. Időrendi tévedés lenne itt megemlíteni a nemzet fogalmát.

A nemzet történeti fejlődés eredménye, s nem is a fejlődés első fokozatában. A XVI. és XVII. század egyetlen nagy erőfeszítés a nemzet politikai és lelki megszervezésére. A monarchia fokozatosan vezeti a tagolt, tájakba gyökeredzett állampolgárokat az ország határai közé, de a nacionalista-hazafi öntudata csak a XIX. század elején tudja kitölteni birodalma kereteit. Ebbe a rövid összefoglalásba elfér az újkor története: a természet bölcsesége a pszichózist elviselhető mértékre csökkentette. Történetpszichológiai értelemben az újkori történet nem más, mint az állampolgárrá-válás története. Az állam hatalmas, a kialakuló nemzet bizonytalan és regionális. Évszázadokig lötyög saját határai között s ez lehetővé teszi, hogy a nemzet gyermekéveit önmagára irányultan töltse. Csak a nacionalizmussal hagyja el az észszerűség határait. Az állam korai kialakulása, a monarchia és a fejlődési abszolutizmus lehetővé tette, hogy a nép megváráskodtatás nélkül léphessen át a valóságból a téveszme ködös tételei közé. Végül is a pszichózis-

ban is azonossá tudott lenni önmagával: a trikolor alatt már nem bretonok és gascogniak, hanem franciák gyülekeznek és franciák önmagukban is, nemcsak másokhoz viszonyítva. Innen már csak egy lépés az Empire és a nacionalizmus, vagyis a komparatív öntudat.

S figyeljük meg e fejlődés lélektani értelmét. A hűbériség díszitményei, szimbolikája és tekintélye csak látszólag száll át a fejedelemeire, valójában maga az állam a gigantizált hűbérúr, aki a kis hűbéresek hódolatát fogadja és az investitúrát gyakorolja. A regionalizmust nem lehet megnyugtatóan elintézni a királyi hatalom kiterjesztésével és a fejedelmi mindenhatóság beiktatásával. Példa Csák Máté és az Anjouk pár-baja. Ahol a „közéleti egyensúly” a mindenkori király tekintélyére van alapítva, ott a feudalizmus felolvasztása az államszemélyiségben megoldhatatlan feladat. A feudális regionalizmust csak a jogi személy elvont szimbolikája tudja összefoglalni; ezért vezet az abszolút monarchia útja az államszemélyiségen keresztül. Ugyanaz az oligarchia, melyet az Anjouk tönkrevettek, a Hunyadi-birodalomból már teli tudóval szívja el a levegőt, s a nagy király halála után felszámolja az államot, mint alkalmatlan keretet. Lengyelország és Magyarország a két koravén nemzet, mely nem tűrte meg magán az állam kényszerű zabláját és csak olyan király alatt volt képes együttmaradni, ki a rendek

üstökét a markában tartotta; egyik sem tudta jóvátenni a tévedést, csak az Úristen számláján.

Talán legjobban a Szent Korona tana bizonyítja az egész európai történelemben, hogy a királyi tekintélyt és a közösség szimbolikáját nem a fejedelem, hanem az állam viseli. Magyar államról a fejedelmi abszolutizmusig — a XVII. századig — nem beszélhetünk. A nemes nemzet az országot közjogi ténynek látta, a király és a rendek szerződésén alapuló időszaki vállalkozásnak. Természetesen így a királyt nem érezte illetékesnek az összeség eszmei megtestesítésére. A koronát, mely másutt az állam szimbolikájának csak egyik kelléke, állammá léptetik elő. Nincs többé veszély, hogy az állam végrehajtó közegei személyében testetöltsön. A kormányzat — a személytelen állam keze-lába — szerencsésen megoldódott, mert Ausztria kölcsönadta a sajátját. Külföldről importáltunk királyt, magasabb közigazgatást és külpolitikát, meg természetesen honvédelmet. A magyar államból csak a Szent Korona tana maradt meg, hogy werbőczyánus fondorlataival biztosítsa a nemzetet a király ellen, ha mégis államot akarna alkotni.

A magyar közjog igen figyelemreméltó pszichológiai alkotás. A nemzet, melynek nincs semmiféle állami kerete, hol a germán, hol a török szervezet felé nyúlik meg, mint az amőba, és a Szent Korona tanával jogi vélelmet statuál Európa valóságos, szilárd és kialakult államai közé. A feje-

delmi abszolútizmus, mely másutt a szerveződés korszakát jelentette, nálunk „elnyomássá” változott, mivel rá akarta kényszeríteni az országra az államot. A XVII. században Magyarország nemesekből, vármegyékből, szolgabírákból és országgyűlésekből áll, melyek csak a ládában nyugvó ékszert ismerik el intézkedésre jogosult főhatalomnak.

Mégegyszer: a nemzettéválás önmagában nem marasztaló ítélet, nem más, mint a nép dekadenciája. Hanyatlás, mely lassítható, és ott, ahol a történeti erőket szabadon hagyták működni, termékeny talajjá változtatható. A nacionalizmus és a modern állam-isten a pszichózis művészi tökélyű változatai. A nemes magyar „nemzet” azonban elleneszegült a történelemnek és fejezzük ki ezt kevésbé fellengősen: a kényúr korlátlan állapotát nem volt hajlandó felcserélni az állami hivatalnok jogkörével.

A Guisek, Condék, Guzrnánok és Orsinik oligarchák voltak, de mint államférfiak vonultak be a történelembe. A jogásznemzet, mely oly büszke államalkotó készségére és politikai ösztönére, idegenkedett az államférfi rezolut tulajdonságaitól. Mátyás, Martinuzzi, Zrínyi és Bethlen Gábor idegenül lebegnek a magyar történelemben, melybe csak a nemes nemzet képviselői tudnak gyökeret

II.

Az istenek kevés népet szerettek annyira, mint a honfoglaló magyarságot. A steppe-éghajlat vonalán menekülő ázsiai lovasnép a Kárpátok gyűrűje mögött zárt edényre talált. Tetszése szerint elbújhatott és kironthatott; a gyepük, hegyek, vadonok kibogozhatatlan szövevénye eszményi segítőtársnak bizonyult. A magyar államalapítás első korszaka militarizmius, mely a maga idejében nem volt meglepőbb, fölényesebb és kíméletlenebb, mint a modern német szoldateszka. A kalandozások kora anyagilag is megalapozta az új hazát, mely százados hátrányban volt a haladott Európával szemben.

Aránylag rövid idő alatt bebizonyosodott, hogy a steppe-kultúra nem terjed túl a nyugati gyepün, ösztön és józan belátás tehát egyaránt helybenmaradást tanácsolt. A helybenmaradás pedig letelepedést, földművelést, állandó lakóhelyet, törzsi szövetséget, az érdekerületek elhatárolását és a gyepük megnyitását követelte. Az újonnan hódított ország-

bán ez modern fogalmak szerint katasztert, földosztást és közigazgatást jelenlett. A törzsek leli és nyári szállását elhatárolták, az idegen papok szó-lásszabadságát tiszteletbentartották, a rabszolgákat tanítómesternek használták. Az államalapítás első korszaka az eke felfedezésével befejeződött.

A királyság megalapítása kétségtelenül törté-nelmünknek egyik legnagyobb megrázkódtatása. Fellehető, hogy forrásaink csak halovány, óvatos képet rajzolnak a forradalomról, melyet tisztelet-tudóan Koppány személyében szimbolizálnak. Or-szágos lázadás körvonalai látszanak s a királyné vérteseinek kezenyoma. A militarizmus már a múlté, a nép gyepük mögé zárkózott és földművelést ta-nul; most, mikor elvetett formáit akarja védelmezni, eleve vereségre van ítélve. Az eszközökben nem nagyon válogathattak, mert az átalakulás — egye-temesebb minden utána következőnél — meglepő gyorsasággal befejeződött. A XI. század végén az újjáalakított magyarság már sikeres védelmi har-cot vív a túlerejű német szomszédsággal. A támadó militarizmus fokozatosan védelmi műveletekbe megy át, miközben a magyarság elsajátítja az európai formákat, harcmodort, vallást, termény-gazdálkodást. A kalandozó hordák tanúságot tesz-nek kitűnő ösztönükről és alkalmazkodási képes-ségükről; még a szentistváni forradalom sem emész-tette fel ez erényeket.

A magyarság alig egyszázados ittartózkodás

után merőben megváltozott külpolitikai helyzettel találja szemben magát. Egykori üldözője, a görög császárság, előrehaladt a sír felé; már óvatosan feldarabolható. A magyar királyok nem mulasztják el, hogy hatalmukat kiterjesszék Bizánc lehulló nyugati tartományaira. Keleten elültek a népvándorlás utolsó hullámai, az elhagyott steppevidék már önmacával van elfoglalva, Holics és Galícia már szerepel a politikai tervezetekben. A Német-Római Szent Birodalom elhanyagolja keleti nyúlványát, az osztrák herceget, aki így legfeljebb csak egyenrangú ellenfél, de nem halálos vetélytárs. Az ország sikeresen haladt előre, gyarapodott és növekedett. A törzsi szervezetből fokozatosan kifejlődött a királyi nagybirtok és a fejedelmi magár tulajdon, eleve kizárva a hűbériség lehetőségét. Az Árpádok a birtokadományozásra alapították belpolitikájukat, mivel pedig a királynak pártra volt szüksége, hogy megbirkózhassék a mindenkori pártütőkkel, ez igen drága belpolitikának bizonyult.

A birtokállomány állandóan hullámzott, az adományföldek néhány évtizeden belül többször is gazdát cseréltek. A királyi vármegye, jóllehet az államszervezet egyetlen kézzelfogható eleme volt, hol megnőtt, hol összezsugorodott, a szerint, hogy a király „állása” gyengült, vagy megszilárdult. Senki sem vitatta az Árpádok legitimitását, de szinte valamennyi trónváltás felért egy kisebbfajta polgárháborúval. Az erélyesebb királyok azonban

egyensúlyba hozták a fejedelmi birtokállományt s a veszteséget pótolta a belső imperializmus: az ország mérhetetlen lakatlan területei. Ilyen laza szerkezet mellett is lehetséges volt, hogy az újonc magyarság tekintélyes országot tudjon teremteni a császárság és Bizánc között és az akkori Európa politikai tényezői között számottevő helyet biztosítson magának. Az Árpádok kihasználták az összes kínálkozó lehetőségeket, autokraták és imperialisták voltak, s tehetségüket bizonyítja, hogy a lehelőségeket Galíciától Dalmáciáig tudták terjeszteni. Az isíének szerették az Árpádokat: éppen akkor haltak ki, mikor kiderült volna, hogy patrimonális birodalmukat elfelejtették országgá szervezni.

A középkori magyar nagyhatalom a közegellenállás törvényén alapult.

Ez az aránylag igen szerény létszámú, szegény, vadidegen nép virágzó országot tudott elővarázsolni néhány szláv rabszolgából és az avar pusztákból. Az Árpádok, mint emberpéldányok is a történelem legtehetségesebb dinasztiai közé tartoznak, bátrak, ájtatosak és kegyetlenek. Ők az ország első szentjei és első kereskedői. A magyar imperializmus a legkisebb ellenállás vonalán terjedt, először Északkelet, azután Dél felé. Szent László balkáni manőverei világosan mutatják a magyar király hatalmát; Velence és Bizánc között ki meri nyújtani kezét Zvoimir öröksége után. III. Béla közmondásos tekintélye először emeli a magyar királyt európai

tényezővé. A királyi hatalom azonban a patrimoniális birtok egyszerű függvénye. Hadisiker, külpolitikai eredmény, jólét a birtokállomány pillanatnyi nagyságától függ. Ha a magyar király ke^ében tartja a földek abszolút többségét, ki tudja használni a „geopolitikai” adottságokat. Az árpád-kori magyar államnak pedig csak egyetlen tárgyi attribútuma volt, s ez nem a király személye, hanem a patrimoniális birtok. A nádor kincstárnok és a többi főméltóságok átruházott földesúri jogokat gyakorollak. A király, jó gazdához illően, szél-tében-hosszában járta az országot, védelmezte, gyarapította, főként pedig fékentartotta. Mindez semmiben sem különbözött az európai viszonyokból.

Egyben mégis: és ez a hűbériség hiánya. Mikor a patrimoniális föld felaprózódott, a magyar király egyszeriben elveszítette jelentőségét. II. Endrétől a dinasztia kihalásáig történetíróink a királyi hatalom hanyatlásáról szoktak beszélni. A vakságban inkább a középkori magyar állam rohamos felbomlásáról volt szó. A magyar király egyszerre azon vette észre magát, hogy akinek földet ad, annak királyi hatalmát is odaadta; a XIII. században már vagy tucatnyi király uralkodik az országban. A hűbéri hierarchia felaprózta volna az adományföldet különféle úrméretű kényurak között, így viszont irdatlan latifundiumok keletkeznek, nagyhatalmú királyokkal: a „királyhoz való hagyományos ragaszkodás” csak történészeink kép-

zeletében él. A XIII. század belülről megpecsételi az imperialista magyar birodalom sorsát.

A hűbériség már hanyatlóban volt, mikor a magyarság megjelent Európában.

A középkor vajúdott: a városi polgárság és a kereskedelem lassan vitték a bukás felé az elvirágzott korszakot. A magyarság két-három század késéssel vette át a nyugati berendezkedést. Mérhetetlen természeti kincsei voltak, tehetséges királyai, használható rabszolgái. Hatalmas földesurai kihasználhatták viszonylagos fölényüket a szomszédok tagolt hűbériségével szemben. Bizánc nagyszerű állami gépezete széthullóban, a császárság és Oroszország csak nyúlványaiknál érintkeznek az új országgal. Az árpádkori magyar „államterület” így született meg szerencsés külső és belső körülmények játékból, de a középkori magyarság ezen a területen sohasem szervezett államot. A magyarság sohasem töltötte ki országa kereteit, legkevésbé éppen az Árpádok korában. A patrimoniális birtok kijelölte az országhatárt, de a földet meg kellett művelni; az idegeneket rabolták, hívták, édesgették az új országba.

Az aranykor önmagának vetett véget, mire ki-
virágzott. A regionális kényurak a király nyakára nőttek, az országot széjjelhúzták a latifundisták magánérdekei. Az aranybulla, a szabadság sokat ünnepelt záloga évszázadokra előre biztosítja a feudális rabságot, az ország magánügyé egysze-

rúsítását, a királyi hatalom kiszolgáltatását a főúri rablóvezéreknek. Az ellenállási jog elismerésével az Árpádok lényegében a királyságról mondtak le, mert hatalmuk vagy patrimoniális abszolútizmus volt, vagy nem létezett. A királyság többé nem tudja visszahódítani elveszített állásait, az árpád-kori kép többé nem változik. A következő két században Magyarország jobban hasonlít az ázsiai tiszavirág-kolosszusokhoz, mint a honfoglaláskor. Államról már szó sem eshetik, a királysággal az egyetlen i n t é z m é n y t tölték félre az útból. Ezentúl legfeljebb királyok vannak, mint az Anjouk, Zsigmond és Mátyás. Kezükben az ország hatalmasan megnövekszik, virágzik, hódít, tündöklök. Meghal a nagy király, kiderül, hogy alig hagyott valamit maga után. A dicsőséges birodalmat a király kényszerítette rá az országra; megdöbbenő gyorsasággal porlik el a bandériális imperializmus, a német-római koncepció, a Hunyadi-birodalom.

A köznemesség tárgyilagosan megtalálja gazdasági és politikai előnyeit az általános virágzásban, a főnemesség sűrű gyűlölettel nézi a királyi sikereket; a király annál dekoratívabb helyet kap a történelemben, minél lelkesebben irtotta a sokat siratott tősgyökeres magyar arisztokráciát. Nápoly, Constanz és a renaissance nem ragadta meg a földesurak képzeletét, de mértéktelenül megrémültek, hogy a magyar király ismét ilyen messzire me-

részkedik. A köztörténet színpompás eseményei mögött szerényen meghúzódik az a nevezetes tény, hogy a főnemesség házi kezelésbe veszi az országot.

A kiskirályságokká bomlás már körülbelül befejeződött, mikor a király ráütötte saját végzetére az arany pecsétet. Az ország három rendre oszlik: főnemesség, nemesség, nemtelenek. A rendező hatalom elsorvad, nincs, aki gondoskodjék az utak biztonságáról, az igazságszolgáltatásról, a hatalmaskodók megfélemezéséről, a polgárok védelméről s az adók behajlásáról. A főnemesség nagyszabású műveletekbe kezd, a koronára alkudozik, országrészeket cserél, királyokat buktat, külföldi szövetségeket köt, de közben nem feledkezik meg a kereskedők kifosztásáról, az utak eltorlaszolásáról, a városok megrohanásáról. A köznemesség hűbéri alázattal tartozik a főúrnak, minden kiskirály megszervezi a maga klakkját, — íme némi késéssel mégis feltűnik a hűbériség — közben a középnemesség nagy tömegei elszegényednek és paraszti sorba süllyednek. Most rakják le a köznemesi politika alapjait.

A köznemes az aranybullát csörteti, mint később majd a Tripartitumot, egyenlő jogokat követel és tömegével sereglük az országgyűlésekre. Megoldhatatlan probléma előtt áll; a főurak lassan elemésztk, a király pedig visszaél a Bullában vállalt katonai kötelezettséggel. A XIV. századtól a középnemesség mégis a király mellett dönt,

mert a király leöleti az oligarchákat, visszaveszi a latifundiumokat, új érdemeket jutalmaz és új főurakat kreál. Nem a paraszt, hanem a köznemesség kiáltása lehetett volna: meghalt Mátyás, oda az igazság.

A nemtelenek helyzete fokozatosan romlik. Az árpádkori viszonylagos szabadságot elsodorja a királyi hatalom pusztulása és a nemesség törvényes elismerése. A király ujjat húzhat egyes főurakkal, de nem köthet bele az oligarchiába, mint intézménybe. A király hadakozásra kényszerítheti a köznemességet, de nem nyirbálhatja meg jogait, mert a nemesség a mindenkori kormánypárt. Főúr és köznemes pedig megegyezik abban, hogy földesúri hatalmát nem engedi bolygatni. A jobbágy fizetőeszközként szerepel a királyi számadásokban. Csak óvatosan, nagy körültekintéssel lehet helyzetén javítani.

Lényegében a jobbágy már ki van szolgáltatva a földesúri önkénynek; csak a kodifikáció hiányzik. Szabad ember és rabszolga különbsége jogilag is megszűnik, az aranybulla kodifikálja a nemességet, Anjou Károly rendeletei a jobbágyságot. A királyi hatalom a patrimonial is abszolutizmushoz képest már csak időszakos diktatúra, mely fénykorában sem tud elhatolni a tömegekig. A királyi vármegye nemesi érdekképviselőtté alakul, a közigazgatás és a rendfenntartás menthetetlenül a nemesség kezébe kerül. „Azok az emberek, kik hata-

lomra kerültek, — írja Acsády Ignác — maguk is érezték hatalmuk jogosulatlan voltát, s tudták, hogy nem tarthat örökké. Felhasználták tehát a pillanatot, s mint a farkasok, a vándorsáskák estek neki a társadalomnak, faltak rogyásig, s amit fel nem faltak, elpusztították, hogy ha már maguknak nem használhatják, másnak sem válják javára.”

Bármily nagy a király külső tekintélye, bevételi forrásai, katonai hatalma, — a királyság három legfőbb záloga: a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és az adózás a nemesség kezében marad.

Beszélhetünk-e ilyen körülmények között magyar államról? A király minden vállalkozását az oligarchiával hajtja végre, persze az újonnan teremtetett oligarchiával és a köznemesség politikai támogatásával. De maga az ország már nem a királyé, hanem a nemességé. A király utolsó mentése a városi polgárság, amely azonban nyugati értelemben nem létezik. Zsigmond a birodalom minden részéből küldözgeti haza a polgárvédő okleveleket. Az eredmény sovány: a városokat meghívják az országgyűlésre. Eső után köpönyeg: a királyt többé senki sem tudja megvédeni saját országa ellen.

Kialakulóban van a nemesi nemzet arcképe. A nemtelen szabadok, serviensek, várszolgák elszüllyedtek a jobbágyságban, a királyi hatalom menthetetlenül belegabalyodott a nemesi előjogok szövevényébe. A király már csak egy módon sze-

rezhette volna vissza tényleges hatalmát: ha parasztlázadás élére áll. A XVI. század elején befejeződött a nemesi társadalom alapozása, kodifikálva a jobbágyság, kiküszöbölve az államalkotás veszélye. A nemesi konstrukciónak nemzetté kellett légiesednie. mert nem volt kerete és nem volt alapja, és ahol nincs állam és nincs nép, már csak egy valami marad hátra: a fikció.

A patrimonialis abszolutizmus veszélyes szokásjogot teremtett, mikor a főhatalmat a király kezébe adta. Amíg a király személyesíti meg az országot, amíg j o g a van elevenek és holtak felett ítélni, a nemesi paradicsom örökös veszélyben forog. A jogokat vissza kell származtatni a népre. A nép fogalmába azonban a nemesség már behelyettesítette önmagát. A nép azt kívánta, hogy a király gyakorolja az állami főhatalmat, a nemesség azt kívánta, hogy ne gyakorolja senki. Ha nincs állam, ne legyen államfő sem. A dilemmát megoldotta a nemesi vármegye és a Habsburg-dinasztia.

Az Árpádok kitűnő ösztöne, tájékozódási képessége és gyakorlati érzéke oly gyorsan párolog el, hogy a pszichológiai változás alig magyarázható. A rendező elv, mely a halványan átderengett a testvérharcokon és a kiskirályok mérkőzésein, már a múlté. Ugyanaz a nemesség, mely a XIV. században villámgyorsan levonta a tatárjárás tanulságait és tucatszámra építette a költséges vára-

kat, nem képes többé a legkisebb ösztönös cselekedeteire sem. A dinasztia nyomasztó tekintélye végre sírba szállt, a kedvező külpolitikai lehetőségeknek bealkonyodott, át kellett térni a hódításról a belterjes imperializmusra. A nemességet többé senki sem vonhatja felelősségre, hogy úgy bánik az országgal, mint meghódított tartománnyal. A történészek hajlamosak a nemesség gazdasági manipulációiban nemzeti törekvéseket látni. Sohasem állt távolabb Magyarország a millenáris történetírás tetszelgő hazafiságától, mint akkoriban; a királyi hatalom romjai között éhes farkasok járkáltak, akik akkortájt fedezték fel, hogy báránybőrbe bújhatnak.

III.

A nép helyére lázas sietséggel nemzetet szerkesztenek. Úgy találták, hogy ehhez elsősorban a népet kell elhallgattatni. Saját érdekeiket ezentúl a haza érdekeként kezdik emlegetni. A gyakori trónváltozást felhasználják arra, hogy a királyi hatalom, földtulajdon, állam és közigazgatás kérdésében több évszázadra való piszkos vizet öntsenek a pohárba. Rohamos fejlődésnek indul az új gazdasági rendszer, mely lényegében korszerűsített rabszolgaság. A nemesség politikai hatalmát a földtulajdonra, gazdasági hatalmát az ember-tulajdonra alapítja. Gondoskodni kell a nemesség és a nép ideológiai elválasztásáról; abból, hogy a nemes kénytelen egy hazában élni a jobbágysággal, a paraszt ne vonhasson le téves következtetéseket.

Egyszerre megszűkült a „magyarok” köre, a hazát ál kell méretezni a nemesség számára. Irodalmat kell teremteni a nemesi uralomnak, fel

kell díszíteni a családfát és Istentől eredeztetni a jogosítványokat. „Az emberek ugyan a teremtéstől fogva egyenlők” — írják az urbáriumok, de a közös leszármazás emlékét törölni kell az elméből. A praenacionalista hangok így nem is meglepők. Ugyanazt akarták, mint a modern nacionalizmus: fiktív öntudatot. Mikor egy évszázaddal később a magyarság, homloka körül a mártíromság tiszta glóriájával, a németesítő elnyomás ellen hadakozik, már olyasvalami, amiről a XVII. század éppen olyan keveset tudott, mint a kormányozható léghajóról: n e m z e t.

A nemesi nemzet kialakulása nemcsak a társadalmi és szociális fejlődést döntötte el évszázadokra. Meghatározta a magyar állam lehetőségeit, kirántotta az általános fejlődés sodrából és oda-lökte az árterületre Európa és a mindenkori kelet közé.

A közjogi nemzet millenáris fénykora érthetetlen, amíg nem tudjuk, hogy honnan jött és mire alapította országlását. Ez a korszak teremtette a Szent Korona tanát, a werbőczyánizmust, a közjogi észjárást, Szent István állítólagos gondolatait, a kereszténység védőbástyáját, a köznemesi észjárást. A rákosi nemesek adták az ötletet a nemzeti romantikának, a rendi nacionalizmusnak, a parlamenti obstrukciónak és a Kettőskereszt Szövetségnek. A hitleveleket és koronázási esküket szövegező főrendek évszázadokra ellátták szellemi táp-

lálékkal az országgyűléseket, amint a Tripartitum a táblabírákat. A parasztlázadás bírái visszagon-
doltak az Aranybulla fénykorára, mikor „az ország
régijó és bevett szokásait” fogalmazták, melye-
ket az utódok még 1919-ben sem tudtak lerázni
magukról. A közjogi nemzet nekik köszönheti a
királynélküli királyság találmányát, a Szent Ko-
rona nevében hozott ítéleteket, a kiegyezés fiktív
Magyarországának rajongói pedig tőlük tanulták
az államnélküli államot. A nemesi vármegye ekkor
bocsátotta le szívógyökereit és hálózta be számtalan
kis oligarchiával az országot. De ide vezetik vissza
családfájukat a millenáris pátosz legfontosabb
szóvirágai: a végvári vitéz, a gondos, de szigorú
atkára szoruló paraszt, az önérzetében mindig sér-
tett, de bárkiért harcolni kész lovagias magyar úr.

Úgy tudjuk, hogy az elnyomás századai hamis
eszményekkel tömték meg a magyarságot.

Való igaz, hogy ezek az eszmények hamisak
erkölcsileg és történetileg, de önmagukban való-
diak, mert előttük nem ismertünk eszményeket.
Az összetartozás, közös érdek, nemzeti dicsőség
és hazaszeretet első, iskolás fogalmazványait
Werbőczyék tákolták össze, sajnos aere perennius.
A nemesség igazolni akarja saját magát, pó-
tolni akarja a rendet, a törvényt, központi hatal-
mat, a királyi tekintélyt, az állam összes kényszerű
kellékeit, és gondoskodni akar arról, hogy az ország
soha ne léphesse át a kereskedelmi társaság vagy

egy tröszt kereteit. A pszichológus meglepődve tapasztalja, hogy a Tripartitum mennyire hasonlít történelmi szépasszonyok és bukott államférfiak emlékirataihoz. „Mentis autem potius effectum, quam rei, quae offeriur, exiguiatem majestas vestra metiatur” — írja szerénykedve Werbőczy a Tripartitum ajánlásában; — „Inkább mérlegelje pedig Felseged szándékom minőségét, mint a felajánlott munka csekélységét.”

A szándék nem kétséges: a nemesség körültekintően gondoskodott, hogy dicsőségét és párdubbőrét utódai is örökölhessék. Ami baj, szerencsétlenség, pártoskodás érte a nemes magyar nemzetet, az a szűkkeblű sorsnak tudható be, mely mindenáron le akarja taszítani a hazát megérdemelt fényes polcáról; a Hármaskönyv lapjairól évszázadokon átdereng a nemesség szemérmes pirulása, amint röstelli saját történelmi nagyságát.

A nép nem akarta megérteni, hogy állati sorsa biztosítja a nemzeti dicsőséget. Nem akart bele-törődni a jóságos nemesség atyai úriszékébe, adó-kivetéseibe, botjába, vesszejébe, kerekébe, karójába. Nem akarta, hogy gondos tulajdonosa kézenfogja és rabszolgaként kereskedjék vele még néhányezer évig, míg eléri nagykorúságát. Fellázadt, vezért választott és feldúlta a védtelen, ügybuzgó, keresztényi szeretettől lángoló nemesek kúriáit. Rabolt, gyilkolt, fosztogatott, nemesi sereget kergetett meg, úgy viselkedett, mintha egyenrangú ember lenne.

A nép fellázadt a nemzet ellen. Dózsa György, ez a hirtelen felkerült hadvezér valószínűleg nem tudta, hogy vak eszköz a fellázadt ösztönök kezében. Néhány tízezer nemes rabszolgaságba akai taszítani egy egész országot, hogy örökletes uralmiát biztosítsa, hatalmát a legvadabb társadalmi és szociális elnyomásra akarja alapítani. A rabszolga-jelöltek felláznak és nem tudják, hogy kaszáik élén a dédunokák sorsa is eldől. Dózsa Györgyöt megetették a rabszolgákkal, a paraszthercegeket kiirtották, a legyilkolt nemeseket vértanúvá magasztosították. A nemesség végre megkapta a vágyvagyott jogcímet. Hivatalosan is megszülethetik a magyar nemzet.

A nagy diadal után a parasztság néhány szűkszavú mondatot kap csak Werbőczytól. „A parasztok, jóllehet eddigelé a szabadság ama előjogával éltek, hogy, ha úgy akarták, szabadságukban állott, törvényes földbérük letétele és adósságaik kifizetése után lakóhelyeikről bármikor más, nekik inkább tetsző helyre költözniök, hogy majdan ott lakjanak, minthogy azonban pártot ütöttek és bizonyos Zekei György nevű leggonoszabb haramia vezérlete alatt az egész nemesség ellen az úgynevezett kuruczadásban váratlanul felkeltek és e miatt örök hűtlenség vétkébe estek: az elmúlt nyáron szabadságukat végkép elvesztvén, földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaságába kerültek.”

Az újszülött persze nem tagadhatja meg a bölcsőt, melyben született. Biztosítani kell a hatalom gazdasági alapját, tehát a jobbágyságot lényegében rabszolgasággá egyszerűsítik. A szabad költözködés jogát megvonják. Az adóprést, robotot, szolgáltatásokat megszorítják. A vidéki közigazgatást teljes joggal a földesurak kezébe adják. Körülbástyázzák a nemesi vármegyét. Nehogy a patrimonialis hatalom feltámadjon, jogászi költeménnyé fejlesztik az ősiséget. Kialakul a werböczyánus perrendtartás, mely lehetővé teszi, hogy az unoka folytassa a nagyapák perét. A Tripartitumban jogrendet statuálnak egy országnak, melyből hiányzik a végrehajtó hatalom. A Szent Korona tanával kiküszöbölik az államot, szentesítik a tételt, hogy az állam magántulajdon, és szerződtek a királyt, mint valami tisztviselőt. Minden jog és minden lehetőség a földesúré: a kötött agrárgazdálkodást szinte bibliai átkokkal kényszerítik az utókorra.

Nem kell tehát tartani a kényelmetlen városi fejlődéstől és a nyakas polgároktól. Ki üzzön ipart, ki kereskedjék, hol az úr nem¹ dolgozik, a jobbágy pedig robotol? Felbukkan az antiszemitizmus is, a „nemzeti párt” a zsidók és pénzváltók kiűzését követeli: a rendiség nem óhajt pénzgazdálkodást. A két király mérhetetlenül megnöveli a köznemesiség tekintélyét, hiszen már nemcsak a főurakat kell megvásárolni. Felfegyverzett kurtanamesek

tolonganak az országgyűlésekre, a vidéki zsirosnemes hangja szólal meg a Tripartitumban, ő szavaz, ítélt, izgat és gravaminál. Nem Dózsa György elvetélt sereglése a forradalom. A forradalom, mely az újkor hajnalán átformálta Magyarországot, Werbőczyék fellépése volt. A lázadó parasztok után semmi sem maradt; de a köznemesi rebellio úgy rendezte be az országot, hogy király, ellenség, felvilágosodás, szabadságharc és kapitalizmus sem tudott lényegesen változtatni kontár és körnet alkotásán.

Első pillantásra szembeötlő, hogy az új életforma jogászai alkotás. A nemesség védőbeszédet szerkeszt és ugyanekkor törvényeket hoz, hogy a beszédet ne kelljen elmondania. Belevágott a természetes fejlődésbe, patétikus gesztusával lelökte az országot arról az útról, melyen utolérhette volna Európát és Önmagát. A nemesi nemzet mögött nincs fejlődés, a werbőczyánus országfogalom mögül hiányzik az, amit a történelem dinamikájának szoktak nevezni, írott alkotmánnyal kell helyettesíteni a szokásjogot., tételes törvényekkel kell kikényszeríteni az új állapotot, mely legfeljebb évszázadok ellentmondó hagyományaira hivatkozhatik.

Mátyás halála és a Habsburgok megerősödése között szabályos forradalom játszódott le Magyarországon, a lelkekben, a szokásokban, a formákban és a törvénykönyvekben. A modern történész

nem is tud összefüggő magyarázatot adni arról a különös folyamatról, mely a közjogi nemzetet megteremtette. Nem tudja megrajzolni történelmi előzményeit, mert nincsenek előzményei. Egyszerűen becikkelyezték, mint egy elhamarkodott törvényt.

Dózsa György és Werbőczy a maga módján a közvéleményt fejezte ki. Kettőjük közül Werbőczy volt a jobb politikus és a jobb pszichológus, mert évszázadokra ki tudta szolgálni a maga közvéleményét: kevés példát találunk a történelemben ilyen szabatos és határozott megfogalmazásra. A közjogi nemzet sikere vetekszik a francia forradalom és a hitlerizmus lélektani ismereteivel. A köznemesi forradalom után a közjogi nemzet teljes joggal képviseli az országot. A rebellió letaszította a jobbágyot a mélybe, a parasztot többé nem érdekli, hogy urai milyen szerepet vállalnak; a középkori patria elporladt, a paraszt elveszítette a honfi félig-meddig szabad szemhatárát, a friss nemzemből kirúgták. Most már nem honfi, nem nemzettag és állampolgár sem lesz soha. Történeti szempontból a paraszt többé nem számottevő osztály, visszatér a földbe, melyből vétetett.

Négyszáz évig kormányoz a közjogi nemzet, a nélkül, hogy az emberi fundus instructus hallatna magáról. A közjogi nemzet mindig felfelé hadakozik, lefelé megteszi a közigazgatás is. Ellenkező előjelű nemzeti romantika azt hinni, hogy egy új parasztlázadás elsöpörte volna a közjogi Magyar-

országot, nemzetestől, vármegyéstől, szentkoronástól! A közjogi forradalom nemcsak jogot statuált: világképet, szókincset, frazeológiát és öntudatot is. Újabb parasztforradalom talán felszakítja a fülledt feudalizmust, de helybenhagyta volna az ország „rég, jó és bevett” szokásait. Úr és szolga között robbanásig feszült a szociális ellentét, az élet minden elsődleges kérdésében szembenállanak, de nincs külön „magyarságszemlélete” a nemesnek és a jobbágnak. A rákosi nemesek szittyá párdubőrén nem fogott az idő; hordták a hajdúk, Thökölyék, a kurucok, a romantika, a szabadságharc és a két világháború.

Így talán érthető, hogy a közjogi nemzet magyarságfogalmán a városi polgárság ütötte az első rést. A polgári radikalizmus száll szembe először a közjogi nemzet „magyar világképével”. Az összeomlás és a forradalom megdöbbentő felfedezése, hogy a nemzeti szókinccs csupa hamisítvány. A nemesség biztosította uralmát, gazdasági kiváltságait, közigazgatási szabadságát, de mindennél nagyobb biztosíték volt, hogy a forradalom legmerészebb kísérlete sikertelen: aki nem tartozik a nemzethez, nem magyar, mert a magyarságnak már nincs többé más formája. Aki pedig magára ölti ezt az alkotmányozott magyarságot, akár nemes, akár nemtelen, a közjogi nemzet leplét vette fel a magyarság vélt tógája helyett. A rákosi nemesek rossz katonák voltak,

korrupt gazdák, jobbágynyúzó szerencselovagok, de nem voltak ostoba emberek.

A nemzet nemcsak formájában és megnyilvánulásában közjogi, de alapjaiban is. Legfontosabb alkotó eleme, az állam hiányzik. Csak jogi köntösbe öltöztetett magángazdaság! céljai vannak. Tömeges jogfosztáson alapszik és az anarchiából táplálkozik. Ha állam lenne, korai imperializmussal örvendeztetné meg Európát. Mint történeti jelenség döbbenetes, mint lélektani képlet a kodifikált pszichózis első tanulmányozható esete. A történelmi fejlődés természetes útján létrejött nemzetek lélektani sajátosságai eredendő gyengéit, az állampolgárrá süllyedt népek neuraszténias érzékenységét egyesíti a papirosalkotmány és a botcsinálta kényúr nagyhangú félenkségével. Caligula Napóleon maszkjában.

Irtózik minden változástól, akár újítás, akár rombolás. A valóság iránt teljesen érzéketlen, nem lát sem távlatokat, sem összefüggéseket, de meglepő éleselméjűséget fejt ki pillanatnyi veszélvekben. A győztes látszólagos tunyasága, Pató Pál rozsdás lárvája mögött pánikot őriz, mely azonnal elfogja, ha a valósággal érintkezik. Mindvégig nem tud szabadulni a menekülés lelkiállapotából.

Bámulatos körültekintéssel bástyázza körül szerzett jogait, széles irtványt hagy önmaga és a külvilág között, de bástyái mindig a legközelebbi jövő ellen védelmezik. Politikai ösztöne nem a

győztes katonacsászáré, hanem a pillanatnyi zsoldosvezéré, mivel nincs célja, csak minden napin érdeke. A menekülés útját mindig hátrafelé hagyja nyitva, mert a múltban biztonssággal érzi magát. Nem hozott magával ösztönöket, szemhatára a nemesi birtok és a vármegye, tehát nem meri elhagyni a táblabírói duellum sekély és vizeit. A Pandecták aprólékosságával rendezi az élet legapróbb ügyeit, pszichológiai magatartása azonban a klasszikus kényúr. Logika és rendező értelem helyett inkább a ravaszságot kedveli, eleme a fondorlat, mely azonban arisztokratikusabb, semhogy alattomossgá váljék. Feltétlenül hisz saját elhivatottságában, s nem is látszik alátámasztani kétségesnek, hogy a nemesi nemzetet Isten kodifikálta először. Tehát mint minden autokrata, a közjogi nemzet is sietve elfelejti a harcot, amely hatalomra segítette: úgy viselkedik, mint az istennek leszármazottja.

Annak, aki ősi jogon autokrata és tudja, hogy unokái is azok lesznek, nincs szüksége valóság-érzetre, csak akkor, ha valódi autokrata: államférfi és alkotó. Erről szerencsére a közjogi nemzetnél szó sincsen, nyugodtan elhíheteti saját fondorlatát, egyáltalán mindent elhihet, mert számára az a valóság, amit elhisz. A gravámenek közölt elsuhanni látjuk Don Quichote profilját. A közjogi harcok kacagányos hőse azonnal visszaretten, ha a harc eredménnyel kecsegtet,

mert a kényszerképzetnek csak egy bizonyos valóság felel meg: az, amelyben a kényszerképzet létrejött.

Mindennapi önérdék, jogászai fondorlat és a valóságérzék teljes hiánya; pszichológiailag: a fantáziátlanság, a menekülés lelkiállapota és a megmerevedett kényszerképzet, íme a három együttható, mely politikában az államtalan nemzetet, a királynélküli királyságot, a szentistváni gondolatot és a szentkorona tanát eredményezte: szellemi tárházunkból pedig nekik köszönhetjük az államalkotó nép, a kereszténység védőbástyája, Európa éléskamrája, a lovagias lovasnemzet és Isten kivert báránykái mi szegény magyarok, kezdetű címszavakat.

A kapitalizmus és a polgárosodás elkerülhetetlenül magával hozott egy pillanatot, mikor történeti értelemben is nemzetté kellett válni. Ekkor kiderült, hogy az uralkodó osztály már csak intónál, mert ha a közjogi nemzet gazdasági és politikai érdekköre határolt is, szellemi tartalma már közkinccsé lett. A millenarizmusban csodaszámba menő sarjat hajt a megmerevedett kényszerképzet, mint Tutankamen búzaszeme. Egyre nehezebb fenntartani a kényszerképzet létrejöttével egyidős valóságot.

Lassan minden anakronizmussá válik. A megyei ország, mely a XVI. század szétzilált, neki-rugaszkodó Európájában a legcsekélyebb feltű-

nést sem keltette, a XIX. században abban a ve-
szélyben forog, hogy mint jégbefagyott feudális
mammutot mutogatják a polgárosodott Nyugatnak.
A kiegyezés nagyban-egészben megfelel a XVI.
századbeli koponya szellemi láthatárának, mely az
önérdek fondorlat-valósághiány ötvözetből létre-
hozta az államnélküli ország mintáját: a habsburgi
vérszerződést. A feudálkapitalizmus, a nemzeti-
ségi politika és az idegen polgár-pionírok laissez-
passer-ja kellemesen emlékeztet arra a korra,
melyben a közjogi nemzet politikai pályafutását
megkezdte. Az, hogy Európa közben megtelt tör-
téneti nemzetekkel, kapitalizmussal és modern
birodalmakkal, a közjogi nemzetet nem fenyegette.
A második világháború előtt éppen olyan kevés
okot látott a változtatási a, mint a XVI. században.
Ha ideje marad, kézenfogni a polgárságot, hogy
bevezesse a kataléptikus nemzeteszmenybe, mint
egykor „éretlen” tanítványával, a jobbgysággal
tette, a forradalom sohasem tör ki. Erre a végzetes
gondoskodásra azonban már nem futott a millen-
niumból. 1514 óta először, elkövette azt a hibát,
hogy egy társadalmi osztályt hagyott felnőni, mely
kívül esett a játékszabályon: nem nemes, de nem
is nemtelen. A két világháború között aztán egye-
bet sem tesz a közjogi nemzet, mint ezt a szépség-
hibát akarja elkövetni.

Ez a jogásznemzet irtózik mindenféle logikus
gondolatsortól és tudományos elvonatkoztatástól:

talán azért, mert maga is csak elvonatkoztatás. A valóságérzék hiánya sohasem oldódik benne fantáziává, könnyedséggé, játokká. Inkább egy ösztön megbénulása, mint csapongó szellem, vagy túlcsoordult gyermekesség. Nehézkes és gyalogos eszű, mint a föld emberei. A közjogi feudalizmus úgy gazdálkodott országravaló latifundiumával, mini a telkes jobbágy. A paraszt a földet lesi, a nemesi nennet a földhöz való jogát. A pszichológiai eredmény egyugyanaz. Aki meghagyja a földesúri előjogokat: barát, aki elveszi: ellenség. A világegyetem alfája és ómegája a nemesi birtok, szegélyezi a szemhatárt, biztosítja az „úri életet”, az előjogokat és bizonyára az üdvösséget is. A föld nem termőtalaj, nem karéj a földgolyóéból, nem tőke és nem az ősök temetője, hanem jogalap. A menekülőnek, aki nemzedékeken keresztül készül a védőbeszédre, ez a legfontosabb. A parasztok is a jogalapot akarták elpusztítani, mikor tűzre hányták a kutyabőröket.

A biztonságérzést keresi a földben, a tudatot, hogy soha senki sem veszélyezteti a — jogot — és tovább a föld már nem is érdekli. Ez a jogásznemzet kulcsa, mely államalkotó készségünk ál-hírét is nyitja. A földet később nemesi adómentességnek hívták, azután vármegyének, míg a millenarizmusban közhivatallá sekélyesedett. A hajdani birtok egy íróasztal lapjává olvadt le, de az aimá-gondolatsortól és tudományos elvonatkoztatástól;

nevel nézte. Az íróasztal, a stallum átmentette a föld jogait, de nem származtatott át kötelességeket. A közjogi nemzet még a két világháború között is előjogként, szívességből igazgatta az államot, — szolgálni altiszti funkciónak tartotta volna.

A hódoltságból megszabad a nemesség, ott-hagy földet, barmot, jobbágyot, de átmenti a nemesi vármegyét, a jogalapot. A „nemzet” elmene-kült a hódolt területről, feladta a szittya-kacagá-nyos hazát, mert a török elvette a földet, szpáhi-akat hozott és adószedőket. A nemesség úgy mene-kült a királyi területre, ahogyan bukott uralkodók vorulnak emigrációba. Magával vitte a kincstárt, a közigazgatást és a jogalapot. Ha nincs véletlenül kéznél a jobbágy, akinek nincs semmiféle jogcíme, tehát a földhöz ragaszkodik, a magyar etnikum határát az egykori végvárok jeleznék.

A bécsi tanácsosok jobban ismerik a partnert; a Habsburg király nyakló nélkül osztogatja az adományleveleket, lehetőleg hódolt területre, voks és hadiszolgálat fejében. Királyi területeken gyüle-kezik a nemesség, szedelőzködnek a vármegyék, kerekedik a végvári vitézség. A közjogi nemzet csak kétszer fordul Bécs ellen, mert a király elvétí a lépést és magyarországi földeket osztogat ide-geneknek. A kurucfelkelést és a szabadságharcot az indigénák előzték meg és a nótaperek.

Miközben a nyugati népek kijárják a renaiss-ance és a monarchia iskoláját, Magyarországon

megáll az élet. A közjogi nemzet képzeletét néni ragadják meg a felfedezések, a nagy gazdasági észlelmi átalakulás, az államok megfogamzása. Beleveti magát a vallási harcba és komolyan is verszi; a politikus jogásznemzet nem veszi észre, hogy nem vallásról van szó, hanem hatalmi mérközésről. Mindig a valóság kézzelfogható, megjelenítési formája ellen védekezik, nem ismeri a realitás ki terjedéseit. A világot összekuszálja az arany, a polgárság, a kereskedelem, a világ megnövekedése; a nemzet csak annyit vesz tudomásul belőle, amennyi a jogalapot veszélyezteti. A mezei rovar láthatja így az embert, mielőtt eltapossa a csizmatalp.

A lezüllött úrifiú régi története. A közjogi nemzet elherdálja az irdatlan földterületet, elspekulálja a királyság tekintélyét, kénytelen gyámság alá helyezkedni, de nem akar lemondani az „ősi dicsőségről”. Tovább játsza az urat, mit is tehetne egyebet, makor kilökik az európai koncertből, s a fejedelmek, kikkel eddig komázott, hűvösen elnéznek felette. Egyszerre Európa külvárosában találja magát és már a XVII. század végén kénytelen észrevenni, hogy ósdi ruhája láttán fintorognak a régi ismerősök. A nemzetváltás mindenütt lelki billenést okoz, ezúttal gyógyíthatatlan pszichózissá fejlődött. Ez a botcsinálta nemzet teljem erejével ráveti magát a külsőségekre, elhiteti magával, hogy gazdag, hatalmas, független és szu-

rén. De boldog, ha egy igazi ország szóbaáll vele. Megelégszik ezentúl a külvárossal, de a perifériák dandyje akar lenni és örül, hogy vannak történelmi baklövésai, mert legalább a kereszténység védőbástyájának nevezheti magát. Eszeágában sincs lépést tartani a nyugati államokkal, minek, mikor sajátmagát nyugatinak tarthatja.

Az „úr” hamis póza, a külvárosi reprezentálás költségei egyre lejjebb sodorják, a létező nemzet és az önmagáról alkotott eszményi kép már nem hasonlítanak egymásra; úgy sétálnak át a történelmen, mint Péter Schlehmil és az árnyéka. Az úrifíú egyre csúszik a lejtőn és közben mind hevesebben vágyódik saját díszruhás tükörképe után, mert — mint Ortega y Gasset szabatosan megfogalmazta — „az elsilányosodás és elaljasodás nem más, mint annak az életformája, aki elvonja magát attól, aminek lennie kellene. De a valódi sorsa azért nem vész el, hanem vádló árnyképpé, fantáziává válik, mely állandóan emlékeztet a váltalt egzisztencia alsóbbrendűségére azzal szemben, amelyet vállalnia kellett volna. Az elaljasodott ember öngyilkos, aki túléli önmagát.”

A közjogi nemzet úgy alkotta meg saját olajfestményét, hogy nem vette figyelembe kétségbevonhatatlan porhüvelyét. Metternich nem értette, hogy a magyar valóság miért más, mint általában Európában; „Magyarországon — írja — az emberek olyan dolgokkal foglalkoznak, melyeknek nincs

szubstanciájuk.” Ez a szubstanciahiány sürgős kutatásokra indította a tudományt a két világháború között, persze eredménytelenül. Kiderült, hogy a közjogi nemzet az idők folyamán túlságosan megszire csavargott el az árnyékától; a valóság és a nemes magyar nemzet már nem férnek meg egy gondolatsorban. Vagy a történelmiünket kell elhajítanunk, vagy azt a feltevést, hogy létezőnk.

Nép? Nemzet? Faj? Sem a történelem, sem a tudósok nem tudnak válaszolni. Állam, de nincsenek ismertetőjelei. Nemzet, de csak a nemesek, a földbirtokosok, katonák, egyháziak és hivatalnokok tartoznak a nemzethez, a tömeg kint tanyázik az alkotmány fellobogózott bástyái előtt és türelmesen várja, hogy egyesével bebocsássák. Királyság, de kézzelfogható királyt háromszáz éve nem tud produkálni. Faj, de úgy, ahogyan az eszperantó: nyelv. Mily csodálatos közjogi ornátus! — sóhajt fel a millenáris közvélemény, miközben a közjogi nemzet meztelenül vonul végig a történelmen, mint Andersen mesebeli királya.

A divat történetéből tudtuk, hogy a ruhadarabok időnként elcserélik társadalmi osztályukat. Mikor az egyik osztály elhordja, lekerül a következőhöz; a szűr, a dolmány és a frakk évszázadok óta vándorol és talán még mindig nem állapodott meg. Lélektanilag hasonló történt a közjogi nemzet gondosan kitervelt, szinte művészien kidolgozott szemléletével. A XVI. század óta hosszú

idő telt el; az ország teleszívta magát a nemzeti frazeológiával, akár a nemzethez tartozott, akár nem». Kijelenteni, hogy a magyar nép másként gondolkodott, mint urai: legfeljebb az öncsalás újabb foka lenne.

Igen egyszerű franciául, angolul vagy németül látni a világot. Magyarul csak a forradalmárok láthatják, mert a közjogi nemzet üveg-szeme még vármegyei pereskedésekben sem pillantja meg az igazságot. Rendszeres történetpszichológiai tanulmányokra lesz szükség, míg a magyar történelmet kihámozzák a sokszázéves mozsatból. Itt nemcsak történetírásról van szó, hanem egy kisiklás történetéről, a nemzeti pszichózis különös, koraszülött esetéről, mely egy osztály önzésével kezdődött és egy egész nép paranoid nagyzási téveszméjében végződött.

A pszichológus figyelmét az sem kerülheti el, hogy a kivénült közjogi nemzet mennyire kispolgári. A kispolgárnak abból a fajtájából, mely napjainkban ripszgarnitúráról és komplett hálósobáról álmodik. Köznemesek alapították akkortájt, mikor Európát a korakapitalizmus és a modern polgárosodás első szellője érintette. Gondoljunk vissza: mindennapi önérdek, — jogászi fondorlat — a valóságérzék hiánya. A falusi kurtanemes képlete, aki kormányozni sereglett az országgyűlésre. Nem emelkedni akar, hanem lehorgonyozni. Nem életformáját akarja fejleszteni, ellenkezőleg: magával

akarja cipelni a számlétrán, míg a vármegyei attitűd kormányozza a mindenséget. Alighogy a közjogi némaét megszületett, elmaradt Európától egy évszázaddal, azóta a két versenyző között egyre növekszik a távolság.

A fejlődés, mint minden indítás, zavarja a kispolgárt, megmozdulásra és tevékenységre kényszeríti. Ő a látszat, a másolás és az utánzás embere. Semmi szüksége önálló emóciókra, álldogál a folyóparton és minden eszme, kultúra, felfedezés, társadalmi rázkódás lába elé rakja hordalékát. Mindenből megkapja a selejtet (egy évszázad kénessel), de éppen azért kispolgár, hogy az olajnyomat és az eredeti között ne lassan különbséget. A sajátos magyar provincializmusnak ez az egyik oka. Az, hogy mindig Nyugatra kell mennünk tanulni, azt jelenti, hogy sohasem tudtunk lépést tartani, hogy nem gondolkodtunk együtt a gondolkodókkal. A földrajzi ütemre szoktak hivatkozni, a rossz utakra és a „korabeli viszonyokra”. Miért éppen a magyar néprajzi határnál állt meg Európa, hogy kifújja magát? Talán azért, mert a mi törvényeink nem fari ózlak egy bolygórendszerbe Európával.

A közjogi nemzet kátéja a kispolgárság törvénye volt, amely nem alkot, hanem másol, nem tanul, hanem importál. Az európai futótűzek ellobbanni jártak Magyarországra; úgy álldogálunk Európában, mint a poros Donatello gipszek a mil-

lenáris szalonokban a kispolgári közeg mindenél erősebbnek bizonyult; a két világháború között a közjogi nemzet fel tudott idézni még egy kispolgári virágkort, még egy kurtanemes paradicsomot, amikor a nagyszerű közjogi szerkezet megdőlt, anyagi alapja megrendült, hipotézise a fejére omlott. A kispolgári mítosz tovább növekedett, mint a haj a test halála után.

A kispolgárság nem külső körülmény, nem helyszín, amit életrajzok úgy szoktak érzékeltetni, hogy „szegény, de becsületes szülőktől származott”, hanem belső állapot. Kispolgárnak lenni nem annyi, mint úszkálni a közegben, hanem tudatosan vállalni egy bizonyos magatartást. Azt, hogy nem vállalunk semmit. Nem más, mint egy közepes hangerőre beállított mikrofon, mely képes bizonyos magasságú, színű és erősségű hangokat kiszűrni a világmindenségből. Hold, mely egy ebédlólámpa ernyőjével leborított Nap körül kering.

A XX. század irodalmi vívmányát, a bestsellert arról ismerhetjük fel, hogy olvasás közben semmiképen nem tudjuk együtt írni a szerzővel. Ez a legbiztosabb jele, hogy nem élményből született. Nem arra teremtődött, hogy átélték, hanem azért készült, hogy egyszerűen elolvassák. Minden még a legnagyobb is, giccsé válik bennünk, ha nem éljük át, vagyis nem alkotjuk meg újra. Mindenki, aki behatol az alkotásba, önkény-

telenül részesévé válik a küzdelemnek, melyből született és kiteszi magát a plágium veszélyének. Minden más egyszerűen giccsé válik. Ezért van az, hogy a kispolgár, aki pontos másolásra törekszik és többet fizet egy szépen keretezett olajnyomatért, mint más az eredeti remekművekért, sűrű, iszapos hazugságban él. A művészet talán nem más, mint az őszinteség aszkétikus foka.

A bestseller, melyet nem vagyunk képesek együtt írni a szerzővel, ezúttal a közjogi nemzet önarckép-önéletrajza.

A képen a nemes közjogi nemzet látható derékig olajban, összes rendjeleivel, stigmáival és szalaeiaival. A háttérből szikomorfák, végvárok romjai és az ősi dicsőség derengenek. Fenkölt mélabú, a mártíromságnak egy neme sugárzik a tépett homlokon, és az alapos szemlélő megfigyelheti, hogy a képet a barokk, a romantika, a millenarizmus és Benczúr Gyula többször átjavította. De a vérbe, bíborba és védőbástyába öltözött nemes az marad, ami: kispolgár. Elképzeltünk magunknak egy önarcképet, történelmet, nemzeti sajátságokat, hőseket és mártírokat, de az elképzelés hazug.

Milyen ür tátong az irodalmi magyarság és az olajfestmény-magyarság között! Milyen riadtan észlelik a magyarságot a Nyugatról hazatérők! Milyen elemi erővel fordulnak egymás ellen az alkotók és a közvélemény a második világháború alatt! Mintha két idegen nép fiai volnának.

közönségesség nagy hatalom: és a kispolgári köznemesség alkotása kiállott minden vihart. A második világháborúig kizárólagossági joggal képviseli a „magyar világnézetet”. Nyomtalanul múlik el felette a két nagy főúri évszázad, a felvilágosodás és a polgárosodás. A közjogi nemzeteszmény csendesen bóbiskol a XIX. századig, mikor a világ többi kispolgárai végre felfedezik a romantikát és a nacionalizmust. Az émelygős olajnyomat íme, csataképekkel borítja el Európát és a táblabíró-nemes vidéki sárfészekben egy kicsit az egész nyugati nacionalizmus családfájának érzi magát. A patológikus nemzeteszmény ismét buján tenyészik. Ezúttal új ezredévre, erélyes kisebbségi politikára, balkáni büntetőhadjáratra, kivándorlásra és meg nem alkuvó közigazgatásra buzdít. Csupa kispolgári hazugság az alapító köznemesek szellemi leltárából. A világtörténelem végül is nem más, mint fényes, tragikus, lángelméjű és drámai hazugságok láncolata. Jellemzően egészíti ki a mi szerényke vármegyei hazugságunk, mely nem akar semmi mást, mint kizárni a valóságot.

El lehet gondolkodni azon, hogy a nemesi nemzeteszmény, mely igen nagy mértékben nélkülözi a latin könnyedséget, a nemzeti nagyzást különös módon majdnem szélhámosságig fejlesztette. Értetőbbé válik, ha utánanézzünk, hogy a nagy nemesi lázadás főszereplői tekintélyes szélhámósok voltak. Laski Jeromos, Gritti, Werbőczy és megszámlál-

hatatlan névtelen társuk, akik Itáliából és Nemei országból siettek ide, zsákmányt szagolva. A közjogi nemzet tisztos vármegyei világrendjét — ha tetszik, ha nem — kalandorok alapították. Láttuk, hogy a politikos nemzet valódi államférfiakat nem tőr meg magában, Fráter Györgynek, a kor egyetlen politikusának el kellett hullania, mert valódi volt. A friss nemzet vakon követte virtuóz szélhámosait, kik saját mesterségében múlták felül, ugyanis művészién hazudtak.

Emlékezzünk arra, hogy a kényszer képzett hazajáró lélek, csak a saját, eredeti valóságában tud megélni. A szélhámosok hűségesen megjelennek, ha a közjogi nemzet közvéleményt formál. A XVII. és XVIII. században, a „főúri abszolutizmus” idején persze elpárolognak, de a XIX. század elején sietnek részvételüket biztosítani a szabadságharcban. A millenarizmus parlamenti formáságai és ferenczjózsefi hagyományai 1920-ban lehullanak. Az önállósult közjogi nemzet a kalandorok Monté Carlóját alapítja meg. És ez így van icndjén; a tehetséges szélhámos arra termett, hogy meg találja a maga áldozatát.

Lélektanilag az a fájdalmasabb, hogy a közjogi nemzet uralomrajutása idején már mindent elért, amit elérhetett. Ma azt mondanánk, „befutott” osztály volt. Nem, kétséges, hogy forradalmi úton futott a hatalomhoz, a forradalom ismérvei jobban megilletik, mint Dózsa György lázadását, szerve-

zett volt, erőszakosan forgatta fel a közállapotokat, s az egészzet akarta. A nemesség nem kívánt alku dozni, mint a bárgyú parasztok. A felülről jövő forradalmak, mivel híjával vannak a tragédia szerkezeti egységének, a drámai magnak és a lélektani indítóoknak, általában tömegszerencsétlenséggel járnak. Ez a forradalom is felülről jött, olyannyira felülről, hogy bátran ellenforradalomnak neve-
hetjük.

Minden forradalom úgy végzi, hogy saját magát akarja felfalni, de amíg odáig jut, ugyanannyit használ, mint rombol. A forradalmak a történelem bizonyos állomásain úgy áradnak ki, mint a Nílus: végzetszerűen, de mégis előreláthatóan. Hosszú időbe telik, míg kiderül, hogy a pusztítás helyén televényt hagytak kárpótlásul. Nos, a felülről jövő forradalmak mindenféle emberi hordalékot sodor-
nak magukkal, de termőtalaj még sohasem vált belőlük. Francia kertté akarják nyírni a világot, és semmitől sem irtóznak inkább, mint attól, hogy felforgassák a barázdákat. A befutott, gazdag és fölényes nemesség ezúttal „büntetésből” rendezi a forradalmat, azaz félelemből, hogy a következő parasztlázadás elpenderíti az útból, mint a falevelet, íme a drámai mag és a lélektani indítóok. S mi veszélyezteti a földesúri hatalmat? A „nyugati eszmék”, az iskoláztatás, a szabad költözködés és a királyi hatalom megerősödése. Megannyi évelő kényszerképzet!

Untatná az olvasót, ha bizonygatnánk, hogy ismét a milennáris gondolkodás nagy sloganjánál tartunk. A kényszerképzet szerves része lett, hogy félni kell minden újítástól, minden kulturális fejlődéstől és technikai haladástól. Vagyis irtózni kell — a forradalomtól.

Foglaljuk össze eddigi vizsgálódásainkat. Koraszülött nemzettel van dolgunk. A történelmi játékszabályok megsértésével jött létre, erőszakosan, felülről irányított forradalommal. Nem várta be az állam kialakulását, ellenkezőleg, az állam megszilárdulását akarta lehetetlenné tenni. Pszichológiai szempontból tömeges szerencsétlenséget zúdított a résztvevőkre azzal, hogy kirúgta maga alól Európát és gyökértelenségét fikciókkal akarta pótolni. A nemzet pszichotikus magatartását súlyosbítja a kispolgárkétségbeesett kisebbségi érzése: fejlődés helyett patológikus jelenségek következnek.

Minden nemzet összehordja előbb-utóbb a maga kis hazugság-pantheonját; hol szelídebben, hol vaskosabban igazítják ki a történelmet, de hazugságaik rugalmasak, ötletesek és legtöbbször mulatságosak. A nacionalizmus hazugság-gyűjteményében valóban művészi darabokat találunk, és ezek a hazugságok éppen ezért teljes joggal vonulnak be a történelembe. A prae-nacionalista magyar remezeteszmény azonban nem hazugságot, hanem kényszerképzetet hozott létre.

Mindez együtt különös homunculushoz vezet

el bennünket: az osztálynemzethez. A monarchia, az abszolutizmus, a pénzgazdaság, a polgárosodás és a korakapitalizmus gondoskodott arról, hogy a népek az állam szűrőjén keresztülprésselve, többé-kevésbé egységesen jussanak át a nemzet állapotába. A nemzeti eszmény köztulajdon, nem hercegekkel, polgárokkal, közrendűekkel és nemesekkel van dolga, hanem állampolgárokkal. A görbe tükör a modern Európa első ajándéka, melyet a nép minden fia egyformán használhat. A „nemzet” korszaka minden nép életében a lassú gyengülés kezdete, az első ősz hajsza, de kétségtelenül a mindenség ritmusához tartozik, egészségtelen, de természetes. Olyasvalami ez, amit a szaktudósok a „történelem vaslogikájának” szeretnek nevezni. Az osztálynemzet fából vas-karika. A közjogi nemzet szembeszállt az élettan törvényeivel, melyek világunkban ugyanazt a logost követik, akár egyesről, akár tömegről, akár egy sérült fatörzsről, akár egy ellankadt népről van szó. Jóval később — háromszáz év múlva — világlott csak ki, hogy a társadalmi fejlődésnek, saját józan eszének és legönösebb érdekeinek is következetesen ellentmondott. Miért nemzet, ha csak egy osztály? Miért nemzet, ha a nacionalista-imperialista társulásból éppen a legfontosabb alkatrészt, a „quantitét”, a tömeget kihagyja? Minek nemzet, ahol sui generis, előre megfontolt szándékkal hiányzik az állam?

A XIX. században érkezett a régen várt pillanat, a kispolgári nacionalizmus hatalmába került a lelkeket, Európa visszhangzóit az öntudatra ébredt nemzetek szűnni nem akaró kardcsörtetésétől. A magyar nemzetnek, mint doyennek, előkelő helyet kellene elfoglalnia a fiatal francia sovinizmus és az ébredező német nacionalizmus mellett. A közjogi osztálynemzet learathatja háromszáz éves fáradtságos munkájának politikai és lélektani eredményeit,

IV.

Bábszínháznak kell elképzelnünk a történelmet ahhoz, hogy e lélektani előzményeket kihagyhassuk gondolatmenetünkől. Emberenkívüli hatóerők védtelen zsákmányának, a politikai tözséivel és társadalomtudományi elméletekkel szöetkezett fátum gazdag vadászterületének. A mil-lenáris magyar történet fittyet hányt a pragmatikának és a „szellemtörténeti” hajszálcsovességrek. A történetírás megbízható módszerei tanács-talanul állnak a kinyomozhatatlan okokra támasz-kodó magyar fejlődés előtt. Az a kép, melyet a bukófélben levő országról adhatnak, vidéki rajz-lanárok illusztrációihoz fog hasonlítani a törté-nelmi olvasókönyvből.

Semmiképpen sem lehet történelmi előzmé-nyekből kiindulni, politikai, társadalmi, gazdasági, művelődési elemekből, mert a dolgokat nem lehet önmagukkal meghatározni. Magyarázzuk a kiegye-zést és az államnélküli államkoncepciót a passzív

rezisztenciával, a kapitalizmussal, a liberális-romantikus nacionalizmussal; ehhez azonban előbb meg kell magyaráznunk a magyarázatot. Miért választotta a nemzet a passzív rezisztenciát, miért késett a kapitalizmus és a polgárosodás, mi történt a nacionalizmussal, hogy ez az egyébként tiszteletreméltó szörnyszülött nálunk nem tudott túljutni a vásári zsvajgáson? Ugyan mi történhetett, hogy ez az „államalkotó készségéről” és „politikai ösztönéről” közismert nép nem használta ki a várva várt nacionalizmust és megelégszik a fiktív országgal? A feudalizmus és kapitalizmus, a báb-színház-történeszek kedves két műszava megnyugtatóan elintézi-e azt a különös jelenséget, hogy Magyarországon, ahol köztudomás szerint tej és méz folyik a Kárpátoktól az Adriáig, parasztfordalmak zajlanak és kivándorlást erőszakolnak? Ok és okozat viszonyát hiába kutatjuk, nem társult jelenségekről van szó.

A két világháború alatt eltelt huszonöt év; a millenarizmus, az államtalan imperializmus öregkori fényképei annak a kacagányos fiatal-embernek, akit a ránkmaradt metszetek kettős királyválasztás közben ábrázolnak. Emberek, pépek, államok, kishivatalnokok és művészek menthetetlen rabjai korunk szokásainak, észjárásának, divatiának, dogmáinak. A történészek pszichológusnak és jeles emberábrázolónak kell lennie, hogy az embert kihámozhassa saját közegéből.

A millenáris magyarság nem saját korában él és ezért a történésznek nem a XIX. századot kell felvázolnia. A millenáris nemzet saját külön fiktív világát kell felfednie, mely nem változik az idővel, nem alkalmazkodik az eredményekhez és nem vesz tudomást a történelemtől. Intézmények, eszmék, berendezések, az emberek észjárása, a gondolkodás normái, az előítéletek és eszmények egy nem létező vagy régmúlt világból valók. Az ország él, látszólag virágzik, a közjogi nemzet szögre akasztotta a párducbőrt és európai ruhát öltött. De a történész mégis zavarba jön, ha a millenáris Magyarország mögé széles mozdulatokkal fel akarja vázolni a századvégi Európát. Nem, ez csak hasonlít, de nem azonos; fehér négerrek, akik közjogi kényszerképzetükbe zárkózva élnek a racionális sovinizmus Nyugat-Európájában.

A kényszerképzet néha formát cserél, néha áthargszerelik. de mindig megtartja egyidejűségét a korról, melyben létrejött. A magyar feudálkapitalizmus nem osztozik a XX. századi feudálkapitalizmus hibáiban, a magyar imperializmus nem a XIX. század racionális tenyészállamán nyugszik, a közjogi államszemlélet és revíziós gondolat nem felel meg a német revanche szívós és tárgyilagos uralmi tébolyának. Az idő csak súrolja a kényszerképzetet; a nemzet sohasem volt liberális, demokrata, nacionalista, még romantikus sem volt a maga idejében. Ezeket a fogalmakat Európa igen

pontos és körülírt tartalommal töltötte meg, de ezt a tartalmat Magyarországon csak az elit vette át. Elitnek lenni pedig annyi, mint kiszakadni a kényszerképzetből. A valósággal való érintkezés beteges érzékenységre ingerli a magyarságot; a létezőt akkor tudja érzékelni, ha előbb felszívja a kényszerképzetbe. Barrikád, forradalom, fegyverkezés, munkásnyomor addigra elveszti bántó élet és átveszi a polgári regény kellemes hőmérsékletet. A megoldatlan szociális kérdések pedagógiai problémává egyszerűsödnek, mert a nyomor nevelő hatású, míg az alsóbb néposztályok eléri politikai nagykorúságukat.

Az újkor nagy felfordulásait a közjogi osztály-nemzet a kandalló mellett olvasta a tavalyi újságban. Nem vett részt semmiben. Sznobiságból, ilJpm-ből és gazdasági érdekből később csatlakozott, ami abból állott, hogy ezentúl másképpen nevezte magát. A kényszerképzet szóbősége csiszolódott, d^eszmei tartalma nem bővült.

A két világháború között a magyar lelki magatartás külön pszichológiai tanulmányt igényelne. Formalizmus, feudalizmus, revíziós álhazafiság és a már közhellyé vált neobarokk nem intézi el megnyugtatóan a kérdést. A nemesi-rendi kényszerképzet középosztály-problémává hangszerelődött. A millenáris imperializmus revizionizmussá változott, az egykori nemzetiségi elnyomók erőszakosan könyörgik vissza az elveszített területeket. Empirika

úton győződhettünk meg arról, hogy a közjogi nemzet már csak tárgyi értelemben szorítható egy osztály határai közé, pszichológiailag az egész magyarságot jelenti.

Az osztálynemzet nem tudott megbirkózni a modern nacionalizmussal. Kénytelen volt a többi társadalmi osztályokat is beengedni az alkotmány lelki sáncai mögé. Csak a szervezett munkásság tiltakozik a hadüzenet ellen, érthetően, hiszen kívülről kapja az eszmét és az indítást. Gazdasági, politikai, közigazgatási értelemben még nem beszélhetünk a közjogi nemzet uralmáról, de a magyar világnép, a helyzetérés, külpolitikai tájékozódás, az egye* ember önmagáról alkotott képe, az a zűrzavaros, gyökértelen valami, amit a technikai civilizációban közvéleménynek neveznek, osztály, felekezet, vagyon és társadalmi állás minden fokán és rangján: a kényszerképzet.

Ezzel a tableau-val zárul a háromszáz éves komédia, nemes és jobbágy, földesúr és városi polgár, kapitalista és gyári munkás magatehetetlenül sodródik a kényszerképzet kitaposott ösvényére. Népe* nek gondos atyja, a közjogi nemzet, szörnyű módon vitte a „politikai érettség” felé kedves gyermekét. Mikor a második világháború kitört, a magyarság (vagy amit ez alatt értettek) csak kondicionált reflexből állt, a közjogi kényszerképzet unalomig ismételt apokrif tételeiből. A kurucság folyamat, a lahancság állapot. Senki sem volt, aki a kényszer-

képzet süppedő állapotából a folyamat dinamikájába ragadja a botcsinálta nemzetet.

„A feudalizmus, tehát a nagy földbirtokon alapuló militarisztikus jellegű uralom, ideig-óráig még fenntarthatja magát, sőt a vegyes nemzetiségű országban a haza védelmének szerepét veszi fel. Mégis napjai itt is meg vannak számlálva. Mmt-hogy csak kényszerrel vagy kivételes törvényekkel tud boldogulni, minthogy csak a kulturálatlanság s a vallási babonák levegőjében állhat meg — előbb-utóbb összeütközésbe jut a társadalomnak összes produktív rétegeivel.” Jászi Oszkár jellemzése a millenarizmus sírbaszálló dicsőségéről. Igvekezett bebizonyítani, hogy a millenarizmus, a forradalmak és a huszonöt év politikai kapkodása és tehetetlensége messze túlnőtt egy osztály ostobaságán vagy ötletelenségén.

A köznemes, gentry és a hivatalnok nemzeté te rebélyesedett, „a társadalom produktív rétegei talán mást akartak, de ugyanazt gondolták. Különb en elképzelhetetlen lenne, hogy több mint ötven mozgalm as és forradalmi év alatt nem volt törés a magvar politikában, nem változott az „állam-rezon”, nem tudtak megérni a szociális problémák. A kiegyezéstől a második világháborúig a magyar állameszme csökönyösen őrizte anyagtalan formáit. Nemzetiségi, szociális, gazdasági politikáját nem zavarta meg a jobbágyfelszabadítás, a kapitalizmus, a szocializmus megjelenése és a nemzetiségi

államok kialakulása. Európa népei között csak a porosz militarizmus kérkedhetik hasonló következetességgel. Semmi kétség: a közjogi doktrína vonzóereje nem lehetett mindennapi, hogy a bizonytalan és homályos magyar imperializmus, zavaros nemzeteszménk, ósdi gazdasági berendezkedésünk mégis elfogadható magyarázatul szolgált a nagy tömegeknek.

A millenáris Magyarországon minden egyszerű valóságot három segédfogalom pótol: a saját valóság, amely nincs, a fikció és a másnemű, a birodalmi valóság, amely létezik. Trianon után az igazságtalan Isten csatlakozik negyediknek, mint pótmagánvádló.

A millenarizmus egy szabadságharcból sarjadt a csendes ellenállás hosszú korszaka után. Az integrált Magyarország „nem szűnt meg sérelmezni” a centralizációt, a közös hadsereget és a császári ház németesítő politikáját. A veszített háború után sietve detronizálta az uralkodót, aki szemmeláthatóan nem jelképezte már a Monarchiát. A parlamentarizmus Magyarországon sohasem hasonlított nyugati mintáihoz, csak új szabályokat jelentett az „Ausztia — nem Ausztia” játékban, ennek megfelelően pártviszonyaink is köziosri különbségeken alapultak. Ausztia és a birodalmi kapcsolat életünket és észjárásunkat jelentette. Lázongani, panaszkodni, forrongani lehetett, de még a radikális függetlenségek sem

merték végiggondolni, hogy mihez fogna Magyarország, ha tényleg elszakadna a Monarchiától. Magyarország államalkotó népe nem a magyarság, hanem a Monarchia.

Ez egy kis magyarázatra szorul.

A magyar közgondolkozást régi és kipróbált ellenszenv fűzi Ausztriához. A kényszerképzet legszebb történelmi freskói Rákóczi, Thököly, Kossuth harcait ábrázolják, jó hazafi el sem képzelhető enyhe kurucság nélkül. Királyok hosszú sora váltja ki a történelmi tankönyvírók hazafias felháborodását, kalapos, gérokkos csipkekézelős Habsburgok üldözik, sanyargatják, németesítik a tankönyv díszmagyaros illusztrációit, majd egyre világosabb lesz, hogy

1. a magyar állam sui generic adottságai folytán Ausztria nélkül szétesik,

2. a függetlenségi lárma hozzátartozik a játékhoz, mert lárma nélkül a játék kereskedelmi ügyletre szürkülne.

A nemzeteszeménnyől kiderült, hogy többé nern egy osztály fondorlata és magánvéleménye, hanem elfogadott kényszerképzet. Alapos a gyanú, hogy a habsburgi birodalmi kérdés nem közjogi probléma, hanem valami, ami sokkal több, általánosabb és módszertani jelentőségű. Ahol Ötven évig ostromolják a birodalmat és azután habozás nélkül háborút vállalnak érte. ahol elkergetik a dinasztiát, mert idegen: aztán éppen azt folytatják a dinasz-

tikus politikából, ami idegen, ott többről van szó, mint közjogi küzdelemről: princípiumról.

Minden gondolat, eszme, filozófia, szokás, divat, szójárás, világnézet és nyakkendőviselet, mire általánossá és szokássá válik, olyan magától-értetődő, mint maga a természet. Vagyis nem egyéb k o n d i c i o n á l t r e f l e x n é l . A doctor subtilis istenfogalma eleve elhatározott, meg nem változtatható valami, és semmiben sem különbözik a falusi prédikátor Istenétől. Mivel Duns Scotus is csak annyiban különbözött a falusi paptól, hogy jobb reflexei voltak. A filozófus és a gondolkodó semmivel sem tud könnyebben megbirkózni a közegeállással és a nehézkeséssel, mint a cirkuszi súlyemelő. Az emberiség saját kondicionált reflexeinek köszönheti, hogy forradalmárai vannak, hogy minden új gondolatért késhegyre kell mennie az előző gondolattal.

Ebben a vonatkozásban az emberiség olyan, mint az engedelmes beteg. Közeledik valaki a kalapáccsal, hogy a térdére üssön, a reflex máris működésbe lép és az emberiség kirúg; ettől a rúgástól repült el Savonarola, Galilei, Danton, Robespierre és a magyar forradalom. Az étkezés ideje, a vallás, a nemi erkölcs, a magántulajdon és a hazaszeretet kondicionált reflex. Közönséges sulykolt rögeszme, hogy nyakkendőt hordunk, borotválkozunk és hiszünk a magántulajdonban, ami magától értetődően azt is feltételezi számunkra, hogy a nyak-

kendő, a borotva és a telekkönyv egyidős a természettel, kezdettől fogva létezik, sőt, már maga is majdhogynem természeti törvény. A princípium tehát bevonul az agyvelőkbe, társadalom, nevelés, technika, közészerűség gondoskodik róla, hogy néhány emberöltő alatt egyenrangú természeti törvénnyé fejlődjék.

A princípium örökké a credo quia absurdum halárán jár, minden ostobaság elnyerheti a hittétel rangját, ha bejut a reflexek közé. A princípium: lopni bűn, de az emberiséget az általános tolvajlástói az a kondicionált reflex tartja vissza, hogy lopni veszélyes. A civilizáció alighanem, önmagában nem egyéb, mint a princípiumok és a kondicionált reflexek összessége. Büntetőtörvénykönyv és perrendtartás.

Megszabadítani az emberiséget egy társadalmi princípiumtól vagy közösségi reflexről annyi, mint vadállatot szabadítani a világra. Ha a nacionalizmus engedélyezi a hazáért való gyilkolást, már egyetemesen hadat üzent az elkövetkező katonakoteles nemzedéknek.

A nacionalizmus éppen most azon fáradozik, hogy új princípiumokkal és reflexekkel tömje meg az emberiséget, és a reflex máris kitűnően működik. A páciens második rúgásától elrepült többszáz város, néhányszáz műemlék és sokmillió ember.

A reflex és a princípium az emberiség emlékezőtehetsége: nélkülük minden egyes embernek újra

kellene felfedeznie a világot és meg kellene alkotnia saját világrendjét. A princípiumok alkotják világunk zárt keretét, világnézet, történelem, kor-eszme a princípiumok járókájában topognak, míg meg nem erősödnek, kondicionálódnak és elbírják a kalapácsütést. Ha egyszer tudjuk, hogy a nyakkendőviselet kezdettől való dolog, képzeletünk azonnal szárnyalni kezd és számtalan változatot tud Lavallier-től a Bond-Streetig. Ha már tudjuk, hogy az állam princípium és tekintélye kondicionált reflex, a lehetőségek sokasága nyílik meg a guillotinétól a polgárkirályságig.

Nem kétséges, hogy a magyar közjogi problémában a nagy világtörténelmi princípiumok egyik szegény, kisvárosi rokonát üdvözölhetjük.

A princípium azok közé a fogalmi javak közé tartozik, amelyek a modern ember számára is megőrizték jelentőségüket azáltal, hogy tulajdonosukat a gondolkodás egy ágazatától mentesítik. A princípium és reflex jelentősége szinte vetekszik a villanyborotva, az önkötő nyakkendő és a gumicipőfűző fontosságával. Ami egyszer alaptétellé vált, azt csak a forradalmárok bolygatják; ha a forradalmár későn jelentkezik, az előd munkáját dicséri, aki nyilván alaposan kondicionált.

A magyar nemzeteszmét sikerült olyan alaposan kondicionálni, hogy régen kényszerképzeté csontosodott, mire a forradalmár megérkezett. A princípiumok halhatatlansága abban rejlik, hogy

az emberek nem gondolnak rájuk, annyira magátólértetődőek, hogy elrejtí öket a következmények bokasága s a tudatban hátrább kerülnek, mint a Föld forgása, vagy a precessziós mozgás. A magyar államképlet és a pszichotikus nemzeteszmény igen alkalmasak arra, hogy elkészítsük belőlük a princípium és a kondicionált reflex bonctani met-szetét.

Ha a valóságérzék hiánya félelemmel párosul, kitűnő televény eleve elrendelt igazságok számára. A *quieta non movere* ígázatében élő nemzet ösztönösen vonzódik a princípiumhoz, amely ál l a p o t, és irtózik a gondolkodástól, amely f o l y a m a t. Különféle együtthatók tartós és pontos összejatszása kell ahhoz, hogy megszülessék egy olyan princípium, mely háromszáz évig nem szorul bővebb eszmélkedésre, mint az égitestek mozgása. Pszichológiai, gazdasági, történeti és földrajzi adottságok sokasága eredményezhet csak olyan politikai reflexet, mely minden támadást, lázadást, helyzetváltozást legyőzve, mai napig sértetlenül él a lelkekben.

Allamjogi jelentkezése a Habsburg-dinasztia, politikai profilja az osztrák szövetség, lelki tartalma a germán tájékozódás. A legújabb magyar történelem fájdalom azt tanúsítja, hogy a magyarság mind pszichológiai, mind politikai értelemben belesodródott a germán logosba. Magyarország magyarul beszél, de németül gondolkozik. Igen

teletreméltó, de reménytelen kísérlet letagadni, hogy a XIX. század folyamán, en masse a birodalom virtuális alkatrészévé váltunk. Nemzedékünk történeti hivatása valószínűleg abban rejlik, hogy visszahódítja egyéniségünket a múlttól.

Történetileg tarthatatlan felfogás, hogy az osztrák-magyar synbiozist, a Habsburg-ház uralmát és a germán fölényt az osztrák soldateska, a Monarchia hatalmi gépezete és az osztrák gazdasági kiszákmányolás erőszakosan tartotta életben. Érdekközösség és természetes szükség nélkül ez a szövetség meg sem születhetett volna; a vándor, aki háromszáz éves utat tett meg, nem panaszkodhatik, hogy szorít a cipője.

A XIX. század folyamán a hatalmi viszonyok a magyarság javára tolódtak el. A magyarság a Monarchiának legalább is egyenrangú felét jelentette s az „osztrák soldateska” nehezen boldogul volna a magyar legénység nélkül. A kiegyezés idején Ausztriának semmiféle hatalmi eszköz nem állott rendelkezésére, hogy a kiegyezés elfogadására kényszerítse az országot, ha az ország nem akarja történetesen a kiegyezést. Bach és Schmerling rendszere helyes politikai számításon alapult, tudván, hogy a kapitalizmus és nehézipar beköszönése után a közjogi nemzet soha többé nem vállalkozik revolúcióra.

Figyelemreméltó, hogy az osztrák elnyomás túl-

nyomó része országgyűlési, tehát parlamentáris formák között intéződött el, s a versikéző hazafiság, minden igyekezete csődöt mond, hogy az oszlárak kapcsolatát az erőszak tényének állítsa be.

Részletesebb történelmi áttekintés világosan bizonyítja, hogy „Ausztriávali” viszonyunk: szerződés. Ki nem mondott, be rém cikkelyezett szerződés, valami titkos pszichológiai záradék, melyet azonban a „mindennapos népszavazás” megerősített és emberemlékezetet jóval meghaladó idővel ez előtt a princípiumok közé emelt. Háromszor detronizálták a Habsburg-házat, s a harmadik, sikertelen trónfosztás beigazolta, hogy az uralkodó személye, a tények és a tárgyi változások a princípiumon nem tudnak változtatni.

A hivatásos dilettáns egykor rábízta magát a germán szervezőképességre: fűvészkedve ballagott át a történelmen s a fárasztó gondoskodást szerződötetett gyámjára bízta. A princípium nem más, mint gondolatcsökkentés s ezért szükségletből fatad. Csak 1920-ban derült ki, hogy a szükséglet, melyből egykor a germán princípium megszületett, még mindig élő valóság.

A nemesi nemzet valaha arra kényszerült, hogy pszichológiai és jogi szerkezetének államjogi keretet adott. Ez az államjogi keret elsősorban az állam ellen védjen, másodsorban a király ellen, harmadsorban vegye le a rendek válláról az államfenntartás kockázatát.

Ez a három követelmény kényes és fondorlatos politikai helyzetet teremtett. Felszámolni az államot: elméletileg lehetséges, gyakorlatilag nehéz. Az államra, mint érdekképviseleti szervre feltétlenül szükség van, nehogy a felbomló területre valamelyik szomszédos nagyhatalom tegye rá a kezét. Ez veszélyeztetné a nemesi bírtok jogot. Kétségtelenül előnyös megoldás lenne valamelyik nagyhatalom védelme alá helyezkedni úgy, hogy az „ország régi jó és beveti szokásai” tiszteletben tartassanak. Az egyesülés megszüntetné az adminisztrációs költségeket.

Semmivel sem egyszerűbb a királykérdés. míg király van az országban, a nemesség egy fődel alatt lakik a központi hatalom veszedelmével. Király nélkül viszont többé nem lehet egymás tiszteletbentartására kényszeríteni a főurakat. A kis-királyok közös érdeke, hogy legyen valami címzetes főhatalom, amit egymás ellen kijátszhatnak. A marakodó oligarcháknak köszönhető, hogy a Mohácsot követő zűrzavarban nem veszett nyoma a királyság intézményének: azaz a magyar államnak. Minden nagybirtokos félszemét a koronán tartotta; következésképpen magyarországi birtokos nem pályázhatott a trónra, legalább is dinasztia-alapítás leánykével nem. Zápolyai János, mint az ország legnagyobb földesura került a királyi székbe; amint a főurak zsebrevágták szolgálataik jutalmát, elfordultak tőle. Ezzel be is fellegzett a nemzeti király-

ság lehetőségének. A legitim uralkodócsaládok kihalása után nem volt többé hivatásos, jogosult trónkövetelő, Zápolyai példáján pedig a főrendek megtanulták, hogy nagybirtokos megkoronázása a patrimonium korszerűsítését jelenti.

A rendek bizalma megrendült a dinasztikiában, mert a jogfolytonosság helyreállítása után a nemesség nem védekezik a király államalkotási kísérletei ellen; az ostoba apák nem nyújtanak semmiféle biztosítékot, hogy tehetségtelen fiaik születnek. A bábkirályok rossz tanácsosok befolyása alatt megkísérelhetik érvényesíteni jogaikat. Magyar udvartartás magában hordja a veszélyt, hogy az udvari nemesség, pour l'honneur du drapeau kénytelen lesz országos ügyekben vérét ontani. Igen közelfekvő feltevés, hogy a mohácsi látványosság hiúsági kérdés volt: a rendek nem maradhattak alkalmazottjuk, II. Lajos mögött.

Ha bábkirályt választanak, a főrendek csak fölösleges költségbe verik magukat, mert a trón nem, védheti meg őket egymás ellen. Erőskezü, királyi király pedig előbb-utóbb hadsereget akar tartani, közigazgatni kezd, jó pénzt veret, megrendszabályozza az igazságszolgáltatást, megnyirbálja a vármegyéket. Jó királynak pénzre és adóra van szüksége, gazdasági életre, városi polgárságra, kereskedelemre és iparra. Zsigmond és Mátyás eleendő tanulságul szolgált, hogy a polgár a régi jó és bevett szokások ősellensége. Létezése csak az

országnak jó, a nemesi rendszer számára nemcsak haszontalan, de sejtetőleg végzetes. A jó királynak tehát el kell jutnia a jobbágykérdéshez, mert megnyúzott paraszt nem tud adózni; adó nélkül nincs katona, katona nélkül nincs rend, rend nélkül nincs közigazgatás, közigazgatás nélkül nincs ország. Nyúzott jobbágy kiverejtékezik annyit, ami az úrnak kell, de annyit nem tud izzadni, hogy a királynak is jusson. Jó király hadiszolgálatra rendeli a nemességet és beszélíthatja a parasztot is. Ha a paraszt az országért harcol, — az úr ellen hadakozik, mert a nemes elveszít egy rabszolgát és semmit sem kap cserébe. Helyénvaló király előbbutóbb beleköt a vármegyébe és kellemetlen döntésekkel nyúl bele a nemesi bíraskodásba, mindez gyöngíti a nemességet és veszélyezteti a végrehajtó hatalmat, a nemesi rebellió nagy eredményét. A király és a jobbágy valamiképpen egymásratalálnak, s ez a szövetség a nemesség számára ismét az állam szomorú korszakát jelentené.

A városok elgondolkoztató sietséggel gyarapodnak s falaik mögött megdöbentő, új emberfajta tollasodik: nemtelenek és mégsem jobbágyok.

A kényszermunka gazdasági rendszerében ez a réteg nem termelékeny, mert a gazdasági vérkeringés egyetlen lehetősége, hogy a paraszt hozamát az uraság elköltse. A század eleié óta világos, hogy a zsírjában fulladozó polgárság egyetlen lehetséges belföldi fogyasztója: a királyi hatalom.

Ami a nemesi nemzetnek nem kívánatos, a városiaknak létkérdés. Iparos és kereskedő csak pénzgazdaságból élhet meg, keresletből és kínálatból. Az ipari városok termékei külföldre vándorolnak, de a visszaérkező pénz megfullad a kőfalak között; hatalmas pénzvagyonok halmozódnak fel, korai tőkekapitalizmus keletkezik. Az ország fontosabb közjövédelmei, regálék, vámok, adók, gazdag zsidók kezében vannak ugyanakkor, mikor a külterjes nemesi gazdálkodás csak két gazdasági tényezőt ismer: az újabb birtokadományt és a jobbágy kihasználását.

A gazdasági berendezkedés kizárja a hitel lehetőségét, a tőke bizalmatlan, mert a nemesi birtokon nem tudja behajtani követeléseit. A hirtelen felduzzadó főúri vagyonok, mérhetetlen latifundiumok egy-két nemzedék kezén elolvadnak vagy felaprózódnak. A polgári vagyon szilárdabb valami. Ismeri a hitelt, a kamatot és a befektetést. A század folyamán a készpénz lesz a gazdasági élet megoldhatatlan kérdése. A külföldi bankházak és a hazai iparvárosok nevetséges összegeket kölcsönöznek a királynak eb a főuraknak.

A feudális vagyon, ahogyan ma mondanánk, nem volt mobil. A megszorult nemes vagy oligarcha semmit sem tehetett pénzzé, mivel a rendi gazdaság a kereslet és kínálat, termelő és fogyasztó, ár és termelési költség törvényszerűségein kívül vegetált. Ultima ratióként maradt az elzalogosítás. De a ne-

mes csak attól kapott pénzt, aki bizonyos volt abban, hogy be is tudja hajtani a követelést: a külföldi banktól, a regálás zsidóktól és a legnagyobb iparvárosoktól.

Ilyen körülmények között az akkori nagytőke a királyban találta meg az eszményi adóst. A királynak nem volt pénze, a magyar trón kezdett lerongyolódni. Elméletben a szert koronáé volt minden ióság, gyakorlatban a király kölcsönkért néhány forintot. A magyar király finanszírozása a kor legnagyobb üzletének látszott. A gazdasági erők kérelhetetlenül összehozták volna a király és az akkori kapitalisták szövetségét. Céltudatos király, a német bankok, a hazai polgárok, a gazdag zsidók és az atyailag megszilányított jobbágyok ellenállhatatlanul az állam és a monarchia felé sodorták volna a nemesi paradicsomot.

A nemzeti királyság ötlete megbukott, a nemesiséget újabb birtokokkal kellett segíyezni. A birtokadomány varázsos befolyása a közjogi nemzetre, a második világháborúig sem csökkend. A két király szemrebbenés nélkül adományozna el ugyanazt az uradalmat, a nemes, akit az egyik király mái kifizetett, bizonyossággal feltűnik a másik udvarban.

A gazdasági törvények döntés elé állították a közjogi nemzetet. Az állami főhatalom kérdését meg kellett oldani, mert a korona, a pénz és a nemtelenek közös érdekei halomra döntik a közjogi szer-

kezetet. A figyelmes olvasó még történelmi tankönyveinkből is megtudhatja (és ez nem kis dolog), hogy a nemzetalapítás dicsőséges korszakát sokkal jobban érdekelte a királykérdés megoldása, mint a török veszedelem. A nemesség — mint mindig — ezúttal is rosszul értesült volt, az ozmán terjeszkedés céljával és méreteivel nem volt tisztában. A törökök határszéli szereplése nem tűnt jelentékenynek, és az adott viszonyok között deus ex machinaként üdvözölték. A szpáhi birtokosok még nem kergették el az első magyar földesurat, tehát a török veszedelem dajkamesének hangzott és közönséges országos ügynek látszott. Ilyesmivel törődjék a király. A király, akit főúr és kurtanemes szívesen látott volna a csatatéren, az adósok börtönében, száműzetésben, vagy a pokol fenekén.

Hosszas vajúdas után kiderült, hogy nem a király személye, hanem a királyság i n t é z m é n y e áll a nemesi uralom útjában.

A nemesi nemzet minden lehetőségei megragad, hogy a központi hatalmat eltegye láb alól. A közjogi doktrína politikai kifejezési formát keres; a királyt, az államhatalmat a valóság határán kívül kell helyezni. Ha a rendiség megtalálja a helyes megoldást, feltette művére a koronát, ha nem, akkor az egész köznemesi szemlélet, a rabszolgaállam és az örökös feudalizmus összeomlik. A külső ellenség a király ügye, országos ügy, nagyterű alkalom, mely az ifjú uralkodó nyakát szeg-

heti. A közjogi nemzet otthonról nézi csendes kárörömmel, hogy a király délfelé vonul az udvan nemességgel. A nemzet bámulatos szervezettséget tanúsít ezekben a hetekben, a közös eszmék és közös érdekek, utak, táviró, küldönc és újság nélkül is egyforma cselekvést sugallnak a haza valamenyny nemesemberének. Mindenki otthon marad. Mohácsnál elhullanak a reakciósök, a királypártiak, az államgyanus nemesség. Alig huszonötezer ember. A közjogi nemzet megőrizte erejét, meri országos ügyben nem óhajtott áldozatot hozni. Az „örökös szolgákat” az ütközet nem érdekelte: az úgynevezett nemzettest sértetlen maradt.

A mohácsi csata nyilvánvalóan jelképes csapásként vonult be történelmünkbe és még alapos felülvizsgálatra szorul. A katasztrófa nem a magyarságot, hanem az államot, helyesebben az állam lehetőségét érte. A szerencsés kimenetelű csata után a közjogi nemzet nem két királyt választott. Egyáltalában nem akart királyi választani.

V.

A közjogi nemzet ölébe pottyant egy osztrák herceg, aki nemlétező birtokokat osztogat, betöltőit méltóságokat adományoz, állítólag kevesebbet tud az országról, mint egy vlach jobbágy, mindenáron meg akarja szerezni a koronát, túl van a határon és moccanni sem tud a nemesség nélkül.

Olyan ez, mint a mesében. Az uraknak gyakorlatuk van a koronázásban, Ferdinándnak a vesztegetésben. A mesebeli herceg háta mögött áll Ausztria és kezeügyében van a császári korona; az örökös tartományok mellé szerény díjazásért elválná Magyarország kezelését is. Minthogy Ferdinánd koronát és hatalmat akar egyéb koronái mellé, az országból inkább a nagy általánosságok érdeklik, a várak, a regálék, városok, központi adminisztráció, főméltóságok, — mindaz, ami a rendeknek közömbös. Ferdinánd étvágya nem érdekli a közjogi nemzetet. Engedelmesen követik pszicholó-

giai törvényeiket, mikor Ferdinánddal megállapodnak.

Megszületett tehát a sajátos magyar fikció: az államtalan állam. Ferdinánd az állam kellékeit kiviszi Bécsbe és az országot meghagyja a közjogi nemzet magántulajdonában.

Honvédelemről, külügyről, pénzről gondoskodik, a közigazgatásba nem avatkozik, Magyarországot elvállalja, mint az örökös tartományokat. Majd a közjog fog különbséget tenni a két állapot között. Ferdinánd választott király, a rendek akarától függ, tartozik szótfogadni az országgyűlésnek és köteles hitlevelet adni arról, hogy mi mindent nem fog tenni. A tankönyvírók véleménye szerint a nemességet sarkalta a tudat, hogy Mohács után az országot nem tudja többé egyedül megvédelmezni, az igazság pedig az, hogy az ország akkor már a nemesség fogalmai közül is kiesett, de a rendiség megrémült a török földbirtokpolitikától és úgy gondolta, hogy Ferdinánd a koronáért cserébe landsknechteket adhat, akik majd a nemesség helyett harcolhatnak. Akadt valaki, aki látszólag jutányos áron levette a nemesség válláról az államalkotás gondját.

Mindkét fél jó alkut kötött: Ferdinánd idegen területen várhatta a török háborút, olcsó katonaságot kapott, nemzetközi tekintélye emelkedett és egyszer, szebb időkben kiaknázhajta a parlagon heverő Magyarországot. A közjogi nemzet talált egy

királyt, aki nem fog az országban alkalmazkodni, aki felmondás terhe mellett tartozik a szerződéséhez ragaszkodni, védelmet, biztonságot nyújt és nemzetközileg garantálja a nemesi rablógazdálkodást. Az önálló magyar állam a szerződés aláírásával pszichológiailag megszűnt létezni, anélkül, hogy a paraszti tömegek a legcsekélyebb figyelmet szentelték volna ennek az eseménynek, jóllehet most vált örökössé a szolgaság.

Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a közjogi nemzet körültekintő alapossága, egységes állásfoglalása, kereskedői alkudozása, egészen szokatlan a magyar történelemben. Higgadtan és üzletszerűen tárgyal, elsőrangúan képviseli saját érdekeit és az új királyt sarokba szorítja, ahol csak lehet. A legfinomabb részletre is kiterjed a figyelme és a fikció határain belül sehol sem hagy lehetőséget arra, hogy Ferdinánd megismételje Zsigmond és Mátyás kísérletét. Amennyire kiolvasható, Ferdinánd egyenrangú tárgyalófélnek fogadta el a közjogi nemzetei és a rendek nem úgy alkudoznak, mint egy vert ország könyörgő küldöttei.

Mi úgy tudjuk, hogy az országot vérözön borította, a nemzet zokogva temette színe-virágát, a kebleket megrázta a honfibú, miközben viszály, pártharc, egyenetlenség marcangolta a két részre szakadt nemzetet. Elenyészett minden mérték, felbomlott minden korlát, az emberek elveszítették ítélőképességüket, szinte mitologikus vakság és

ostobaság szállta meg a felelőseket, drámai korlátotság tartotta fogva az agyakat, piszkos egyéni intrikák homályosították el az országos kérdéseket, nemes nemes ellen támadt és a menekülő urakon infernális zűrzavar vett erőt. A többi díszletek nagyjából egyeznek a mohi csata idevágó falitábláival.

A fikció és az államtalan állameszme alapítói megérdemelnek egy helyreigazító nyilatkozatot. A maguk módján higgadt üzletemberek voltak, a rendes kereskedő gondosságával adták el az állameszmét és az elmezavar legkisebb jele nélkül vágták zsebre a kialakult adományokat.

A vérözön nem volt indokolt, mert Mohácsnál csak a nemességnek egy töredéke volt jelen, vizzály, visszavonás és kebelmarcangolás sem volt több, mint ami ilyen fontos osztozkodásnál elvárható. Az alapelvekben nem volt különbség; egy évtized leforgása alatt a közjogi nemzet szinte egyöntetűen Ferdinánd mögött állott.

Ferdinánd és a közjogi nemzet megállapodása kétséget kizáróan szerződés. Ferdinánd mindent megkapott, amit kívánt, cserébe kellett adnia a statusquót. Nem szerepelt semmiféle nacionalista vagy hazafias szempont. A nemes magyar nemzetet nem érdekelte, hogy de iure ki uralkodik Magyarországon, magyar, német, vagy lengyel, csak a tulajdonjoghoz volt érzéke és a közjogi szerkezet-hez. Ezentúl a rendek a király legfontosabb szövet-

ségei. A trón ára a jobbágyság, a király Magyarországon nem számít olyan jövedelemre, amit a nemességből kellene kipurcsolni.

A közjogi nemzet megtalálta tehát szilárd támasztát: a politikai hullámvás és az idő nem befolyásolja a fikciót. Ha a király békésen akarja megtartani Magyarországot, a rendek érdekeit kell képviselnie. Ha a közjogi nemzet nem akarja elveszíteni eszményi üzletfelét, ki kell szolgálnia Ausztriát és szélesre kell tárni minden kaput a szomszéd felé. A királynak el kell ismernie a rendek érdekeit, a rendeknek le kell mondaniok minden állami valóságról. Bele kell törödniök, hogy saját országukban nem rendezkedhetnek ízlésük szerint. Át kell venni Ausztria megjelenési formáit, tanácsait, észjárását és landsknechtjeit, a vármegyei autonómiaért cserébe kell adni az állam függetlenségét, a hitlevél ígéreteiért a felségjogokat. A közjogi nemzet ezentúl életjáradékot kap Ausztriától, valósággal nyugdíjba vonul.

A hármás követelmény tehát megvalósult: az osztrák kapcsolat véd az állam ellen, mert Magyarországot ezentúl Bécsben intézik, véd a király ellen, aki így mégis a határon túlra került, és megszabadít az államalkotás kényelmetlen feladatától. Az állami tevékenység számos ágazata végérvényesen kikerül a közjogi nemzet kezéből, politikai ösztöne fokozatosan eltömpul, kikopik az időből és a modern Európából. Ezentúl azzal foglalkozik, amit

szeret: gravaminál, deputál, orációzik, ülésezik és a megyeszékhelyről néha eljut a magyar kancelláriáig. Jellegzetes nyugdíjas-sors.

A sokréttű és bonyolult világképet összevonhatja, a láthatár lassan a nemesi birtok szélére ereszkedik, s a fokozatos gondolatcsökkentés lassan már Bécsset is olympikus magasságokba emeli.

Az idő mindig az ellen dolgozik, aki nem gondolkodik. Néhány nemzedék múlva magától értetődött az osztrák kapcsolat, a bécsi király ugyanúgy hozzátartozott az ország életéhez, mint a Hármaskönyv vagy a botozás. A rendek a statusquo megőrzésére szereztek, s nagyjában mindenről lemondtak, ami a földesúri hasalom körén kívül esett.

A XVI. század Európát alapjában rázza meg: a magyar urak éppen a rendiség mennybemeneteléről tárgyalnak. Nyugaton a feudalizmus kenyértörésre készülődik a várossal. Semmi kétség, a fiatal polgári kultúra, a kereskedővárosok serény zaiongása, a pénz, a hitel, az ipari termelés, a reformáció erősebb, bátrabb és ötletesebb a vidéki nemesek megöregedett formáinál. A Bandschuch-lázadás, a husziták, Zwingli, Luther és a conquistadorok vetése egyszerre érik meg és az emberiségen soha nem látott izgalom vesz erőt. Politikai háborúk tömpek ki, melyek már nem emlékeztetnek a hajdani duellumokra, a szellem felszabadul a vallásos for-

malizmus alól, Morus Tamás megírja az Utópiát, V. Károly császár azon töpreng, hogy az ifjú Ferdinánd főherceget Spanyolországban vagy Nápolyban foglalkoztassa-e. Bourbon herceg elfoglalja Rómát, készülődik a trienti zsinat, VIII. Henrik összeakaszkodik a pápával, van der Mey Péter megnyitja az alkmaari zsilipet és ráereszti a tengert a spanyolokra.

Félre nem érhető folyamat, gyors és könyörtelen. „Fennhéjzás és gőgös tiszteletlenség, — írja a század végén I. Jakab — ha az alattvaló azon vitázik, mit tehet meg a király.” A történelem úgynevezett dinamikája — nevezzük egyszerűen életösztönnek — kitört a kötött feudalizmusból és az egyetlen nyitott kapu felé menekült: az államosodásba. Ezentúl — írja Friedell — „az állam minisztérium, szörnyeteg, istenség, bestia: amit éppen akarnak; de tagadhatatlanul élő valóság”.

A kereskedők és polgárok hosszú korszaka kezdődik. Az ember azt várná, hogy aprólékos-óvatos-sággal, kispolgári kicsinyességgel kezdik berendezni a világot. Nem, Európa egyszerre megtelik vállalkozókedvvel és lelkesedéssel. Kalandorok, conquistádorok, hitújítók, fantaszták és szélhámosok nyüzsögnek a középkori korlátok helyén. Nyugat mély lélekzettel magába akarja szívni egyszerre az egész világot.

A Föld gömbölyű és kizsákmányolható. Pizzaro nyomán aranyhegyekről álmodnak a csúcsos keres-

kedőházakban, nemzetközi hitelműveletek bonyolódnak, az állam maga sem veszi észre, hogy a jobbagyságról minden háború lever egy lakatot. Az általános felfordulásból, kapkodásból, nyereszkeedésből új formák keletkeznek, eddig ismeretlen normák és szabadságok. Ezekből lesz egyszer a modern Európa. Beköszöntött az állami háborúk korszaka, s az új játék, ágyúkkal, seregekkel, flottákkal, miniszterekkel és patetikusan lengő zászlókkal teljesen leköti a figyelmet.

A vallásos-hűbéri gondolkodás évszázadokon keresztül foglalkozott a Kelettel; most az európai képzelet meghosszabbodott a tenger felé. Zipango és Espanola megtölti az elméket; Akkon ostromára ezúttal aligha lehetett volna zsoldost találni.

A török veszedelem időszerűtlen valami és nem lagadja meg a fantáziát. A *respublica christiana* régen nem létezik, a kereskedő Európa rosszul leplezett, gúnyos mosollyal hallgatja a pápák dörgedelmeit. A kereszténység nem időszerű jelszó s csak a királyok nagy címében helyénvaló. A pápa alázatos gyermekei nem érzik összeférhetetlennek, hogy szövetkezzenek a szultánnal s e kellemes kapcsolatért még adót is hajlandók fizetni. Európa legkeresztényebb uralkodóit egyszerre nevezik kedves fiaiknak a pápa és a kalifa.

Ferdinánd abban a veszélyben forog, hogy kiesik az európai fejedelmek sorából, meri az érdeklődés egyre nyugatabbra fordul.

Ez a nyüzsgő, törtető és forrongó világ környezi a pozsonyi alkudozásokat. Nyugaton az Állam, keleten a török. A nemesség nem tud választani, melyik a nagyobb veszedelem. Magyarország elzárkózva él, középkori rezerváció a XVI. században s a felületes renaissance-hatás volt utolsó európai élménye. Nem egészen Európa, nem egészen Balkán, Európának külváros, Ázsiának európai negyed. Semmit sem tud arról, hogy Magellan körülhajózta a Földet, s hogy az európai fejedelmek a törökkel leveleznek. A közjogi nemzet saját átalakulásával volt közben elfoglalva, a Hármaskönyvvel, az ősiséggel, az úrbísiséggel és a szabad költözéssel. A kényszerképzet jellemző módján a nemzet nem vett tudomást a külső világról, csak amikor már nekiment és megütötte magát.

A Pozsonyban alkudozó magyar rendeknek sejtelmük sem volt arról, hogy mi történik a leplezetlenül fitymált Nyugaton. Sem a változás jelentőségét, sem célját nem értetnék. A kortársak már a Monarchiánál tartottak, mikor a magyar rendek még nem értesültek a polgárság, a pénzgazdálkodás és a gondolatszabadság győzelméről. A Ferdinánddal folyamatos alkudozásokból kiolvasható, hogy a közjogi nemzet egyszerűen nem hitt az állam és a monarchia lehetőségében. Ferdinándban a cseh, stájer, osztrák rendek szövetségét kereste, az örökös tartományokat és V. Károlyt. A császársban természetesen nem a monarchiák egyik alapítóját vélte

felfedezni, hanem a kereszténység világi pópáját, a fiktív *respublica* fejedelmét, aki majd teljes renaissance pompában mozgósítja a „keresztény fejedelmeket” a pogány földosztók ellen.

Ezt a szempontot érdemes megjegyezni. Egyszer később, majd belőle támad a kiegészítő kényszerképzet, a habsburgi elnyomás.

Magyarország most olyan szekérhez kötötte a rúdját, amely Nyugat felé dőcögött, ámde Magyarország helyben akart maradni: érthető tehát, hogy mire a Habsburgok elkészültek bemutakozó háborúikkal Nyugaton, a törökkel Keleten és rávetették magukat a monarchikus fejlődésre, a magyar rendek sérelmek özönével árasztották el a királyt. Úgy képzelték, hogy Ausztria lépést fog tartani az egyhelybenmaradással, Ferdinánd elfogadja a status-quot: nem háborgatja a közjogi nemzetet és ünnepestélyes kötelezettséget vállal, hogy Magyarországot nem kívánja belekényszeríteni Európába. Az országot megszabadítja a töröktől, az elosztogatott nemesi birtokokat visszaadja, a hitleveleket lelkiismeretesen kiállítja, a földesúri jogokat meg nem nyirbálja, rémest meg nem adóztat. Mindezt nyugodtan megígérhette, mert az ország a török kezén volt, Erdély önállósította magát és a megmaradt görbe földnyelvnek legfeljebb dinasztikus jelentősége lehetett.

Mit jelentett a valóságban ez a szerződés? Nem kevesebbet, mint a magyarság kivonulását az önálló

életet élő népek sorából. Ferdinánddal a közjogi nemzet egy princípiumot vállalt, minden korlátolt-ságával, doktriner voltával, nehézkességével és lerázhatatlanságával. Ha akkor van valami kézzelfogható formájú magyar állam, van valamelyes berendezkedés, kormányzati elv vagy politikai hagyomány, pszichológiailag egyenlő értékű felek szerződtek volna. Szó lehetett volna arról, hogy a két ország a mindenkori erőviszonyok alapján részesüljön a korona előnyeiben és hátrányaiban. Ha a magyar állami létnek lett volna élő gyakorlata, kitűzött célja, melyet a szerződéssel meg akar valósítani, Ferdinánd és utódai nem vehették volna magukra a évám szerepét. Sajnos, a közjogi nemzet a kényszerképzet halhatatlanságán fáradó/ott és Ferdinánddal akarta garantáltatni az örökös biztonságot.

Ilyen körülmények között természetes, hogy az Ausztriával kötött politikai szövetség hamarosan sarkalatos alaptétel, princípium lett a magyar elmékben. A közjogi nemzet elszokott az önálló szemlélettől. Elfelejtette az államügyek bonyolult mesterségét. A politikus és az államférfi erényei elsatnyultak. Senki sem szorult rá, hogy országokban és hatalmi egyenletekben gondolkodjék. A világ fokozatosan elveszítette távlatait, a gondolkodás pedig egyetemességét. Minden Ausztria közvetítésével érkezett, minden út Ausztrián keresztül vezetett.

A közjogi nemzet megszokta, hogy gondoskodjanak róla, elfelejtette, milyen függetlennek és bizonytalannak lenni, harcolni létért, önállóságért, hatalomért. Az egykori szerény főherceg az egész birodalomra tárgyal és a birodalom százféle zsoldost, olaszt, vallont, spanyolt, stájerit küldött Magyarországra, hogy visszaszerezzék az urak birtokait a töröktől. A közjogi nemzet megszokta, hogy feltétel nélkül tisztelni kell az isteni germán fölényt, mely ilyen hatalmas birodalmat tud kormányozni, tanácsosokat, landsknechteket és császárokat tud szülni. A germán princípium befészkelte magát az agyakba, a nemes magyar nemzet lépésről lépésre megtanulta, hogyan kell magyarul beszélni latinul írni és németül gondolkodni.

VI.

A princípium alkatánál fogva rugalmatlan, A gondolkodás folyamatától függetlenített gondolati állapot. Ezért minden princípium magában hordja a veszélyt, hogy vallássá válik. A germán elv túlságosan hosszú ideje kondicionált reflexünk ahhoz, hogy megállapíthassuk: céltudatos tevékenység, vagy tehetetlen sodródás indította Ausztria felé a közjogi nemzetet. A politikai dogma kilépett tisztes korlátai közül, megragadta a képzeletet, a nyelvet és a szellemi habitust. Az állam benyomult a hétköznapiakba, létezését végül valamilyen formában el kellett ismerni. S a közjogi nemzet hallgatólagosan elismeri e a német államot, hogy a sajátjától megszabaduljon.

Állami fogalmaink, közigazgatásunk, tudományos nyelvünk, a közélet apró sajátosságai Ausztriából szivárogtak ál. A. latin nyelv önkénytelenül eljátszotta a tiltóvám szerepét, ez a közömbös, holt anyag közöttünk és a princípium között megakadá-

lyozta a formai elnémetesedést. A rugalmatlanság eleinte átmeneti politikai nehézségekben nyilvánult meg; később a princípium megszokássá vált és a XVIII. században már sarkalatos tétel, melyben könnyen felismerhetők a vallásos elemek. Rákóczi felkelése a császári sacrilegiumot torolja meg: a közjogi német nem tűri el, hogy a megszentelt szerződést abszolutista uralkodók megsértsék. A Habsburgok a magyar koronáért cserébe tartoznak védeni a nemesi kiváltságokat és távortartani minden külső ellenséget. Ez a szerény kereskedelmi ügylet sohasem válik princípiummá, ha egyenlő felek között jön létre. A Habsburgoknak szükségük volt Magyarországra a fejlődéshez Magyarország-nak nélkülözhetetlenek voltak a Habsburgok a fokozatos visszafejlődéshez. Akár ki is leheteti számítani, hogy a magyar politikai koncepció mikor oldódik fel ebben a kapcsolatban.

Magyarország gyenge, nem állhat meg a magában, államszövetségre szorul: ez a germán princípium politikai alapokmánya. Történetírásunk mindent elkövetett, hogy ezt a profetikus bölcsességet a közjogi nemzet szájába adja. Az első száz év alatt Nyugaton sok minden történt, az állami fejlődés eljutott a monarchiáig, az újkor a nagy zsoldosháborúig. A penzionált magyarság és a neki-rugaszkodó török között az erőviszonyok eltolódtak a támadó javára, s az ország most már valóban nem bízhatott másban, mint a német hadak segítségével.

A XVII. században a magyarság segédcsoportokat szállít a császárnak, kialakulnak az új harci formák: a végvári vitézség és a hajdúság. Buda visszavételénél hajdúk és könnyű gyalogosok jeleskednek a létrákon és az oromfalakon; de a hadműveleti tervekben az ágyútöltelék rovatban szerepelnek. A vármegyei életforma, a provinciális hagyományok és a korlátolt rendi világgép nem képesítenek magasabb hadvezetésre. A közjogi nemzet nem az állam fogalmaiban gondolkodik, a modern hadvezérszemlélet, mely akkor volt kialakulóban, nem fért el portyázáson és lovasrohamokon nevelkedett elméjükben. Ferdinánddal kötött szerződésünk akkor lépett érvénybe, mikor a „nemzet” valóban annyira elgyengült a nyugdíj kényelmes éveiben, hogy már nem tudott védekezni; mikor már az osztrák szövetség volt az egyetlen menedék a török elől és az egyetlen biztosíték a német megbzállás ellen.

A mohácsi vész után a szultán sietve visszavonult. Alighanem félt, hogy tőbecsálták. Az igazi sereg elrejtőzött és alkalomra vár, hogy elvágja hátsó összeköttetéseit. A Ferdinánd-szövetség után a török megfontolt, szírté unott hadmozdulatokkal tör előre. Hadműveleti terveiből látni, hogy nem is számolt ellenállással.

Mikor Ferdinánd a rendekkel megállapodott, nem volt sokkal jobb bórben, mint János király. A fél hódoltságot el kellett ajándékoznia, hogy

pártot alakíthasson. Nem egészen száz évvel később a dinasztia korlátlan úr a királyi területeken és a közjogi nemzet erélyesen küzd a ius murmurandiért. A fiktív Magyarország félreismerhetetlenül: gyarmat. Nem osztrák, nem német, nem is török; a megmerevedett kényszerképzet őrzi látszólagos önállóságát. De lassan pszichológiai gyarmattá sekélyesedik, nyersanyagforrássá, felvonulási területté, sorozási lehetőséggé. A közjogi nemzet politikai műve befejeződött. Az országot megtartotta a rendi kiváltságok középkori formáiban, az államot átutalta a Habsburgoknak, a magyar hatalmi gépezetet kiárusította.

A „labancság”: a mindenkori hivatalos Magyarország. A labancság a politikai konstrukció, a kurucság alkalmi fellobbanás, mely sddhasem nyerte el végleges formáját. Öntudatos labanc csak nemes lehet, a kurucság folyékonyabb valami, nyitott ajtó, melyen a sértett nemzet kihátrálhai a trónteremből. A germán princípium a nyugdíjas nemzetnek szerény mellékkeresetet biztosít, időnként belesodródik a világpolitikába, jutalmat kaphat az uralkodótól, okkal-móddal másolhatja az európai vívmányokat és tökéletesítheti az urbáriumokat.

Semmi sem sajnálatosabb, mint az, hogy a német észjárás nem szónoki fordulat. A XVI. század elején Magyarországot még az újkor szele sem érintette. A német államszövetségre középkori ha-

gyományokat hozott magával. A XVI. század óta Ausztrián keresztül érintkezett Európával, mint a lusta diák, aki kompendiumból tanulja a világ-irodalmat. A princípium nehézkes, mint minden előítélet. A magyarság leginkább, legműveltebb szellemei sem tudnak szabadulni a germán közegből; bármerre indulnak, beleütköznek a kompendiumba. Ha másként nem, azzal, hogy harcolnak ellene.

A latin Európa ígérete fanyar mosollyá torzul, a francia szellem német fordulatokkal és szóképekkel felhívítva érkezik, a barokk élesedett, anyagszerű mennyországa osztrák kisvárosok savanyú állami építészetévé csökken. A paloták és a székesegyházak helyel-közzel valódiak; az épületek megelégszenek a gyarmati stílussal. Az állam lassan elhatalmasodik az életen, birtokba veszi a közigazgatást, a viselkedést, a politikát és az emberek magánéletét. Minden fokozat lefarag valamit a magyarságból, lévén az állam német és szándéka birodalmi. Mire a XIX. század utolsó simításait is elvégzi az állampolgár egyéniségén, nem kétséges, hogy jó állampolgár, csak osztrák-magyar lehet. A műveltséghez először németül kell megtanulni, a politikai pályafutáshoz osztrácul. A romantikus nacionalizmushoz a birodalmi intézmények meghonosítása szükséges, a millenáris imperializmushoz a közös hadsereg növelése, német vezényleti nyelv és Bismarck szövetsége.

A közjogi nemzet legendakörrel övezi gyengeségét, tehetetlenségét és azt az eltökélt szándékát, hogy megőrzi az ország cseppfolyós halmazállapotát. A magyarság nem tudja megvédeni önmagát, bár lélekszáma felülmúlja Ausztriát és Erdélyben megbirkózóit a törökkel. Igaz ugyan, hogy a Habsburg-sereg legjobb rohamcsapalait adja és államalkotó készségére büszkébb, mint bármelyik nemzet, mely valóban államot alkot. Tagadhatatlan, hogy nyersanyagforrásai feljogosítják az „Európa éléskamrája” cím használatára, és a vármegekben annyi embert foglalkoztat, amennyivel Franciaországot is el lehetne kormányozni. A nemesség számos országgyűlésen kifejtette, — tehát nem lehet vitás — hogy a haza birtokviszonyai rendezetiek, a jobbágyok sorsa megfelel az emberiség követelményeinek, a gazdasági élet kielégítő és a „közműveltség ápol tátik”. Magyarország mégsem tud önállóan megállni a saját lábán. Miért? — Mert nem állam.

Soha többé a magyarság nem tudta túltenni magát ezen a princípiumon. Az intézmények elavultak. A politikai helyzet megváltozott. A gazdasági viszonyok az agrártermelésnek kedveztek, Ausztria kiöregedett, az egész politikai konstrukció ingadozott, de a magyarság változatlanul fenntartotta a megállapodást.

Ragaszkodása a hűség látszatát keltette, és naiv történészek nem mulasztották el „törhetetlen elv-

hűségeként jellemezni a habozó és minden kezdenyeztől irtózó magyar politikát. A közjogi nemzet valahol tudta, hogy hiába detronizálja az uralkodót, hiába szakítja el az Ausztriához fűző szálakat, most már akarva-akaratlanul csak a német szövetségben tudja fenntartani a látszólagos állami függetlenséget.

Az intézmény már nem számít. Korona, király, Habsburg, köztársaság vagy forradalom az eredmény szempontjából egyremegy; a germán elv az universaliák közé emelkedett, elhagyta a síkot, melyen a megvalósulás anyagi feltételekhez van kötve; nélkülözi a valóságos dolgok esetlegességét. Saját állami gépezetünk berozsdásodott, aztán szétesel! alkatrészeire, társadalmi berendezkedésünket a nemesi forradalom megfagyasztotta, gazdasági helyzetünk a mindenkori európai viszonyokhoz mérve borzasztó tréfa, államvezetési hagyományaink, politikai tradícióink felszívódtak; nem, ezzel a látszat-országgal valóban nem lehetett mást tenni, mint meghagyni a birodalmi melegházban.

A princípium több, mint az intézmény: zsinóimérték, mely akkor is használható, ha az intézmény csődöt mond. Ha a közjogi nemzet egy szép napon felmondja vallásos ragaszkodását és ugyanazon a napon nem pótolja mindazt, amit a princípium langyos századaiban elmulasztott, a látszat-Magyarország nyomtalanul eltűnik.

A magyar történetírás sohasem tudott elfogulat-

lan ítéletet mondani a Habsburgok felett. Nem tudta meghatározni történeti szerepüket és nem tudta őket érdemeik szerint beosztani a fekete-fehér világképbe. A legújabbkori történetírást politikai szempontok feszélyezték; a királyné nélküli királyság bizonytalan légkörében egyformán óvakodni kellett a legitimizmus és a kurucság látszatától. Történetíróink általában dinasztikus kérdéssé egyszerűsítik a Habsburgokat, merőben indokolatlanul. A bécsi király annyit jelentett, mint bécsi Magyarország. A Habsburgok a közjogi nemzet, olvasd: egész Magyarország számára egy életformát testesítettek meg, egy princípiumot, melytől elszakadni egyet jelentett a megsemmisüléssel. Senki sem gondolhatott erre kevésbé, mint éppen a közjogi nemzet: maga a szerződő fél.

A történeti mag a germán princípium, mászóval az a kondicionált reflex, hogy Magyarország bőre a németiség. Ausztria a felhám, mely elválaszt a világtól és vállalkozik arra, hogy csontjainkat összetartsa. A Habsburgok jelenléte egy-szeiű jogi keret, nem jelentősebb, mint a virágzó vállalatok felügyelőbizottsága. Ez világosan látszott 1920-ban, mikor kiderült, hogy a Habsburgok írónfoszlása nem Ausztria és a germán princípium trónfosztása. A szegedi gondolat hiánytalanul restituálta a birodalmi gondolatot, a kiegyezésbe meredevett germán princípiumot. Fokozatosan igyekezett megközelíteni azt a kormányzati rendszert, mely

ellen bosszút esküdött. Átmentette a külsőségeket, a roskadozó Monarchia politikai hagyományait. A szegedi politikusok Bécsbe jártak iskolába, leküzdhetetlen ressentimentjaik maradtak a „régii szép időkből”.

A szegedi közjogi lázadás pusztá személycserét jelentett, az ellenforradalmárok sem eszméket, sem gyakorlati újításokat nem hoztak; a korszak parvenu maradt, Ferenc József — szárnysegéde. Középszerű, játékszabályon kívüli emberek igekezete vissza-idézni a kort, melyet leromboltak. Az első és második királypuccs tisztázása még a történetírásra vár, de a kérdés akkor feltárta mélységeit. A magyar állameszme alatt hirtelen szakadék nyílt meg; a kő, melyet a meggondolatlanul visszatérő deíronizált király hajított el, háromszáz évig zuhant, míg sziklát ért.

A Habsburg-kérdés nem közjogi probléma. Az alkotmány, a jogrend, a törvényes öröklés és a jogalap nevelő célzatú intézmények. A legitimitás csak akkor történeti rúgó, ha az erősebb támogatja. A nemzet csak közjogi szemmel tudta nézni az uralkodóházat, a jogász pontos, tárgyyszerű, de nem valószínűsítő tekintetével. Megállapította, hogy a Habsburg-ház törvényesen viseli a magyar koronát, vagy vitatta a jogalapot, kétségbevonta az uralkodó jogait, vagy alaki kifogásokra hivatkozott. Drága évtizedeket vesztegetett a közjogi finomságok tisztázásával, bizalmatlanságot, visszavonást szított

az uralkodó és az ország között anélkül, hogy ezzel reális történelmi célt szolgált volna. A jogásznemzet nem tud történelmi összefüggéseket érzéklni, egyszerűen megállapította, hogy a Habsburg-alkotmányjogi kérdést nem tudja megoldani. A magyar közvélemény megszokta, hogy az osztrák kapcsolatban eleve elrendelt állapotot lásson, melyet csak ügyes jogászki kibúvóval lehet feloldani. A történelmi kérdés: el akart-e szakadni a nemzet a Habsburgoktól (Ausriától), vagy nem? Hogy közjogi nehézségek akadályozták-e a cselekvésben, — merő stilisztika.

Az uralkodócsalád nem volt jelkép. Megtestesítette a kényszerképzetet, tapintható alakot adott egy világgépnek. Amikor a trianoni Magyarország a Habsburg-kérdés véget nem érő jogi fogalmazásába kezdett, mintha azt mondta volna: nem az uralkodót, hanem az államformát vitatom. A XIX. század óta a király rém tudta többé lényegesen befolyásolni az eseményeket. Régen nem volt autokrata és inkább sacrale volt, mint uralkodó. Jelentősége a szerkezetben rejlett, melyet megjelenített. Ilyen körülmények között értelmetlen a királyt támadni, mert idegen, támadni, mert Habsburg, mert vitatható körülmények között szerezte meg a koronát. Történetileg egyetlen probléma maradt: ha a Habsburg király történetesen nem osztrák császár, megtartja-e a magyar koronát?

Tételezzük fel, hogy a Habsburg-dinasztia nem jeleníti meg a princípiumot, nem képviseli a germán világot, nem ad államszervezetet, nem biztosítja szerződésileg a rendi uralmat? Ez a lehetőség háromszáz évig nevetséges volt, de az első világháború után valósággá változott. Az uralkodócsalád megszabadul minden mellékfoglalkozásától, mint magyar király jelent meg a színen. Nem képviselte többé a germán princípiumot. Nem tudta vállalni az államalkotást. A közjogi nemzet számára megszűnt, mini szerződő fél, mert nem tudott biztonságot nyújtani.

A nemzet ötven évig követelte, hogy az uralkodó 'érjen haza, legyen király, a monarchia súlypontját helyezze Magyarországra. Szabadítsa meg az országot Ausztriától, távolítsa el a hadseregből az idegenekéi. Az összeomlás pillanatában a kívánságok megvalósultak, a király elveszítette Ausztriát, és az önrendelkező népeknek határozniuk kellett, hogy Habsburgokkal akarnak-e élni, vagy nélkülük? Az örökös tartományokon kívül „lojális” nép csak a magyar volt; kívánságait az uralkodóház ugyan megtagadta, de a történelem teljesítette. S a forradalom első lépése a király eltávolítása. A jogász-nemzet látószögében először jelent meg „király”⁴ testi valóságban: a járulékos fogalmat szemügyre kellett venni, mint alapeszmét. Meg kellett ítélni, hogy a király a germán princípiumot jelenti-e vagy egy intézményt? Tisztázni kellett, hogy a közjogi nemzet mit ajándékozott meg „törhetetlen hűséggel

és alattvalói ragaszkodással”: a királyt, vagy fogalmi tartalmát? Ismét eldől tehát egy „történelmi per”!

Annyi villongás, vérontás, küzdelem, fejtörés és szónoklat okozója háromszáz év mindennapos szenzációja, közönybe fulladt, érdektelenség kísérte a távozó királyt, akiről kiderült, hogy nem eszme, csak princípium.

Az összeomlás bebizonyította, hogy a Habsburg-ház csak a dráma címe, de nem címszereplő. Minden történelmi értékítélet, mely nem várja meg, míg a holtak szelleme távozik a sírok közül, bizonyos hevenyészettséget mutat. Rögtönzésnek látszik. Talán a XX. század sem elég hosszú ahhoz, hogy a Habsburg-kérdést szemléltetni lehessen; addig meg kell elégednünk az érzékeltetéssel. A történelmet nem lehet másként szemügyre venni, mint a festményeket; bizonyos távolságból. És ha a szoba másik sarkába lépünk, a kedves családi képen minden megváltozik, a fény, az árnyék és a kifejezés. A millenáris Magyarország a Habsburgok körül forgott, s mikor a millenarizmus összeomlott, világossá vált, hogy az uralkodóház jelentéktelen mellékszereplő volt s a nagy zárójelenetben a közjogi nemzet egy statisztát döfött le. Dramatis personae: a germán princípium, az államalkotó monarchia, a közjogi nemzet életjáradéka és az a kondicionált reflex, hogy a magyarság „geopolitikai”⁴⁴ okokból nem tud megállni a saját lábán.

A történészek, mikor már anyaggá szürkült a dráma, meg fogják állapítani, hogy a probléma fokozatosan és törés nélkül fejlődött a második világháborúig. A történeti indítékok változatlanul maradtak, a tárgyalásnál, mint zavaró külsőséget, el kell hagyni az 1918-20-as eseményeket, mert a közjogi nemzet továbbra is ragaszkodott a germán princípiumhoz, az állam bérbeadásához és a „történelmi uralkodóosztály” külföldi garanciájához. A királykérdés történeti fogalmazása: a germán princípium; de önmagában publicisztika s a rendszerben szakszerűtlen toldalék.

Minden életnek megvan a maga belső cselekménye. A létezés mélyén lappang egy szabály, valami, ami átmenet a norma és a mérték között. A szervezet mindig saját törvényszerűségeit követi, bonyolult és áttekinthetetlen szükségleteket, melyek távolról külső hatásnak, közelről örült kavarodásnak látszanak. A történész feladata, hogy lehámozza a jelenségeket, a külsőségeket, a külterjes közeset, melyben a tapinthatatlan valóság rejtőzik. Népünk árterületre sodródott, ösztöne megbénult, tájékozódását elveszítette. Kényszerképzetébe zárkózott és elszigetelte magát forrásaiból. Elhatárolta magát a jelenségek világába, életműködését a megvilvánulás síkjára helyezte, az objektív valóságot feloldotta a képzelet valóságában, melyben mindennél inkább hajlandó bízni. A nép feladta személységét s ezért gondolom, hogy a történelem

ittfelejtette. Az indifferencia laikus formáját gyakorolja, mely a történelemben szépséges lázadással kezdődik és bizantinizmusba hanyatlik. Feladta nemzetiségét, és ez annyit jelent, hogy feladta a vágyat, saját örömét örülni és saját bűneit bűnözni.

Semmi sem különbözik jobban, mini az élet tönénye a létezés törvényétől. Nézzük ezt a valóság és a révület távlatából: a magyarságot valahol félúton látjuk szemlélődni, elmerülve valósággá vált látomásaiban!

A létezés, mely nem tud elszakadni a megvalósulás síkjától, nem több a maradandóság elvénél. Mióta az államszemélyiség feltalálta önmagát, a nyugati népek következetes aprólékossággal haladtak a republica Christianából az államfenség, az abszolút monarchia s a dinamikus népiség felé, s e pályában könnyen felismerjük azt, amit köznapian életnek nevezünk: az imaginárius valóságot, egyszerűbben: a változandóság elvét.

Gondoljunk vissza fejtegetéseinkre: népünk abban a korban mondott le személyiségéről, mikor az európai élet kilépett a „siralom völgyéből”, hogy megtegye az első lépést a változandóság, az imaginárius felé. Az élet kalanddá válik, bonyolult, túlsúfolt, elsődrendű látványossággá; a nyugati ember feladja a létezés középkori világát, hogy megfiatalítsa, földrészekkel, arannyal, cselekménnyel, veszéllyel és élményekkel népesítse be a szemhatárt. Az árterületen ragadt koravén nemzet

többé nem tarthatott lépést a környezettel. Az állani-személyiség korában nem tarthatják magukat népek, melyek nem tudták elhagyni a létezés síkját. A magvarság többé nem versenyképes. Kölcsönöznie kell az imagináriust, hogy kényszerképzetté sűrűsödött időszerűtlenségét őrizhesse. F o r m á t kell bérelnie: államot, államformát, közigazgatást, rendező elvet.

Háromszáz éve ez a felismerés mozgatta népünk történetét. Minden indítás, minden sereglés marandó motívuma: egy t a g a d á s, mely belső cselekménnyé súlyosodon. Időszerűtlenek vagyunk s önmagunkban meg nem élhetünk: a statikus önszemlélet végső következtetése, melyre az évszázadok történelmet alapítottak. A l a b a n c s á g fogalma ez, a nagy eszméé, mely nem mozzgat, hanem marasztal.

Labancnak lenni nem árulás, csak szemlélet kérdése. Tudomásul venni és szentesíteni a megfogható valóságot. Nem kutatni okokat és összefüggéseket. A létezőt azonosítani az abszolúttal és a lehetlent a viszonylagossal. Elhelyezkedni az imaginárius világban, okozattá emelni az adódót s a lehetőségek sorából kizárni mindent, ami csak elvben lehetséges. Úgy tűnik, a labancság filozófia, életelv, az önkorlátozás egy fajtája. A nép, mely önmagát csak közjogi fogalmakban tudja megjeleníteni és állami életét elvonatkoztatja, hogy felölthesse a nemzet ornátusát, szükségszerűen kény-

telen megtagadni az okság elvét. Nincsenek többé egyenes következtetései. A rossz nem fordul jóra, a hiányos nem tökéletesíthető, a felismerés önmagábanvaló és állapotá súlyosodik.

S a labancság életérzése nem más, mint állapotá merevedett felismerés. Ha népünket meg akarjuk határozni a térben, fel kell ismernünk, hogy a történelem folyamat, a magyarság állapot, s e két elv szükségképpen igyekszik egymást megsemmisíteni.

Az a megállapítás, hogy cselekményünk a labancság volt, nem szorult bizonyításra. Bizonyítja a hatás, melyet éle írekéi tett. A kurucság nem forradalom: lázadás a dolgok rendje ellen. Reakció az állapot határain belül. De fájdalom, nem forradalom, nem tett, mely a meglévön kívüleső célra tör. A kuruc nem állít, hanem tagad, felzúdul, fegyverre kap, farkast kiált, eb ura fakót, megtagadja az állapotot, és sereglük, hogy a téves premisszából levonia a helyes következtetést.

A labanc — miután elfogadta az állapot feltétlen voltát — sérelmezi tökéletlenségét. S itt fontoljuk meg, hogy a változtatás lehetősége nem tartozik fogalmi készletébe. Elégtételt kíván, s ebben a pillanatban fellázadt — az állapot védelmében.

Mi történt? A labanc kardjához kapott, hogy megvédje labancságát, — az állapotot — se mozdulattól, mintegy varázsütésre, kuruccá változott. Minden idők lázadóját a sérelem sarkalja s nem

kétséges, hogy az eszmét érte sérelem. Önként kínálkozó feltevés, hogy a kuruc nem egyéb a labanc önvédelmi pózánál. Az eszméért csatázó forradalmár a sérelmet kitüntetésnek tartja; a mártíromság változatának, közönséges hasonlattal élve, olajnak a tűzre. A lázadó a sérelemből táplálkozik, eszmének használja; egyáltalán nem véletlen, hogy történelmünk nagy önvédelmi felkerekedései barátságos vállveregetéssel végződnek. Ahol a kuruc az alany, a gravamen az állítmány. Bizonyára ezért osztozik a kuruc sorsában; nem több, mint a labanc kifejezési formája.

A labancság a kényszerképzet politikai vetülete. A közjogi nemzet a premissa, a kényszerképzet a következtetés, a labancság a konklúzió. A közjogi nemzet mint adottság változhatatlan és egyértelmű; változhatatlanságának záloga a kényszerképzet, mely rögzíti az egyidős valóságot. A labancnak már kevés dolga akadt; lefordítani a politika nyelvére Werbőczy!, a germán princípiumot és a mindennapi önérdet. „Európának azon részén”, — írja Andrassy Gyula — „ahol országunk van, az újkor viszonyainál fogva önmagunkban meg nem állhatunk. Elkerülhetetlenül szükségünk van állandó államszövetségre.” Miért nem tudjuk feltámasztani Nagy Lajos és Mátyás birodalmát? A kérdésre, mely nem ismer árnyalatokat az állam bérbeadása és a tankönyvdicsőség között, természetesen könnyű a felelet; „azért, mert a világtörténelmet mozgató

erők úgy alakultak, hogy ami azelőtt lehető volt, az ma már nem az. Nem rajtunk múlik, nem hibánkból vagy gyengeségünkből ered ...”

Mentegetődzünk, de az állapotszerűség nem nyugtat meg: életérzésünk esetleges, mint a nagybetegé, aki környezete arcáról olvassa le saját életéi. Vagyunk; de semmit sem adhatunk önmagunkból, hogy megmaradjunk. Kiszolgáltatva látjuk, hogy mások mérkőznek helyettünk, s a tehetetlenségnek ez a foka a vizesárkot is végzetnek látja.

S most látnunk kellett, hogy vélelmezett eredményeink nem védenek a gépesített valóság ellen. Nem lehelünk labancok; következésképpen kurucok sem leszünk soha többé. Díszítményeink lekoptak, fikcióinkban csalódtunk. De megmaradtunk embernek, európainak és magyarnak. Nyelvünk és műveltségünk sértetlen, és boldogtalan nép is vagyunk, mert van történelmünk. Élhetünk, szenvedhetünk és szaporodhatunk még egy olyan hazában, melynek nincsenek többé jelzői.

Vége